

Peter B. Golden

TÜRK HALKLARI TARİHİNE GİRİŞ

Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da
Avrasya ve Ortadoğu'da
Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu

Çeviren:
Osman Karatay

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 949

KÜLTÜR SERİSİ: 508

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-975-437-914-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2002, KaraM
3. Basım: 2012, Ötüken

9. BASKI

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 12531 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

PETER BENJAMİN GOLDEN; Amerikalı Türkiyatçı, Avrasya tarihçisi ve dilbilimci. 1941 yılında doğdu. Doktorasını Colombia Üniversitesi'nde Hazarlar üzerine yaptı (1970). 2012 yılında emekli oluncaya kadar Rutgers Üniversitesi'nde çalıştı. Yaşayan en önemli Türkiyatçı kabul edilir. Çalışmaları başta Hazarlar ve Kıpçaklar olarak, Ortaçağ Türk toplulukları üzerine yoğunlaşmıştır. Üniversitesindeki Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nin müdürlüğünü de yapan Golden (2008-2011), kendi başlattığı *Archivum Eurasiae Medii Aevi* dergisini 40 yıldan fazladır yayınlamaktadır. Çeşitli Türk ve Slav dilleri ve Almanca ve Fransızca ile Arapça, Farsça, Yunanca ve Latince gibi kaynak dillerinin yanında Macarca ve Gürcüce de bilen Golden, 200'ün üzerinde makale ile bu alanda zirveye oturmuştur. Golden'in kitapları şunlardır: *Khazar Studies. An Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars* (Budapest 1980); çevirisi *Hazar Çalışmaları* (İstanbul 2006); *An Introduction to the History of the Turkic Peoples* (Wiesbaden 1992); çevirisi *Türk Halkları Tarihine Giriş* (2002, 2006, 2012, 2013, 2015, 2016); *Nomads and Sedentary Societies in Medieval Eurasia* (Washington 1998); *The King's Dictionary. The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth-Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongolian* (Leiden 2000); *Ethnicity and State Formation in Pre-Çinggisid Turkic Eurasia* (Bloomington 2001); *Nomads and their Neighbours in the Russian Steppe. Turks, Khazars and Qipchaqs* (Aldershot 2003); ortak editör, *The World of the Khazars: New Perspectives. Selected Papers from the Jerusalem 1999 International Colloquium on the Khazars* (Leiden 2007); ortak editör, *The Cambridge History of Inner Asia: The Chinggisid Age* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); *Turks and Khazars: Origins, Institutions, and Interactions in Pre-Mongol Eurasia* (Aldershot 2010); *Central Asia in World History* (Oxford 2011); çevirisi *Dünya Tarihinde Orta Asya* (İstanbul 2015); *Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes* (Bucharest-Brăila 2011).

DOÇ. DR. OSMAN KARATAY; 1971 Çorum doğumlu. Çorum İnönü İlköğretim Okulu, Taşköprü Lisesi ve Çorum Atatürk Lisesi'nde okuduktan sonra 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde Tarih bölümünden mezun oldu. 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans ve 2006 yılında yine aynı üniversitede doktora derecelerini aldı. 2010 yılında doçentlik sanını aldı. Halen Ege Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Bilimsel çalışmalarının yanında örgütçülüğü ile de Türk bilim ve kültürüne büyük hizmetlerde bulundu. Türkiye'nin ilk düşünce kuruluşu olan Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) kuruluşunda yer aldı. Dünyadaki en büyük Türk tarihi projesi olan *Türkler'i* yöneterek, toplam 37 ciltlik dev Türk tarihinin ortaya çıkışında büyük katkı yaptı. Ardından KaraM'ı (Karadeniz Araştırmaları Merkezi) kurdu ve Türkiye'nin ilk bölgesel akademik dergisi olan *Karadeniz Araştırmaları'nı* yayınlamaya başladı. 80'e yakın makale ve bildirisinin ve Balkanlara dair kitaplarının yanında, tarihle ilgili yayınlanmış eserleri şunlardır:

Hırvat Ulusunun Oluşumu. *Erken Ortaçağ'da Türk-Hırvat İlişkileri* (2000), *The Turks*, 6 cilt, editör, H. C. Güzel ve C. C. Oğuz ile, (2002), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çeviri, P. B. Golden'dan, (2002; 2006), *İran ile Turan Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu* (2003; 2012), *In Search of the Lost Tribe. The Origins and Making of the Croatian Nation* (2003), *Etnik Kimlikler Nasıl Oluşur?*, çeviri, H. B. Paksoy'dan, (2005), *Hazarlar ve Musevilik*, Çeviri, P. B. Golden, C. Zuckerman ve A. Zajackowski'den, (2005), *Etnik Tutumun Tarihsel Kökleri, AB ve Türk Kimliği (Strateji Raporu)* (2005), *Balkanlar El Kitabı*, 3 cilt, editör, B. A. Gökdağ ile, (2006-2007), *Bey ile Büyücü: Avrasya'da Tanrı, Hükümdar, Devlet ve İktisat Hakkında Dilin Söyledikleri* (2006), *Türklerin Kökeni* (2011).

İÇİNDEKİLER

Üçüncü Baskıya Sunuş	13
Türkçe Baskı İçin Önsöz	15
Önsöz	17

GİRİŞ

BOZKIR DÜNYASI

Göçebe Dünyası.....	19
Kabile	22
Türk Boy İsimleri	24
Göçerler ve Yerleşik Dünya.....	25
Türk Dünyasında Etnik Süreçler	30

1. BÖLÜM:

AVRASYA HALKLARI VE DİLLERİ

Altay Dilleri	34
Türk Dilleri	37
Moğol Dilleri	43
Mançu - Tunguzca.....	44
Avrasya'nın Diğer Dilleri	44
Hint-Avrupa	46
Ural Dilleri	49
Kafkas Dilleri.....	51

2. BÖLÜM:

İÇ ASYA'NIN MİRASI

Avrasya'nın Tarih Öncesi	55
İrani Göçebeler	59
Yüeh-chih'ler ve Saka Göçleri	65
Kuşan Devleti	69
Hunlar (Hsiung-nu)	71

3. BÖLÜM

İMPARATORLUKLAR VE GÖÇLER: HSIEN-PI VE HALEFLERİ, TABĞAÇ, JOU-JAN / AVAR VE EFTALİT DEVLETLERİ

Hsien-pi Birliği.....	82
Tabğaçlar	86
Jou-Jan (Avar) Kağanlığı	89
Eftalitler	93

4. BÖLÜM

BATI AVRASYA'NIN ERKEN TÜRK HALKLARI

Avrupa Hunları	100
Oğur Türk Halklarının Gelişi	105
Ting-ling – T'ieh-lê Meselesi	106
Oğur Türkçesi	108
Erken Oğur Boyları	109
Batı Avrasya'da Oğur, Onoğur ve Bulgarlar	112
Sabirler	116
Kafkasya Hunları ve Diğer 'Hun' Halkları	119
Avrupa Avarları	121

5. BÖLÜM

AVRASYA'NIN GÖKTÜRK İMPARATORLUKLARI

Türk Adı	126
Göktürklerin Kökeni Meselesi	129
Türk Halklarının En Erken Tarihinin Tespiti	136
Göktürk Kağanlıkları	140
Göktürk Kağanlığı'nın Halkları	154
Göktürk Kağanlığı'nda İdare	158
Dinler	161
Yazı Sistemleri	163
İktisat	165

6. BÖLÜM

GÖKTÜRKLERİN İÇ ASYA'DAKİ VARISLERİ

Uygur Kağanlığı (744-840)	167
Uygur Devlet Yapısı	181
Uygur İktisadı	183
Soğdlular ve Uygur Kültürü	184
Din	186
Kırgızlar	189
Kitañlar	196

7. BÖLÜM

GÖKTÜRKLERİN ORTA ASYA'DAKİ VARISLERİ

İraniler, Müslümanlar ve Türkler	200
Türk Boyları	205
Karluklar	207
Çiğil ve Tuhs(i)ler	211
Yağmalar	212
Kimekler	213
Oğuzlar	217
İslam'ın Yayılışı	223
Erken Karahanlılar	225

Gazneli Gulam Devleti	228
Karahanlılar, Gazneliler ve Selçukluların Yükselişi	228
Selçuklu Sultanlığı.....	231
Rûm Selçukluları.....	236
Harezmşah Devleti	237
Moğol Fethi Arifesinde Türk Halkları ve Kültürü.....	240
Kaşgarlı Mahmud'da Geçen Türk Boyları	241
Fahreddin Mübarekşah'ın Kaydettiği Türk Boyları	242

8. BÖLÜM

GÖKTÜRKLERİN BATI AVRASYA'DAKİ VARISLERİ

Hazar Kağanlığı: Köken Meselesi	243
Hazar Devleti.....	247
Hazar Kağanlığı'nın Halkı ve Kurumları	249
Hazar'daki Dinler	251
Hazar Kağanlığı'nın Yıkılışı.....	253
Bulgar Devletleri	254
Panonya-Balkan Bulgarları	257
İdil Bulgarları	263
Macarlar.....	269
Başkırtlar	273
Peçenekler	275
Kuman-Kıpçaklar.....	281
Kökler.....	281
Kuman-Kıpçak-Kanglı Birliği	288

9. BÖLÜM

CENGİZLİLER ÇAĞINDA TÜRK DÜNYASI

Moğolların Kökeni ve Devlet Oluşumu.....	293
Moğol İmparatorluğu	297
Cengizliler İdaresinde Türk Halkları.....	301
Türk Ülkelerinde Cengizli Etkisi.....	305
Coçi Ulusu.....	307
Çağatay Ulusu	312
Cengizli Yakın ve Orta Doğu'sunda Türkler.....	317

10. BÖLÜM

TİMUR, SON CENGİZLİLER VE AVRASYA'NIN SON TÜRK İMPARATORLUKLARI

Aksak Timur ve Timurlular.....	319
Moğulistan	324
Sonraki Çağataylılar ve Doğu Türkistan	326
Altın Orda'nın Çöküşü ve Varis Cengizli Devletleri	327
Kazan ve Kasım Hanlıkları	328
Kırım Hanlığı.....	331
Astrahan Hanlığı	332

Büyük Orda'nın Çöküşü.....	333
Nogay (Man?ıt) Orda ve Sibir Tatarları	334
Doğu Kıpçakları: Özbek ve Kazaklar	340
Özbek Hanlıkları	343
Kazak Hanlığı	349
Kırgızlar.....	354

11. BÖLÜM

YAKIN VE ORTA DOĞU'NIN TÜRK HALKLARI

Memluklar	357
Anadolu Beylikleri.....	359
Osmanlı İmparatorluğu: Kuruluş Yılları	365
Türkmen Birlikleri: Karakoyunlu ve Akkoyunlular	375
Safevilerin Yükselişi	381
Osmanlılar, Safeviler ve Memluklar	384

12. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ TÜRK HALKLARININ OLUŞUMU: KISA BİR BAKIŞ

Balkanlar, Güney Kafkasya, Yakın ve Orta Doğu'nun Türk Halkları	391
Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Eski Avrupa-Yakın Doğu Topraklarındaki Türkler ...	391
İran Türkleri	394
Azeriler	394
İran'daki Diğer Türk Toplulukları.....	395
Kırım ve Kuzey Kafkas Türk Halkları.....	397
Kırım	397
Kuzey Kafkasya	398
İdil-Ural ve Batı Sibirya Halkları	401
İdil-Ural-Batı Sibirya Tatarları.....	402
Çuvaşlar.....	405
Başkurtlar	406
Orta Asya Türk Halkları.....	409
Orta Asyalı Oğuzlar: Türkmenler.....	409
Orta Asya'da Da Aral-Hazar Kıpçakları.....	410
Kazaklar.....	411
Karakalpaklar	412
Kırgızlar.....	414
Orta Asya Türkleri	416
Sibirya'daki Türk Halkları	420
Güney Sibirya Türkleri	422
Abakan-Hakas Topluluğu.....	423
Tuba Topluluğu	424
Yakutlar (Sahalar)	425
Kaynaklar	426
Genel Dizin	471

Üçüncü Baskıya Sunuş

Genel Türk tarihinin başucu kitabı olan bu dev eseri 2002 yılının yaz ayları içinde hem çevirip, hem de yayınlıyarak döneme yetiştirdiğimizden, pek çok hatanın olması kaçınılmazdı. Ancak daha sonraki incelemelerimiz korktuğumuz kadar yanlış bulunmadığını gösterdi. Bunda en büyük pay kuşkusuz, çevrilen bütün metinleri okuyan ve tasahihlerini yapan Prof. Peter B. Golden'a aittir. Her baskıda eseri daha kusursuz hale getirmeye çalıştık ama gözden kaçan yanlışlar olacaktır. Bunların sorumluluğu tamamen bize aittir.

Şu an Türklük araştırmalarının zirvesindeki bir kaç isimden biri kabul edilen, ABD'nin ise en önemli Türk dünyası uzmanı olan Prof. Golden'ın yeni baskılarda bir başka katkısı, emekli olmasına ve yaz tatili yapmaksızın sürekli çalışmasına rağmen, özellikle Türklerin anayurdu ve Altayca tartışmalarındaki yeni bazı edebiyatı ve savları bu kitaba eklemesi oldu. Dolayısıyla, eserin bu üçüncü baskısı haklı olarak 'genişletilmiş' unvanını aldı.

Bu baskının bir başka özelliği, dizinin son derece geniş tutulmasıdır. Ancak konunun akıl almaz genişliği sebebiyle, yine de bazı kısıtlamalara gitmek durumunda kaldık. Mesele bir ismin değişik dillerdeki tüm biçimlerini vermedik (örn. Kuman için *Pallidi, Valven*, vs.), buna karşılık tarihçilikte tabir haline gelmiş olan biçimleri (örn. Rus. *Polovets* 'Kuman') dizine aldık. En büyük zorluğu ise Çince kelimelerde veya terimlerin Çince yazılışlarında yaşadık. Sonuçta ihmal edilmesi sözkonusu olmayan herşeyi aldık ve gerçekten çok zengin bir dizin ortaya çıktı. Hacmin çok fazla artmaması için terkipleri parçalayarak aldık. Örneğin okuyucu doğrudan İdil Bulgar'ı bulamayacak, ulaşmak için her iki kelimedenden birine bakmak durumunda kalacaktır. Buna karşılık, yine tarihçilikte terim haline gelmiş kimi terkipleri (örn. 'Büyük Macaristan') aynen aldık. Ayrıca, bir başka örnek, Türkiye'de jeokültürel bir karşılığı bulunmayan 'Batı Türkistan' gibi bir tabiri almazken, Doğu Türkistan'ı aldık. Sonuçta en kullanışlı biçimi ve doğru tercihi oluşturmaya çalıştık ve bunda başarılı olduğumuza inanıyorum.

Aslı Kiril abecesinde olan isim ve kelimelerin yazılışına gelince, Türkçede bu konuda yerleşmiş ve belki daha güzel bir yazım sistemi bulunmasına rağmen, yazarın tercih ettiği uluslararası kullanımı yaygın olan sisteme dokunmadık ve aynen sakladık. Dolayısıyla, örneğin *y* harfi Türkçe *ı, j* harfi Türkçe *y* olarak okunacaktır. Bu konuda anlayışla karşı-

lanacağımızı umuyoruz. Bu baskıdaki bir yeniliğimiz de, Yunanca ve Kirilce yazılışlarda, açıklamanın olmadığı yerlerde kelimelerin okunuşunu Latin harfleriyle vermemiz oldu.

Prof. Golden'ın, belki kendisinin birincil çalışma alanının (Ortaçağ'da Doğu Avrupa Türkleri) ülkemizdeki genel ilgiye fazla mazhar olmaması gibi bir sebeple, daha önce Türkiye'de dar bir tarihçi camiası dışında tanınmamasına rağmen, kitabın birinci baskısının kısa sürede tükenmesi ve ardından ikinci baskıya gösterilen teveccüh ile temel başvuru kaynağı haline gelmesi, hem eserin yüksek değeri, hem de Türk okuyucusunun kadirşinashğı ile alakalıdır. Biz ise, bu işe vasıta olmanın ve yaptığımız mütevazı katkının övüncünü yaşıyoruz.

Osman Karatay

Bornova, 19 Temmuz 2012

Türkçe Baskı İçin Önsöz

Bu kitabın Türkçede çıkmasından büyük onur duyuyorum. Profesör Lars Johanson kendisinin *Turvologica* dizisi için benden Türk halklarının genel bir tarihini yazmamı istediğinde, Türk okuru ve onun ilgi ve merak alanları benim düşüncemde ve bu kitaptaki telakkide büyük yer işgal ediyordu. Rusça yazılmasına rağmen ilk kez Türkçe çevirisiyle yayınlanan (1927) ve ardından Almanca (1935), Fransızca (1945) ve nihayet Rusça aslıyla çıkan (1968) V. Barthold'un hakkıyla ünlü *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Oniki Ders*'ine ilaveten A. Zeki Velidi Togan'ın *Umumi Türk Tarihine Giriş*i vardı. Bunların ikisi de engin bir bilgi ve araştırmayla yazılmış eserlerdir. Yüksek lisans öğrencisi olarak Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir yıl geçirme talihine sahip oldum (1967) ve bu bir yıl benim bilimsel çerçevemin şekillenmesinde esas rol oynadı. Ankara'da, kendilerine büyük şükran borcum bulunan Profesörler Hasan Eren, Zeynep Korkmaz ve sonraki dönemden Saadet Çağatay ile çalışma imkanım oldu. Türkolojinin meselelerine Türk bakış açısına önceki okumalarımın ve Columbia Üniversitesi'nde doktora danışmanım olan, New York'a gelmeden önce Ankara'da yıllarca öğretim üyeliği yapmış bulunan Macar bilgin Tibor Halasi-Kun ile çalışmalarımın aşına idim. Bu şekilde hem Macar, hem de Türk Türkoloji okullarının ürünü oldum. Türklük çalışmaları hep uluslararası bir bilimsel çaba alanı olagelmıştır.

Bu kitap yazılalı on yıldan fazla oldu. İlk yayınlanışından itibaren dünyada pek çok şey değişti. Özellikle, Türkçe konuşan dünyanın küresel meselelerde tekrar ön sıralara yerleşmesini sağlayan Orta Asya ve Güney Kafkaslardaki çağdaş devletlerinin doğuşuna işaret edilebilir. Bu cildin temelini oluşturan konuların, halkların ve devletlerin oluşumunun şimdi, bu süreçlerin diğer bir önemli basamağının gözlerimizin önünde cereyan ettiği bir çağda çalışılması bilhassa tam yerindedir. Etnik oluşum pek çok bakımdan devam eden, ucu açık bir süreçtir. Tarihçi ancak bu sürecin bir veya birkaç aşamasında bir enstantane yakalamayı umabilir. Avrasya'nın çoğuna yayılmış bulunan ve Orta ve İç Asya'nın, Doğu Asya, Batı Asya ve Avrupa'nın tarihinde önemli, çoğu kez hayati rol oynayan Türk halkları fevkalade bir insanlık hikayesi anlatırlar. Henüz yetişme çağında bulunan genetik ve modern DNA çalışmalarının çizeceği haritalar, kuşkusuz Türk dünyası halklarının biçim-

lenmesinin daha açık bir resmine ulaşmamıza yardımcı olacaktır. Geleneksel disiplinler olan tarih, filoloji, arkeoloji ve etnoloji çalışmalarıyla birlikte, böylelikle önümüze yeni pencereler açılacaktır. Türk halklarının tarihi, geniş bir zaman aralığında Mançurya'dan Viyana kapılarına kadar yayılan tarihi gelişmelerin çalışılmasını da sağlar. Dünya tarihinin ana konuları Türk dünyası tarihinde yansımaları bulunmaktadır. Tarihçi için bu her bakımdan zor ve de bilimsel mükâfatı büyük bir alandır.

Bu kitabın Türkçeye çevirisini öneren ve bu zor işi olağanüstü bir beceri ile yerine getiren Osman Karatay'a da şükranlarımı belirtmek istiyorum.

Peter B. Golden

Rutgers Üniversitesi

Newark, New Jersey, ABD

Eylül, 2002

Önsöz

Bu kitabın vücuda getirilmesinde bana yardımcı dokunan çok sayıda kimseye şükranlarımı sunmak benim için hoş bir mecburiyettir. Bu kitabı hazırlamam fikrini ilk olarak Profesör Lars Johanson ortaya attı ve tamamlanmasındaki gecikmeleri büyük tahammülle karşıladı. Çeyrek yüzyıl önce beni Türklük çalışmalarını ve bu alandaki zengin Macar birikimi ile tanıştıran Tibor Halasi-Kun bir bilgi pınarı ve ilham kaynağı idi. Onun damgası ve ruhu bu kitabın pekçok sayfasında bulunabilir.

Rutgers Üniversitesi kütüphanelerinin çalışanları, özellikle Newark'taki Dana Kütüphanesi'nden Natalie Borisovets ve Wanda Gawienowski, benim en müphem konular için bile taleplerimi sürekli güler yüzle karşıladılar ve daha da önemlisi hiçbir kitap veya makaleyi bulma ve temin etmede başarısız olmadılar. Eserdeki haritaları hazırlayan Marcus R. Knowlton ve I. Király'a ve ağır bir iş olan dizini hazırlayan Tammy Proctor'a da borçluyum.

Yillardır kendileriyle bu eserde geçen pek çok konuyu tartıştığım arkadaşlarım ve meslektaşlarım Anatoly M. Khazanov ve Thomas T. Allsen'e özel bir şükran borcum var. Tolya baştaki bölümlerin bazılarını ve Tom eserin tamamının ilk nüshasını okudular. Onların eleştirel yorumları her zaman faydalı oldu ve takip edildi. Bilgi ve hüküm hatalarının bana ait olduğunu söylemeye gerek yok. Svat Soucek, Kırgızlar hakkındaki basılmamış kitabından yararlanmamı cömertçe sağladı ve bunun için müteşekkirim. Rutgers Üniversitesi Araştırma Kurulu bir destek bağıışı ile bu kitabın basımına katkıda bulundu.

Son olarak, en büyük şükranı, sürekli meşgul bir koca ve bir babaya katlanan karım Sylvia Wu Golden ve oğullarım Alex ve Greg'e borçluyum. Üstelik Greg bu eserin pekçok taslak metnini okudu ve sık sık bilgisayar ve tashih yardımcı sağladı. Sylvia ise, hep olduğu gibi, Çince karakterleri temin etti.

Peter B. Golden

Rutgers Üniversitesi
Newark, New Jersey, ABD
Haziran, 1992

GİRİŞ

BOZKIR DÜNYASI

Yeniçağ öncesinde Avrasya bozkırları en önemli medeniyet kavşaklarından biri idi. Makine seslerinin değil hayvan adımlarının yönlendirdiği bir çağda insanlar, eşyalar ve fikirler bu geniş düzlükleri kaydadeğer bir hızla katediyorlardı. Bu Avrasya dünyası, bazen birbirine bağımlı olarak ilişkiye giren, bazen de kanlı çatışmalara tutuşan üç iktisadi sisteme bölünmüştü. Silahların çarpışması genellikle daha kaydadeğer bulunduğu için, tarihi haberler bu ikincisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada temsil edilen iki ana iktisadi sistem, yerleşik tarım ve göçebe çoban ekonomileri idi. Orman bölgesinin avcı-toplayıcı kültürleri, askeri ve siyasi olarak hayli az bir önemde idi. Ancak bunlar para getiren kürk ticareti sayesinde ekonomik olarak önemliydiler ve buraları bozkır kavimlerinden pek çoğunun neşet ettiği bir çevre olduğundan, bozkır kültürünün şekillenmesinde önemli bir altyapı unsuru olmuşlardır. Bozkır halklarının dini uygulama ve inançlarının önemli bir veçhi olan Şamanlık, hiç şüphesiz, köklerini tamamen olmasa da kısmen bu büyük ormanlardan almaktadır.

Avrasya bozkır dünyasındaki yerleşik toplum büyük ölçüde Doğu Avrupa ormanlarına ve orman-bozkır bölgesine hapsolmuştu, ancak durmadan bozkır otlaklarına tecavüz etti ve şehir vahalarına dayanan toplumlar bozkırın güney kıyılarına tünediler. Bu vaha devletçikleri Akdeniz dünyasının büyük emperyal yapılarının, bu Akdeniz medeniyeti çeşitlerinin beraberlerinde getirdiği tam teçhizatlı dini ve kültürel etkileri, yani tektanrılı dinleri ile Roma-Bizans, İran ve Arap-İslam dünyalarının en ötedeki kültürel, sık sık da siyasi genişlemeleri idi. Doğu ve Güneydoğu Asya toplumlarına kalıcı damgalarını vuran Çin ve Hint altkıtasındaki medeniyetlerden kaynaklanan güçlü akımlar bu 'Batı' etkisine eş geliyordu. Avrasya halklarının yaratılışı bu ortamda, göçer ve yerleşiklerin, bozkır ve kentin bu tarihi ve kültürel etkileşimi çerçevesinde gerçekleşti.

Bu çalışmanın amacı Avrasya tarihinin ayrıntılı bir teşhiri değil, daha ziyade onun etnik-dilsel topluluklarından birinin, Türk halklarının tarihine bir giriş yapmaktır. Bunların siyasi yapılarının yükseliş ve çöküşünü izleyecek,

diğer toplumlarla etkileşimlerini değerlendirecek ve etnik yapılarını yorumlayacağız.

Türk halklarından herhangi birinin oluşumunun ayrıntılı bir incelemesi, beklendiği gibi bunun çok tabakalı bir süreç olduğunu ortaya çıkarır. Bu tabii ki Türk dünyasına münhasır olmayan bir durumdur. Son araştırmalar bir etnik topluluğu (*ethnie*) belirlemek için ölçünün "*ortak ata söylenceleri, tarihleri ve kültürleri olan, belli bir toprak ve dayanışma duygusu etrafında birleşen, isimli insan topluluğu*" olduğunu söyler.¹ Avrasya'da bu ölçüleri Göktürk Kağanlığı ve nitelik olarak biraz farklı bir düzenleme ile Cengizli devleti karşılar. Göktürk devletinin çöküşünü ve Türk boylarının dağılmasını müteakip bir dizi dönüşümler gerçekleşmiştir. Eski Türk kültürünün unsurlarını koruyan ama aynı zamanda yeni yönlerde büyüyen ayrı ve farklı etnik topluluklar ve siyasi oluşumlar (ör. Oğuz, Kıpçak) gelişmiş veya yeniden ortaya çıkmıştır. Karahanlı hanedanının bir evladının araştırması olan *Divan-ı Lügat'it-Türk'te* (1077)² Kaşgarlı Mahmud'un Türk dünyasını sunuşunda bu görülür.

Cengizli birliğinin ve Moğol devletlerinin yıkılmasıyla da benzer bir süreç gerçekleşmiştir. Ancak bu kez, çoğunlukla karmaşık ve dağınık kökenli, uzun süredir yaşayan boy birlikleri yıkılarak yeni birlik blokları oluşturmuş ve bunlar da zamanla, genellikle dış baskılar sebebiyle, çağdaş/çağdaşlaşan halklar haline gelmişlerdir.

Mevcut kaynak eksikliği altında, değişik Türk devletlerinin kabile üyeleri arasındaki bu bağlara dair bilinci ölçmek çok zordur. Bunlar sık sık Türk olan veya olmayan yeni unsurlar alırlardı. Harici kaynaklar, örneğin Ortaçağ'ın İslam tarihçi ve coğrafyacıları, ortak bir kökeni ima ederek ve iyi bildikleri Arap kabilelerinin paradigmasını uygulayarak, hepsini birden 'Türkler' (el-Atrâk) olarak topladılar.

Mevcut etnogenetik çalışmalar dilsel kullanıma, yani çağdaş kaynaklarca kullanılan *gens/γένος*, *natio* gibi tabirlerin ortak bir biyolojik atayı imliyor görünmesine rağmen, aslında bu topluluklar genellikle çok uluslu ve siyasi karakterdeydiler. Üyeleri hem onun içinde doğmuş, hem de ona katılmış kimselerden oluşuyordu. Bu yüzden bunlar 'gelenekten inen'³ ve aynı zamanda karizmatik bir uruğun siyasi önderliğinin tanınmasıyla oluşan topluluklar haline geldiler. Bu süreç Türk dünyasında da aynı şekilde işlemiştir. Savaş hali bu bağların daha iyi tanımlanmasına ve pekişmesine katkı yapmıştır.⁴

¹ Smith, *Ethnic Origins*, s.32.

² Kaşgarî/ Dankoff, I, s.6-7.

³ Wolfram, *Goths*, s.5-6.

⁴ Smith, *Ethnic Origins*, s.38-40.

Siyasi-askeri ve iktisadi tabiattaki bu bağlara ilaveten, dinin rolünü de göz önüne almalıyız. Avrupa veya Yakın Doğu 'ön-milli' duygularının⁵ tahlilinde esas olan bu öge, bölgede İslam'ın zaferinden önce bozkır dünyasında bir siyaset ve bilinç oluşturma ögesi olarak neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir. Kimi unsurları Türk halklarının sonradan benimsediği dinlerde etkili alt tabaka güçleri olmakta direnen, Orta ve İç Asya'nın göçer ve orman halklarının 'temel dini' olan Şamanlık, bir diğer kimliklenme kaynağı olmuştur. Ancak bunun 'yay çekenlerin' bilincinde kendilerini tanımlamada nasıl bir etki yaptığını tam tekml araştırılmamış gerekmektedir. *Tengri* inancı Türk halkları arasında yaygındı ve kağanlık ideolojisi için temel bir destek görevi görüyordu. Açık şekilde, siyasi bir boyutu vardı. Heryerde olduğu gibi, siyasi, kültürel ve iktisadi göçlerin karmaşık bir etkileşiminin sonucu olarak, müteakiben değişik evrensel dinlerin (Budacılık, Maniheylik, Nesturilik, Musevilik ve İslam) benimsenmesi de önemli kimlik işaretçileri oldu. İslam öncesi Türk siyasi hayatının bu yönünün daha fazla araştırılması gerekmektedir.

Göçebe Dünyası

Bazıları hala bunu sürdüren, öncelikle hayvan besleyen göçebeler olan topluluklara değineceğiz. Yani temel iktisadi faaliyetleri, hayvanların ve onların (taşınabilir meskenlerde yaşayan) insan efendilerinin yıl boyunca önceden belirlenmiş bir dizi otlakta maksatlı mevsimlik hareketiyle gerçekleştirilen hayvansal üretim idi. Bu, Çin kaynaklarının basmakalıp ifadesindeki gibi, ot ve su aramak için serserice bir gezinti değildi. Belli bir topluluğa münhasır bölgenin ekolojisi, onun hayvanlarının ve de müdavim insanların konaklama birimlerinin (genellikle 8-12 aile birimi) bileşenini ve büyüklüğünü büyük ölçüde belirliyordu. Bu, hem tarım, hem de hayvancılıkla uğraşan topluluklar arasındaki yerleşik hayvan yetiştiriciliğinden türediği anlaşılan bir iktisadi üretim biçimi idi.⁶ Avrasya'nın pek çok göçebe çoban toplumu, en azından küçülmüş bazı tarım biçimlerini uygulamayı sürdürdü. Ekonominin bu biçiminin kökenleri 2. Bölüm'de kısaca tartışılmaktadır. Toplumsal ve siyasi örgütlenmenin ayırdedici biçimleri, bu tür iktisadi etkinliğin ve göçerlerin yerleşik komşuları ile etkileşmesinin doğasının taleplerine cevap olarak evrilmiş veya ortaya çıkmıştır.

⁵ Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s.49-50, 67-73.

⁶ Khazanov, *Nomads*, s.15ff, 89-90, Khazanov, 1990, s.4-5; Basilov (yay.), *Nomads*, s.1-5; Barfield, *Perilous Frontier*, s.20-24.

Kabile

Türk toplumu son zamanlara kadar, Osmanlı devleti, Azerbaycan, Orta İdil ve Türkistan'ın vaha kültürleri hariç, büyük ölçüde kabilevi idi. Kabile unsurları erken Osmanlı tarihinde belirgin rol oynamıştır ve siyasi ve toplumsal rollerinin hemen tamamen kaybolmasına rağmen, bugünkü Türk toplumunda da büsbütün yok değildirler. Toplumbilimcilerin istedikleri pek çok şeyi karşılayan bir kabile tanımını bulmak kolay değildir.⁷ Fried özellikle, haklı olarak günümüzdeki çoktürürlükten geçmişteki farazi bozulmamış bir tektürürlük haline ulaşmaya karşı bizi uyararak, kabile muhtevasının kayan tabiatını vurgular. Kabileler ona göre, “geçici rekabet durumlarına mahsus cevaplardır”. Bunlar daha yüksek örgütlü toplulukların etkisine yanıt olarak doğabilen ‘ikincil olgulardır’.⁸ Avrasya kabilelerinin siyasi gelişiminde dış baskıların anahtar rolü oynadığında mutabakat vardır.⁹ Önder bu yapıda azami önemlidir. Kaderiyle kabilenin başarı veya başarısızlığı bağlantılı olan ve kabilenin kendisinden kimliğini edindiği dinamik, karizmatik bir kişiliktir.¹⁰ Pek çok durumda, özellikle Cengiz sonrası dönem için bu kesinlikle doğrudur.¹¹ Fakat öteki tanımlamalar için bu bütün durumlara uymamaktadır.

Aile ve uruk, toplumun temel taşları idi. Aileler geniş değildi (yetişkin ve çocuklardan iki nesil); konaklama biriminin ekonomisi daha fazlasını kaldıramazdı. Büyük çocuklara ailenin mülkünden kendi payları veriliyor ve ayrılıyorlardı. En küçük oğul babasının evini ve kalanları miras alıyordu.¹² Teoride uruk, kıdeme göre örgütlenmiş ataerkil akraba topluluklara dayanıyordu. Bu ‘koni uruk’tur. Ancak uruklar daha dağınık olabilir ve belirgin şekilde bağlanmış ve büsbütün kutsal da olmayabilir. Aile ve uruk düzeyinde kan bağları üst düzey toplumsal örgütlenmelere göre daha geçerli idi. Bu yüzden, aynı boy veya boy birliği içindeki ‘parçalı yapı’ ile bağlı olan uruklar birbiriyle mücadeleye girebiliyorlardı. Dış dünyaya karşı ise ‘ortak cephe’ teşkil ediyorlardı.¹³

Sihriyet ve diğer (gerçek veya düzmece) bağlar ne olursa olsun, kabileye sadakat genellikle siyasi tercihin önemli bir unsuru idi. Bazı durumlarda

⁷ Krş. Sahlins, *Tribesmen*, s.vii-viii, 4-5, 7-8, 12-13; Krader, *Formation*, s.23; Fried, *Evolution*, s.160, 164, 166-167.

⁸ Fried, *Evolution*, s.168-170; *Notion of Tribe*, s.10, 30, 49, 52.

⁹ Lindner, 1982, s.699.

¹⁰ Lindner, 1982, s.701; Smith, Jr., 1978, s.77 n.18.

¹¹ Reid, *Tribalism*, s.8.

¹² Grónbech, 1958, s.53, 55; Khazanov, *Nomads*, s.126.

¹³ Xazanov, *Social'naja ist.*, s.105-106, 127-128; *Nomads*, s.144-149; 1990 makalesi, s.5; Krader, *Social Organization*, s.9-10, 318, 320, 328; Barfield, *Perilous Frontier*, s.26-27.

kabile, önderlerin akrabalık bağlarını mebzul miktarda kullanmalarına rağmen, bir önderin bir araya toplayabildiği birşey,¹⁴ yani çekirdeği oluşturan uruklar ve değişen sadakatleriyle daha az istikrarlı uruklar topluluğu idi. Bozkır toplumunun hareketliliği fertlere ve topluluklara ikamet, bu yüzden de bir derece siyasi tabilik özgürlüğü vermiştir. Memnun veya mutlu olmayan ayrılabilir ve kendisini yeni bir öndere bağlayabilirdi. Fertler, aileler ve uruklar 'daha yeşil' otlaklar için yerlerini terk edebilirdi. Bu hareketlilik güçlü bölgesel bağların evrilmesini engelledi ve toplumsal örgütlenmeye büyük akıcılık getirdi. Sonuç olarak, akrabalık ve sıhrî yapılar, farazi ve siyasi yönelimli de olsa, siyasi ilişkileri ifade vasıtası olarak daha fazla öncelik verildi.¹⁵ Bu aynı zamanda büyük esneklik sağladı. Göçebe topluluklar kolayca toplanıp yeni biçimler alabiliyorlardı.

Avrasya göçerleri kendilerini bozkır bölgesinin dışında, özellikle yeniden şekillenmeye zorlandıkları ve bir süre daha sınırlı bir göçebelik ve yarı-göçebeliği sürdürdükleri Yakın ve Orta Doğu'da bulduklarında eski terminoloji devam etti, fakat çoğunlukla yeni gerçeklerle maskelendi.¹⁶ Boylar bölündü ve genellikle önemli olan başarılı savaş önderinin rolü topluluğun kimliğini belirlemede daha bir geçerlilik kazandı. Bu, boy adlarına yansıdı. Bu yüzden *Osmanlılar* 'Osman'ın adamları' idi; *Kızılbaşlar* ise daha çok Anadolu ve İran'daki Oğuz boylarından devşirilmiş özgün bir dini-askeri örgütlenmeye ait olan ve aidiyetlerini simgelemek için özel bir başlık giyen kimselerdi. Bunların arasında hala eski Oğuz boy isimleri (ör. Avşar, Çepni) bulunurken, daha çok şahsi (ör. Kasımlu) veya coğrafi (ör. Rumlu, Şâmlu) kökenli yeni isimler vardı. Boylar uyarlanmış ve yeniden gruplanmışlardı.

Bu sık kaymalar dünyasında, bozkırda ve hatta yerleşik toplumların yakın komşuluğunda dilsel ve kültürel birlik gerekli şartlardan değildi.¹⁷ Bu, insanların bu bağların farkında olmadığı demek değildir. Kaşgarlı Mahmud, Türkleşen toplulukların şive farklarının ve dil özelliklerinin farkında idi. Özellikle telaffuzda 'konuşma saflığı' ve harici etkilerin yokluğu bir gurur sebebi idi. Kaşgarlı, "*Şivelerin en kibarı sadece bir dil bilen, Farslarla karışmayan ve başka yerlerde mutad olarak oturmayanlara aittir. İki dilliler ve şehirlerin ahaliyle karışanların konuşmalarında belli bir geveleme vardır... En kibar olanı Hakani yöneticileri ve yanındakilerindir.*" demektedir.¹⁸ Bu sonuncusu açıkça siyasi bir ölçüt idi. Burada aynı zamanda göçebenin gururunu, yerleşikler üzerindeki

¹⁴ Grónbech, 1958, s.55; Cuisenier, 1976, s.215, 218.

¹⁵ Khazanov, *Nomads*, s.138-139.

¹⁶ Bkz. Lindner, *Nomads and Ottomans*, s.8-9, 22-23, 36 (Osmanlılar) ve Reid, *Tribalism*, s.8-11, 66-80 (Kızılbaş oymakları).

¹⁷ Fried, *Notion of Tribe*, s.27-28.

¹⁸ Kâşgari/Dankoff, I, s.83-84.

üstünlük duygusunu görmekteyiz. Ancak dil asla bir engel değildi. Değişik Türk toplulukları Türk olmayan unsurlarla onları tamamen asimile etmeden yoğun bir ortak yaşam içinde bulunmuşlardır (ör. Kıpçaklar arasındaki İrani dil konuşan Alan-As toplulukları).

Türk Boy İsimleri

Siyaseten hâkim boy veya uruk çoğunlukla boy birliğine veya kendisinin kurduğu konfederasyona kendi ismini verirdi. Bu oluşum çöktüğü zaman yeni hâkim uruk veya boy öne çıkar ve eskisi kısaca hasıraltı olurdu. Boyların dağılması değişik topluluklar arasında bu boy veya uruk isimlerinin ortaya çıkmasına yol açıyordu. Bazen bu parçalar, iki uruk veya boyun mikro birliğini yansıtan isimler üreterek birleşiyorlardı (ör. Özbeklerin Kıtay-Kıpçakları¹⁹). İslam öncesi ve İslamlaşmamış topluluklarda ve bir bütün olarak Cengiz öncesi dönemde boy isimleri belli sınıflamalara ve isimlendirme kaidelerine tabi bulunuyordu. Bunlar genellikle coğrafi göndermeleri (ör. Yış kişi), göçer/gezginliği (ör. Kaçar, Yörük), göçebe akıncıları (Kazak, Yağma), kurucu unsurların sayısını (ör. Dokuz Oğuz), bir halkın kısım veya kalıntısını (ör. Kınık, Kesek), unvana dayalı isimleri (ör. Çor, Yula), bağlı veya barışçı olanları (ör. Çuvaş, Uygur), şiddeti, şiddetli tabiat güçlerini (ör. Karluk), gücü, iktidarı, cesareti, saldırganlığı (ör. Salğur, Kınık), büyük ün ve zenginliği (ör. Bayat) ifade ediyorlardı.²⁰

Türk boy isimlerinin kökeni tastamam belli değildir. Uzun süre boy isimlerinin, nihayetinde kendi ismini topluluğa veren bir ataya giden uruk isimlerinden türediği görüşü tutuldu. Bu, boy şecerelerinin dünyaya sunduğu resim idi. Ancak bu, boy birlikleri için bir numune olarak gözüküyor. Üstelik Türkler güçlü ve uzun süren İslam veya Moğol (Cengizli) etkisine girinceye kadar, Türk boyları arasında bu ata ismi sistemine örnek bulamıyoruz. Böyle boy veya siyasi/hanedan isimlerinin belirmesi sonradandır: Selçuk, Nogay, Osmanlı, Çağatay. Aynı şekilde, ongun asıllı çok az isim vardır.²¹ Türkçe ile açıklanamayan pek çok isim vardır. Bu, Türk olmayan kökenlere veya unutulmuş tabirlere işaret edebilir. Göçebe dünyasındaki hayatın diğer pek çok unsurları gibi, isimler de değişmiş ve oradan oraya taşınmıştır. Kaynaklar bize sürekli değişen Türk göçebe oluşumlarının kaleidoskopik bir resmini sunuyor. Bu değişiklikler siyasi, idari seviyede oluyordu.

¹⁹ Németh; *HMK*, s.18. Düzeltmeler gerekmele birlikte Németh'in eseri temel olarak durmaktadır.

²⁰ Németh; *HMK*, s.32-50; Kafesoğlu, *Bozkır*, s.18.

²¹ Németh; *HMK*, s.71-72.

Fakat çoğunlukla bir birlik, çekirdek boyları ama değişen seçkinleri ile uzun süreli etnik istikrara sahip olabiliyordu.

Göçerler ve Yerleşik Dünya

Hakkındaki kaynakların cimri olduğu ve büyük ölçüde düşman yerleşik toplumların bakış açısıyla yazıldığı Avrasya'nın Ortaçağ'daki Türk-göçebe dünyasında, siyasi yapıların oluşması ve yıkılması tam şekilde yansıtılmaz. Çoğunlukla farklı kökenden gelen göçebe kabileler kendi devletlerini kurmak için savaştığından, aynı zamanda bir etnos da oluşturdular. Bozkırda bir devlet veya bir siyasi yapı oluşturma süreci genellikle bir etnik oluşumu gerektiriyordu. Bu aynı zamanda göçebe toplumun dışındaki güçlere cevap olarak da gelişmiştir.

Göçer-yerleşik etkileşimi²² belli bir zamanda iki toplumun siyasi ve iktisadi ihtiyaçlarına bağlı olarak, barışçı ve düşmanca, geniş bir ilişkiler spektrumuna yayılır. Kuşkusuz, fatih ve sömürgeci olarak Avrasya göçebesinin geleneksel imgesi çok fazla abartılmıştır. Gerçekte tarih boyunca göçebe adam da yerleşik komşusu kadar rahatsız edilmiştir. Yeni zamanlarda en büyük kayıpları verenler göçerlerdir. Yerleşik dünyaya göçebe baskınlarının sebepleri ile ilgili pek çok açıklama yapılmıştır: Otlakların azalması, 'barbarların' 'medeni' toplumun mallarına ihtirası, yerleşik toplumla iktisadi ilişki ihtiyacı.²³ Göreceğimiz gibi, en büyük rolü oynayan genellikle bu sonuncusu idi.

'İlkel'den 'ileri karmaşık' topluma geçiş insanın sosyo-politik evriminde temel bir dönüm noktası olmuştur. Ortaçağ Avrasya'sındaki Türklerin göçebe devlet teşekkülleri en iyi, 'geleneksel devletsiz' ve 'geleneksel erken devletli' toplum tabirleriyle karşılayabileceğimiz, 'ilkel' ve 'ileri karmaşık' örgütlenme biçimi dereceleri arasında hareket eden yapılar şeklinde betimlenebilir. Birinciler, kuramda, küçük bir hükümeti olan veya resmen hiç olmayan eşitlikçi toplumlardı. Toplumsal bağlılığının birincil kaynakları (gerçek ve düzmece²⁴) akrabalık talepleri ve bunun zorunlulukları, kabile ananesi ve bir derece işbirliği gerektiren göçebe ekonomisinin ihtiyaçları idi. Kendini sade şekilde yöneten böyle bir gruplanma (kendisinin genellikle çok hoşnut olduğu bir durum), tanıma göre diğerlerini yönetmeye muktedir değildi ve bu

²² Bu konudaki en iyi eser olarak Khazanov, *Nomads*. Aynı zamanda bkz. Jagchid, 1977, s.177-204.

²³ Jagchid, *Peace, War and Trade*, s.2.

²⁴ Belirttiğimiz gibi, akrabalıkta güçlü bir siyasi bileşen vardı. Şecereler mevcut siyasi ihtiyaçlara göre düzenleniyordu. Bkz. Xazanov, *Social'naja ist.*, s.50-51; Lindner, 1982, s.696-697; Crone, *Slaves*, s.35; Bates, *Yörük*, s.55-56.

yüzden onları tabi kılamıyordu. 'Karmaşık toplum' ise, akrabalık sistemi ötesinde toplumsal bağlılık için kaynakları üreten merkezi icra organlarının (kabile reisleri ve krallar) gelişmesi, yani devlet ile karakterize edilir.²⁵ Göçebe devletlerin siyasi bağları çözüldüğü zaman, kurucu üyeleri çoğunlukla karmaşık veya geleneksel erken devlet toplumunun daha az gelişmiş bir çeşidine, hatta geleneksel devletsiz toplum biçimine geri döner. Göçebe toplum için devlet doğal, hatta gerekli bir şart bile değildi.²⁶

Göçebelik, belirttiğimiz gibi, diğer ekonomilerle ilişkide olması gereken bir sistemdir. Çobanlık ile büyük şahsi mülk edinilebilir, ama yerleşik toplumunki gibi büyük miktarda ve çeşitte yiyecek üretilemez. Bu yüzden, büyük bir nüfusu besleyemez.²⁷ Yerleşik ve göçerlerin her ikisi de tabiatın ve insanın belirsizliklerine maruz olmakla birlikte, göçebelik hayli istikrarsız olan bir sistemdir. Hayvanlardaki bir salgın veya fazla çoğalmaları veya akınların sebep olacağı bir rahatsızlığın, boyların yeni otlak bulmak için göçüne veya yarı aç yağmacı tarafların tarım toplumlarına saldırılarına yol açacak şekilde, bozkırda uzun vadeli sonuçları olabilirdi. Kısaca bu, savaş ve fetihle sonuçlanıyordu.²⁸ Göçebelik hayatta kalmak için şart olan asgari sayıda hayvanı (koyun ve at başta olmak üzere, genellikle 60 ila 100 koyun, at, sığır, keçi ve deve) tutamayanlar için acımasızdı. Sürüsünü yeniden kurmak veya kendisini çoban olarak kiralamak suretiyle yardıma istekli veya varlıklı akrabası olmayanlar çoğunlukla yerleşikleşmek zorunda kalıyorlardı.²⁹ Bu göçerler, göçebe ve yerleşiklere aynı şekilde saldıran yağmacı çetelerin gönüllü üyesi oluyorlardı. Bu kopmuş adamlar, gelecekteki fatihlerin başlarına toplayacağı *comitatus*'un çekirdeğini oluşturuyordu. Hayli gelişmiş silah becerisi ile göçebe, yiğit ve korkusuz bir savaşçıydı.³⁰ Bu ustalıklar hem göçebe, hem de yerleşik toplumlarca kullanıldı. Bazı göçebe toplulukları veya fertler, etraftaki yerleşik devletlere müttefik (çok görülen evlilik ittifakları bu ilişkinin bir kısmıydı), paralı asker veya kölemen (İslam dünyasında gulam ve memlûklar) olarak hizmet ettiler. Tabir veya ilişki ne olursa olsun, Avrasya bozkırını çevreleyen tüm yerleşik devletlerin böyle birlikleri vardı.

Yerleşik toplumla mücadele büyük ölçüde tarımsal ve kentsel üretim mallarına ulaşmak için yapılıyordu. Göçerler o andaki imkânlarına en iyi uyan stratejiyi benimseyerek, bu malların ticaret veya yağmasını yapıyorlar-

²⁵ Sagan, *Tyranny*, s.xvi-xvii.

²⁶ Bartol'd, *Dvenadcat'lekciy, Soçinenja*, V, s.22-23.

²⁷ Khazanov, *Nomads*, s.46, 50, 69-72, 81, 83; Braudel, *Civilization*, I, s.104.

²⁸ Khazanov, *Nomads*, s.69-72,78-79,81; Ecsedy, 1981, s.210-212.

²⁹ Jagchid, Hyer, *Mongolia's Culture*, s.289; Barth, *Nomads*, s.16-17, 108-109; Smith, Jr., 1978, s.62; Xazanov, *Social'naja ist.* s.149-150.

³⁰ Sinor, 172, s.177; Sinor, 1981, s.134-135.

dı. Esasında iki taraf içinde güçlü olan, bu alışverişin biçimini belirliyordu. Göçebelere karşı konumu genellikle savunmacı olan Çin gibi güçlü devletler genellikle ticaret reçetesini bir denetim vasıtası olarak kullandılar.³¹ Bu temas ve mücadele göçbeleri devlet kurmaya sevk edebiliyordu.³² Başarılı akınlar da, göçebe yöneticiler için taraftarlarına dağıtacak ganimet sağlayarak ve bir savaş önderi ve diplomat olarak karizmasını artırarak konumlarını güçlendirmeye yarayan bir vasıta idi.

Göçebe devletlerin türeyişi, büyük ölçüde devlet kurucuların amaçlarını açıklayan göçebe dünyasının kendi içinden gelen belgelerin azlığı sebebiyle, hala tam olarak anlaşılammıştır. Boy örgütlenmeleri, sürekli savaş eğitimleri ve sürüleri ve insanları uzak mesafelere nakil için gerekli icra ustalıkları göz önüne alındığında, pek çok Avrasya göçebe siyasi teşekkülünde devlet belirtisi gizli kalıyordu. Belki de otlak veya mala ulaşma mücadelesinden kaynaklanan iç baskılar devleti öne çıkarıyordu. Ama bu durumlarda bile göçebe devletten bir sebepten şüphe duyulur. Galip tarafın ya yenileni sürdürdüğü (ki, o da aniden, kendisini engelleyemeyen bir yerleşik komşunun üzerine çökerdi) veya eski düşmanı muzaffer boy birliğine dâhil ettiği bu mücadelede, göçebe göçebeye karşı idi. Bir fetih devletinin doğuşu işte bu üst tabakalaşma³³ süreci yoluyla idi. Bu kesinlikle öngörölmüş bir sonuç değildi. Dahası, göçer baskılarına cevap veren veya bozkıra karşı saldırgan bir tutum takınan yerleşik devletler de bunda katalizör görevi yapabiliyorlardı. Veya bir yerleşik toplumu sömürmek isteyen göçerler, bu faaliyetin askeri ve diplomatik gerektirmelerinin zorlamasıyla kendilerini bir devlet halinde örgütleyebiliyorlardı.

Her halükarda mevcut antropolojik düşünce en büyük vurguyu, yerleşik devlet toplumlarıyla ilişkilerden zuhur eden dış etkilere yapıyor. Ancak merkezi otorite, kendisinin meydana gelmesine sebep olan katalizör ortadan kalktığı anda hızla yok olabiliyordu.³⁴ Barfield, Çin sınırındaki göçebe devlet oluşumunun aslında güçlü Çin ekonomisini sömürme arzusundan/ihtiyacından kaynaklandığını düşünüyor. O, döngüsel gördüğü göçebe devlet

³¹ Yü, *Trade and Expansion*, s.5; Khazanov, *Nomads*, s.202-206, 209, 211-212; Barfield, 1981, s.54-55, 57; Lattimore, 1967, s.483-484; Jagchid, Hyer, *Mongolia's Culture*, s.306-308.

³² Bu konuda yazılanları yakınlarda Barfield özetlemiştir: *Perilous Frontier*, s.5-8.

³³ Deér, *Pogány magyarság*, s.10-16; Fletcher, 1979-80, s.237-238.

³⁴ Irons, 1979, s.362; Khazanov, 1978, s.123; *Nomads*, s.228; Jagchid, *Peace, War and Trade*, s.13; Kempiners, 1988, s.180; Barfield, 1981, s.47 ve yine onun *Perilous Frontier*, s.7-8. Barfield, İç Asya göçebe devletini dışişlerinde otokratik ve devlet gibi, iç işlerinde ise danışmaya dayalı ve federal yapıda olan bir 'emperyal birlik' olarak tanımlıyor. Bunda askeri ve çoğunlukla zorba karakterdeki diplomatik işleri ve devletin finanse edildiği ganimeti idare eden yönetici seçkinler, sonuç olarak boy yöneticileri vasıtasıyla geleneksel boy ve uruk başkanlarına kendi otoritelerini kabul ettiriyorlardı.

oluşumunu Çin'in zayıf değil, güçlü dönemleriyle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Bu yüzden, bu görüşe göre, birleşik bir müreffeh Çin, merkezi yönetici erkinin sadece güneydeki tarım devini sömürerek yaşayabileceği birleşik bir göçebe devletin gelişmesi için gerek şart idi.

Üstelik göçerler, Cengiz'in Moğolları hariç, hayati gereksinimleri olan malların akışını duraklatacağı için Çin'i fethetmek değil, ondan koparabildiklerini almak istemişlerdir. Ona göre fetihler, karışık bozkır ve orman ekonomilerine sahip, Çin'deki hanedanlar çöktüğünde oluşan güç boşluğuna ilerleyen ve nihayetinde Kuzey Çin'i denetimine alan sınır devletçikleri kuran Mançuryalı Moğol ve Mançu-Tunguz halklarından gelmiştir.³⁵ Barfield'in bu kavramlaştırması, bu kitap boyunca döneceğimiz pek çok ilginç ve aynı zamanda tartışmalı noktalara sahiptir. Diğer bir göçebe devlet oluşumu modelini Omeljan Pritsak önermişti. O uluslararası ticaretin etkisine ve 'şehir medeniyetlerinden çıkan profesyonel imparatorluk kurucularına' başrolü verir. Şehirlerle temasın uyardığı ve kervanlarla kendi denetimlerindeki topraklardan geçen şehir üretimi malların tadına varan kabile reisleri, hem tüccarların ve mallarının güvenliğini sağlayan, hem de kârın bir kısmını onlara bırakan bir 'barış' (pax) kurdular.³⁶

Göçebelerin kendi yerleşik komşuluklarındaki zengin şehirlere karşı tutumu, onların çağrılarına rağmen, belki de bu yüzden muğlaktı. Ticari nüfusları ve arzu edilen mallarıyla şehir merkezleri şüphesiz onları çağırıyordu. Fakat tehlike bu ayartmada gizlenmişti. Kül Tegin yazıtında (G5-6) *Türk Bilge Kağan* Çin'in "altın, gümüş ve ipeğinin" cazibesine karşı uyarır.³⁷ "Tabgaç (Çin) milletinin (bodun) kelimeleri tatlı, hazinesi yumuşak (ağısı³⁸ yımşak) imiş. Tatlı sözlerle ve yumuşak hazine ile kandırıp (arıp) uzak halkı yakın yaparlarmış." Bir kere kapıldı mı, bu halkın defteri duruluyordu. Yazıt uyarıyor: "Çin iyi ve bilge adamlara, iyi ve cesur adamlara özgürlük vermez (yorıtmas)."³⁹

Hsin T'ang-shu, aynı Bilge Kağan şehirler ve tapınaklar kurma fikrine kapıldığı zaman, onun ünlü müşaviri Toñukuk'un, kendilerini T'ang ordularından askeri olarak güçlü kılan şeyin göçebe yaşam tarzları olduğuna işaret ederek, onu bu fikirden caydırdığını yazar: "Eğer yerleşik bir şehir hayatını be-

³⁵ Barfield, *Perilous Frontier*, s.9-10, 90, 101... Çin-Barbar ilişkileri tarihinde 'üçüncü gücü' oluşturan Kitan ve diğer Mançurya kökenli hanedanlar konusu önceden Gumiliëv tarafından incelenmiştir. *Poiski*, s.63-69.

³⁶ Pritsak, *Origin*, I, s.15-17.

³⁷ Bu, hem *isgiti* hem de *qutayın* 'ipek' demek olduğu, Tekin'in önerdiği (Grammar, s.231, 261) *altun kümüş isgiti qutay* okunuşudur. Clauson, ED, s.261, kelimeyi eşgüti (eşgürti) "bir çeşit nakışlı, bir yüzü kabartmalı ipek kumaş" olarak okur. Ajdarov, *Yazyk*, s.286, isgitiyi DTS1., s.213'ü takiben isigti "sekir verici içecek" olarak okur.

³⁸ Aği 'hazine' ve nihayet 'ipek kumaş', bkz. Clauson, ED, s.78.

³⁹ Tekin, *Grammar*, s.231, 262 ve onun *Orhun Yazıtları*, s.2-5; Ajdarov, s.287.

nimsersek, tek bir yenilgiden sonra ele geçiriliriz."⁴⁰ Şehir göz kırpyordu ama bir taraftan da iktidarın kaybı ve nihayet kültürel soykırımla tehdit ediyordu.

Göçerler komşularının askeri savunmalarını sürekli sınıyorlardı. Bir anlık zayıflık veya çöküş, onların yerleşik bir devleti fethiyle sonuçlanabilirdi. Ancak bu, göçebe toplumda uzun vadeli ve çoğunlukla istenmeyen sonuçlara yol açabiliyordu. Bunlardan ilki, artık bir hanedan olarak yönetici ailenin ve göçebe seçkinlerinin genellikle yerleşikleşmesiydi. Bunlar yeni fethedilen tabilerinin tuzaklarını ve kültürlerini benimseyince, bozkırda kalan kendi boydaşlarına yabancılaşıyorlardı. Avam göçerler bu nimetlerden faydalanmıyordu. Kendi reislerinin 'gökten takdirli hükümdarlar' haline gelmesi onlar için çok az şey ifade ediyordu. Başlangıçtaki ganimet paylaşımından sonra, bir yerleşik devletin devralınması onlara az şey kazandırıyorlardı. Aslında, hükümet onlardan vergi almak ve hareketlerini denetlemek istediğinde, yarıya bir de aşağılanma ekleniyordu. Yeni yapıda onlara göre fırsatlar da yoktu. Hükümet yolunda fazla gelişmemiş olan göçerler genellikle, temel kurumlarına göçer fatihlerin dokunmadığı tarım tabanlı, bürokratik devletlerde görev almak için eğitilmiş değillerdi. Bu makamlara istisnasız bu işleri önceden yapanlar veya başka yerlerden gelen benzer şekilde eğitilmiş kimse-ler getiriliyordu. Devlet oluşumundan kazancı olanlar göçebe seçkinler ile onlara katılan becerikli yerleşik zümreler idi.

Devlet bütün seviyelerde toplumsal ve ekonomik farklılaşmayı artırmaya eğilimliydi. Her halükarda bir gerçek değil, ülkü olan göçebe eşitlikçiliği, şimdi çok uzaklarda kalmıştır. Reisler, gök öyle emrettiği ve semavî talihe (kut) sahip oldukları için yöneten, gökte hazırlanmış kağanlar haline geliyordu. Kağan sonradan sultan veya padişah olabilirdi, fakat hükümetin üzerlerinde denetimi artırmak istediği göçerlerle aradaki uçurum sürekli büyüyordu. Yakın ve Orta Doğu ve Çin'in yerleşik devletlerinin fethi, çoğunlukla bunların göçebe efendilerinin ve yakın destekçilerinin yerleşikleşmesine ve değişen derecelerde kültürlerini değiştirmesine yol açmıştır. Boydaşlar genellikle zengin değil, daha fakir ve az özgür olarak terk ediliyordu. Bu isyanlara yol açabilirdi ve de açmıştır.⁴¹

Karizmatik göçebe yönetici uruklarının, olağandışı şekilde uzun süren büyük imparatorluk hanedanlarının (Hun, Cengizli, Osmanlı), büyük yerleşik toplumların bölgesel yöneticileri haline geldiklerinde bile, bir bütün olarak (son Osmanlılar birkaç istisnadan biriydi) düzenli haleflik sorununu çözemediklerini görmek ilginçtir. Devlet, mülk üzerinde 'ortak egemenlik' icra eden yönetici uruğun ortak mülkü olarak görülüyordu. Karizmatik uru-

⁴⁰ Jagchid, 1981, s.70'de alıntılanmış. Aynı tartışmalar Çin'in lüks malları tarafından büyütülen Hun yöneticileri için de yapılmıştır. Bkz. *Shih-chi/Watson*, II, s.170.

⁴¹ Köymen, *Büyük Selçuklu*, II, s.399; Dalaj, *Mongolija*, s.116-120.

ğün herhangi bir üyesi siyasi yapının tamamı veya bir kısmı için önderlik iddia edebilirdi. Bu istisnasız, gelecekteki yöneticinin kabiliyetlerinin sadece sınanmadığı, aynı zamanda savaş meydanında gösterildiği kanlı taht mücadelelerine yol açıyordu. Zafer 'göğün vekâletine' işaret ediyordu. Kağan/sultan/padişah, kendisinden sonra gelenin buna değdiğini ispatlaması gereken müthiş bir şahsi iktidara sahipti.⁴²

Türk Dünyasında Etnik Süreçler

Rasgele bir gözlemci için bile Türk halklarının, özellikle eski Sovyetler Birliği'ndekilerin mevcut sınırlarının hem karmaşık tarihi süreçlerin, hem de daha acil, özel siyasi ihtiyaçların sonucu olduğu açıktır. Bazı durumlarda, ayırıcı etnos-dil ölçütünün gerçekte tarihi geçmiştir ve etnik yapıyı belirlemez. Diğerlerinde ise küçük farklılıklar, öbür türlü yakından akraba olan toplulukları ayırma niyetiyle abartılmıştır. Bu yüzden çağdaş ulus kurma döneminde diller ulusları yapmaz, uluslar sıklıkla, hayli siyasileşmiş bir süreçte dilleri yaparlar.⁴³ Bu yaklaşımın karşı tezi, Türk halklarını farklılaşmış veya az biraz farklılaşmış kitleler gibi görmek olmuştur. Bu da tarihi gerçeği çarpıtır. Türk halklarının etnik yapısı ve oluşumu ile ilgili bir tartışmada, göçebe çobanların olağanüstü hareketliliği, çoğunlukla etnos-boy bileşenlerinden bazılarının değıştiği, siyasi oluşumların çözülme ve yeniden şekillenmesindeki hızı akılda tutulmalıdır. Bir etnik oluşum tartışması top- rak ve insan arasındaki farkı da göz önüne almalıdır. Kendilerinin çoğunlukla çeşitli boy kökenleri ve etnik tarihleri olan Türk toplulukları, çok karmaşık etnik mazileri olan toprakların efendisi oldular. Kendisi değışik etnik tabakaların bir ürünü olan Türk dışı bir nüfusun (Orta Asya'da genellikle İrani) özgün temeli üzerine, değışik zamanlarda Türk halklarının çok sayıda dalgası aşılandı. Esasında yeni, fakat çoğunlukla tek türlü olmaktan uzak bir halk üreten bir derece karışma, asimilasyon meydana geldi. Ayrı kökenlerin yansımaları maddi kültürde de görülebilir. Bu yüzden, tek bir Türk topluluğunca kullanılan eyer yaylarının çeşitliliği, bu halkı teşkil eden etnik topluluk ve alt-toplulukların çeşitliliğine işaret eder.⁴⁴ Özbekler, bir dizi karmaşık tabakada, çeşitli Türk ve İrani unsurlardan evrilen bir çağdaş Türk halkı için

⁴² Barfield, *Perilous Frontier*, s.27-28, 138; İnalçık, 1959; Streusand, *Formation*, s.30. Kafesoğlu, *Türk Bozkır Kültürü*, s.59-60, 66, mücadele ile kutsal seçimi vurgulayarak, Türk halklarında devletin yönetici hanedanın ortak mülkü olduğu fikrini reddeder. Fletcher, 1979-1980, s.238-239, savaş halini bozkır toplumunun 'bağlılık ilkesi' olarak niteleyip, en uygun kimse- nin yönetici aile içinde savaş, katl ve silahlı mücadele ile seçilmesini bozkırda doğal bir siyasi süreç olarak görür.

⁴³ Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s.51.

⁴⁴ Basilov (yay.), *Nomads*, s.142.

böyle bir örnek sunarlar. 'Özbek' şehirlerinde İrani konuşma hala sıradan birşeydir.

Türk tarihinin fevkalade özelliklerinden birisi Türk dillerinin yayılmasıdır. Orta Asya ve Yakın ve Orta Doğu'daki askeri-siyasi seçkinlerin dili olarak Türkçe fiziki sınırlarının bayağı ötesine yayılmıştır. Göçer ekonomisinin tehditleri göz önüne alındığında, göçebelerin nüfusları genellikle yerleşik komşularından küçüktür. Türk olmayan halklar veya onlardan topluluklar, en azından ilk aşamalarda, bu dili fiilen karışmadan benimsediler. Orta Asya ve Orta Doğu'da bu, biraz büyük nüfusları içermiştir. Bunun örnekleri, Türk dilini benimseyen ama zaten uzun süredir tek-Tanrılı dinlerin bağlı oldukları ve Türkçeyi bir *lingua franka* ortamında edindikleri için, geç Ortaçağ'da gittikçe bir Türk halkına ait olmanın en önemli işaretlerinden biri haline gelen İslam'a geçmeyen topluluklarda da görülebilir. Böyle toplulukların örnekleri Karaim ve Kırımçaklar, Kumanca konuşan Ermeniler, pek çok Doğu Anadolu Ermenisi ve muhtemelen Gagauz ve Karamanlı Rumlarıdır.

Türk nüfusu bugün, kesinlikle diğer Altay dili konuşan topluluklardan fazla olmak üzere, olağandışı bir fiziki çeşitlilik gösterir. Özgün Türk tipi, eğer böyle birşeyi varsayarsak, çünkü bu hareketli halk çok erken bir aşamadan beri komşularıyla kaynaşmaktadır, muhtemelen moğolsu (mongoloid) tip idi (bütün olasılıklarla Güney Sibiry'a türü). Bunu, Türk halklarının görünmesiyle önceki İrani dilli Avrupalı bölgelerin nüfuslarının Moğolsu etkiler göstermeye başlamasının eşzamanlı olmasından çıkarabiliriz. Ancak bu Türkleşen halkların fiziki dönüşümü, bunu hayli geçen dil değiştirme ile asla başabaş değildi. Özbekistan ve Karakalpakistan'ın nüfusları, özellikle de Türkiye'nin kendinin ve İran'ın Türk nüfusları bunu göstermektedir.⁴⁵ Bu sürecin karmaşıklığına ek olarak, Orta Asya'ya kayan Türk nüfuslarının kendileri zaten karışıktı. Genellikle doğuya gittikçe Türkler daha çok moğolsulaşır; batıya doğru ise avrupaidirler.

Nüfusun ve daha az olarak dilin bu çeşitliliğine bakılarak, siyasi tarihteki uzaklaşmalara bakmaksızın, gerçekten bir 'Türk tarihinden' bahsedebilir miyiz? Karmaşık bir dil ilişkisinden başka Osmanlıları ve Yakutları birleştiren şey nedir? Öyle görünüyor ki, geniş manada bir ortak kökenden başka onları rapteden çok şey yok. Fakat Türk halklarının⁴⁶ ezici çoğunluğunun,

⁴⁵ Oshanin, *Anthropological*, s.xxv-xxvi; Potapov, *Očerki*, s.135-136; Abdushelishvili, *Contributions*, s.1-5; Petrov, *K istorii*, s.11; Čeboksarov, 1980, s.317-318; Xalikov, *Proisxoždenie*, s.37-40.

⁴⁶ Burada, Türk kökenli olmayan ve dil değiştirmelerine rağmen kendilerinin Türk-dışı etnik aslı ve farklılığı hissini koruyan Türkçe konuşan toplulukları, yani Kumanca konuşan Ermenileri, Yahudi Kırımçakları, son dönemlerde kendileri için bir Türk köken icat eden Doğu Avrupalı aykırı Karaimleri, Urumları (Doneck-Ždanov bölgesinin Tatarca konuşan Rumları) hariç tutuyoruz.

köken ve dil gibi ortak noktalara ilaveten, büyük ölçüde ortak bir tarihi ve bundan mülhem kültürü vardır. Türk halklarının ezici çoğunluğu (genellikle farklı ölçülerde olsa da) büyük Avrasya göçebe devletlerinin (Hunlar, Gök-türkler, Cengizliler ve Timurlular) parçası olmuşlardır. Bu devletlerde gelişen kurum ve gelenekler, Roma imparatorluğundakilerin Avrupa'nın siyasi kültürünü şekillendirmesinden farklı olmayan bir rol oynadılar. Bu yüzden, Osmanlıları, Tatarları, Özbekleri ve daha mesafeli olarak Çuvaşları birbirine bağlayan ortak siyasi ve kültürel ipler vardır. Aynı zamanda önemli ayrılma noktaları da bulunur. Bazı bilginler ortak unsurları, bazıları ise ayrılıkları pek hesaba katmazlar. Günümüzdeki siyasi mülahazalar alınan konumla büsbütün ilgisiz değildir. Milli veya etnik bilinç seviyelerini ölçmek genellikle zordur. Bunlar bir toplulukta fertten ferde ve de topluluktan topluluğa değişirler. Ortaçağ insanlarının tavırlarını değerlendirmek ise, zaman aralığı ve kaynak kıtlığı sebebiyle daha bir zordur. Bu çalışma boyunca hem bir araya getiren bağları, hem de ayıran anlamlı farklılıkları arayacağız.

Bu bir sorunlar kitabıdır. Olayların çoğunu yazılı kaynaklarımız ateşböceği edasıyla aydınlatıyor. Bazen dilbilimsel, arkeolojik ve etnolojik veriler önemli bilgi sağlıyor. Bunlar aynı zamanda pek çok soruya sebep oluyor. Şu veya bu tabirin menşei tartışılabilir. Tarihi ve toplumsal-dilsel anlamı açık olmayabilir. Dil delilinin yokluğunda şu veya bu arkeolojik kültürün belli bir etnik topluluğa hamledilmesi tamamen farazi olabilir. Belli bir topluluğun günümüzdeki dinamiklerine dayalı çıkarımlar, otomatik olarak onların atalarının veya onlarla akraba toplulukların da aynı şartlarda aynı zihniyete veya düşünceye sahip oldukları anlamına gelmez.

Torunları çok farklı bir siyasi ve bir derece fiziki çevreye muhatap iken, bir Ortaçağ göçerinin tavrını, onun şimdiki torunlarının tavırlarına bakarak belirleyebilir miyiz? Sorunlar ve yorumlar çok fazla. Buna, tam olarak algılamamış tarihi gerçeği kurnazca veya açıktan açığa çarptıran milli tarih yazımlarının dayatmaları da eklenmektedir. Milliyetçiliğin renk verdiği bir çağda, mecbur olduğu üzere milli destanın özü ile uğraşan etnik oluşum çalışmaları, mecburen hem milliyetçi dogmanın şekillenmesini etkilemiş, hem de bir taraftan ondan etkilenmiştir. Bu tavırlar, değişik Türk halklarının tarihleriyle ilgili yazma değişen derecelerde yansımıştır.

Bu eser, bütün bu meselelere kesin cevaplar sağlamaya kalkışmıyor. Umduğumuz üzere, doğru olanları gösteriyor ve ilerdeki bir çalışma için rehber teşkil ediyor.

1. BÖLÜM

AVRASYA HALKLARI VE DİLLERİ

Türk dilleri son ikibin yıldır Hint-Avrupa, Ural, Paleo-Sibir, Kafkas ve Sami dillerini yutarak istikrarla ilerlemektedir. Çince-Tibetçe ile önemli ve Hintçe ile daha dolaylı temaslar vukua gelmiştir. Bu yüzden, Türk halklarının komşularıyla ilişkileri tartışması onları mutlaka geniş Avrasya etnos-dil çerçevesinde ele alarak başlamalıdır. Şimdiki biçimler ilerleyen sayfalarda ana hatlarıyla verilecektir. Geçen iki binyılda kaydıklarını söylemeye gerek yok. Bazıları sürekli battı (ör. Paleo-Sibir), diğerleri yerleşim alanlarını kaydırıldı. Bu bilhassa Türk halkları için doğrudur. Bunların günümüzdeki dağılımını gözden geçirmek, olaylardaki baş tanımamızı ve önceki dönemleri yeniden kurmamızı sağlayacaktır.

Çağdaş bilim, eski 'Stammbaum' veya 'aile'/şecere terminolojisinin, akraba dillerin çok yönlü ilişkilerini hakkıyla karşılamadığını farkederek, 'dil ailesi' kavramını öncekine nazaran daha yumuşak bir görüşle ele alır. Yine de, bu terminoloji hala faydalıdır ve bu ilişkilerin doğasını daha geniş bir anlamda anlatmak için yaygın şekilde kullanılır. Bir dil ailesinin tarih öncesini kendi 'Urheimat'ında (çıkış yeri, türenek) yeniden kurmak çok fazla tahmine dayalı bir işlemdir. Belli bir zaman zarfında belli bir aile oluşturan gruplanmalar için ortak bir köken varsayamayız. Gerçekte dil bölgesi/dil birliğinin veya bu eritici süreçte mümkün bir aşama olarak akraba olmayan dillerin yakınlaşmasının rolü henüz tam izah edilmemiştir. Ortak bir bünyesel tür de farz edemeyiz. Bu, günümüzdeki Altay, Hint-Avrupa, Sami ve Hami (veya son ikisini Afro-Asya dili olarak adlandırabiliriz) dilleri konuşanlar için şüphesiz doğru değildir ve olası farklı biçimlerle birlikte, benzer bir durum geçmiş için de uygulanabilir. Çok büyük ihtimalle, ortak bir dil (veya yakından akraba türlerini) konuşan kabileler çekirdeği, istikrarlı veya gayet dinamik ve genişlemeci olabilen bir 'Urheimat' içinde daha 'bütünlük' aşamasında iken değişik unsurları eklemiş ve kaybetmiştir. 'Sıhrî olarak' akraba dillerin bu dil birliği safhasında bile, ayrışan etnik-dilsel alt-tabakaya dayalı ve aynı zamanda toplum içindeki değişimin etkilerinden kaynaklanan yerel biçimleri vardı. Akraba şiveler uzaklaşıyor, değişim geçiriyor, belki yeni unsurlar alıyor, çekirdeğe geri dönü-

yor ve temasını yenilediği çekirdeğin kimi guruplarına yeni kavram ve tabirler tanıttıyordu.¹

Son zamanlarda Avrasya dillerinin çoğunu biraraya getirme teşebbüsleri görülmüştür (Nostratik Kuram). Bu kuramın takipçilerinin önerdiği uygunlukların kaynağı hakkındaki görüşlerimiz ne olursa olsun, bu uygunluklar kendileri daha fazla araştırmayı hak eden önemli ilişki kalıplarının altını çiziyor diyebiliriz.

Altay Dilleri

Altay dilleri çalışmalarının erken zamanlarında bunları Ural dilleriyle bağlamanın mümkün olduğu düşünülüyordu. Ural-Altay kuramı gözden düşmesine rağmen, eski bağların varlığını gerektiren pekçok ilgi vardır. Ör. Fin. *Kieli* 'dil, konuşma' Türk. *kälä [Orta Türk. *kälä-çü* 'söz'], Moğ. *kele* 'konuşma', *kelen* 'dil, konuşma', Tung. *kêlê* 'gelin olmak'; Mac. *nyál* 'salya', Karel. *niolg* 'sümük', Est. *nõlg* 'sakağı', Türk. *nâl* [Türkm. *yâş* 'yaş', Çuv. *sol*], Moğ. *nil-bu* 'tükürük', *nis-bu-sun* 'yaş', Tung. [Lam.] *nâla-kçâ*, *nâla-kljâ* 'ıslak', *nól* 'terlemek, çürümek', *nôhun* 'ter' vb. Fin. *ole-* 'olmak, meydana gelmek', Mac. *vol-*, Türk *wol-* [*bol-*, *ol-*], ? Tung. *o* 'olmak, meydana gelmek'; Mac. *forog* 'dönmek', Türk. [Kazak.] *or-t-* 'zıplayış yapmak, ileri geri koşmak', Moğ. *(h)orçi* (< *por-ti) 'dönmek'.²

Altay dilleri şu gruptan oluşur: Türk, Moğol, Mançu-Tun-guz, büyük ihtimalle Korece'nin önemli öğeleri ve muhtemelen Japonca'yı oluşturan tabakalardan biri.³ Bütün ilişki sorunludur. Günümüzde uzmanlar, Altay dillerinin ortak bir kaynaktan gelen (4000 ilâ 2000 yıl önce⁴ veya bazı varsayımlara göre bayağı önceden ayrılan) bir diller topluluğunun mirasçıları olduğunu düşünenler ile bunlara, yüzyıllarca süren temas ve ödünçlemeler, yani bölgesel olgu sonucu sonradan yakınlaşan, başlangıçta akraba olmayan diller diyenler arasında bölünmüştür.⁵

Bu yüzden, Ortak Türk. *taş* (< *tâş) Çuv. (Oğurca-Bulgarcanın tek yaşayan temsilcisi) *çul* (< *çal < *tiâl < *tâl, Ortak Türk. *ş* = Oğur-Bulgar *l*), Moğ. *çila-gun* (< *tila-gun < *tila-βun) 'taş' ve Korece *tol* 'taş'⁶ veya Evenk. *ir-*

¹ Hint-Avrupa çalışmalarındaki bu oturmuş ilkeler için bkz. Mallory, *Indo-Europeans*, s.14-21.

² Krş. Räsänen, *Uralaltaische Wortforschungen*, s.29, 24, 39, 44 vd. ve diğer pek çok örnek.

³ Korece için bkz. Menges, 1984, ve Japonca için Miller, *Japanese*. Bu meselenin toplu değerlendirilmesi için Shibatani, *Languages of Japan*, s.94-118.

⁴ Róna-Tas, 1982, s.123.

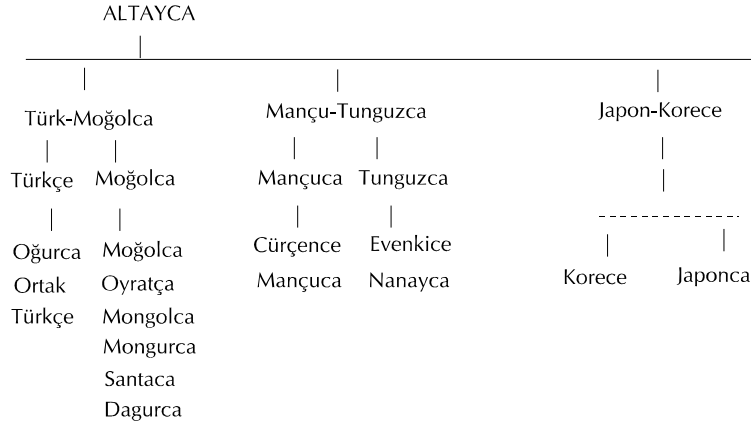
⁵ Tartışmalar için bkz. Ligeti, *A magyar nyelv*, s.424-440; Baskakov, *Altajskaja*, s.29; Poppe, *Introduction*, s.125; Clauson, 1956, s.181-187; Miller, 1991, s.5-62. Bazin, 1983, s.31-58, Türk-Moğol akrabalığını tartışır.

⁶ Ramstedt, *Einführung*, I, s.49; Ligeti, *A magyar nyelv*, s.434.

i Nan Ulç. Orok. *xuru* (*xürü*), Ma. *ure* (< *xürü- < **k'ürü*-/*k'ürü*- 'olgunlaşmak, kemale ermek'), Moğ. *kür(*ü*)- 'varmak, yetişmek, kafi olmak', Ed. Moğ. *kür*- Türkçe *küz* 'güz'⁷ bir ata dili öneren akrabalık ilgisini mi temsil eder, yoksa bunlar sadece eski ödünçlemelerin yansımaları mıdır? Bu mesele, Türk etnik oluşumunun erken aşamalarını açıklamak için ciddi bir öneme sahiptir. Maalesef, halen elimizde meselenin nihai çözümü yoktur.

Görüşlerini yakınlarda Rouse'un özetlediği Miller'e göre, Ön-Altayca Batı Sibiryta bozkırlarında, batıda Hazar denizi ve doğuda Altaylara doğru genişleyen alanda 7000 yıllık bir kökene sahiptir. Ön-Altayca konuşanlar doğuya, Altaylar bölgesine doğru hareket ettiler ve burada doğu ve batı olarak ikiye ayrıldılar. Batı grubu Türkçenin dilsel atası idi. Doğu gurubunun konuşanları parçalandılar. Moğol bozkırlarına gidenler Ön-Moğol dil topluluğunu ortaya çıkardılar. Kuzeydoğu yönüne, Sibiryta ormanlarına doğru gidenler, Ön-Tunguz dil birliğini oluşturdular. Bunlardan bir kısmı daha da doğuya gitti ve Mançu dilini çıkardı. Bazıları ise daha da doğuya giderek, MÖ 4000 civarında Kore, Japon ve Ryukyu dillerinin atalarına yol açtılar. Korece ve Japonca MÖ 2665'ten önce köptular.⁸

Altay akrabalığı kuramı aşağıdaki biçimde gösterilebilir:

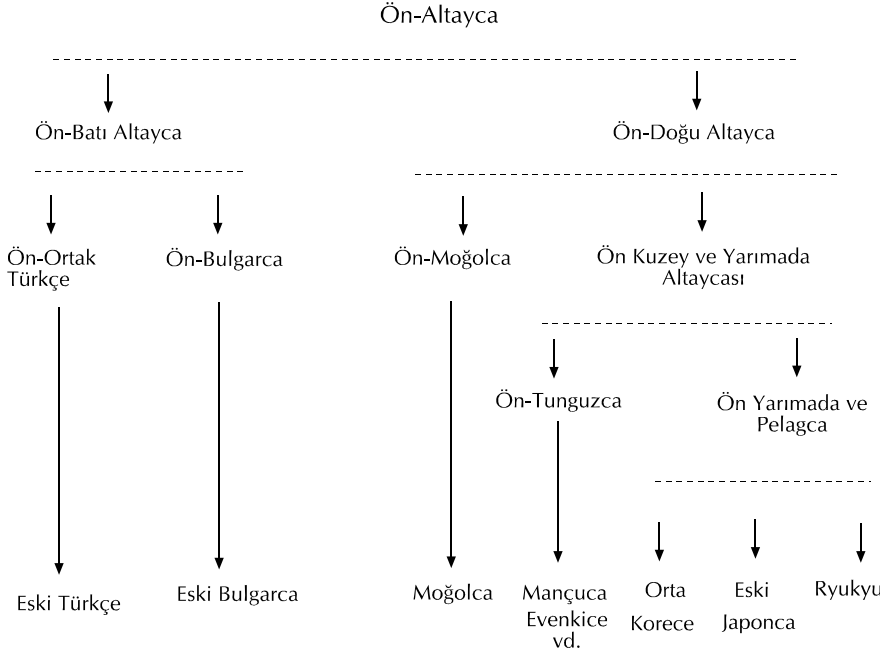

⁷ Cincius, *Issledovanija*, s.12.

⁸ Bkz. Miller, *Japanese ve Origins* ve onun sonuçlarının özeti için Rouse, *Migrations*, s.77-80. Clauson, 1960, s.112-113, Türkleri bozkır bölgesine ve Moğolları Baykal gölünün doğusundaki ormanlık bozkıra yerleştirir. Németh, 1942-47, s.57-63, Türkçe'nin 'Urheimat'ı ile ilgili çeşitli kuramları (Altaylar, Doğu Türkistan ve etrafı, Doğu Asya, Xingan bölgesi, Batı Avrasya, Güneybatı Türkistan) özetlemiştir. O, Altaylardan Ural dağlarının doğusundaki bölgeye uzanan bir türeneği tutar. Menges de, *TLP*, s.57, Altay türeneğini daha batıya, Tanrı dağları ile İdil veya Urallar arasındaki bozkıra yerleştirir. Hint-Avrupa dilleri ile Altaycanın teması Karadeniz-Hazar bölgesinin doğusunda vukua gelmiş olmalıdır. Altayca konuşanlar yaklaşık MÖ 1500'deki Hint-Avrupa yayılmasıyla doğuya doğru itilmişlerdir.

Yukarda çerçevesi çizilen gelişmeleri açıklamaya çalışan diğer pek çok şema vardır.⁹ Bunun biraz değişik biçimlerinden biri olarak, R. A. Miller'in¹⁰ (Çiz. 2) çalışmasını alabiliriz.

Bu şema çok farazi kalmaktadır ve bu yüzden dikkatli kullanılmalıdır. Arkeolojik deliller mesela, Altaylardaki Göktürk devletini oluşturan toplulukların öğelerinin Baykal ötesi bölgeden geldiğini gösterir gibidir (Bkz. 5. Bölüm). Yani Türk unsurlar Miller'in şemasının önerdiğinden daha doğuya gitmiş ve sonra batıya çekilmiş olabilirler. Altay anayurdu çok erken Hint-Avrupa ve Ural alıntılarını açıklamak için hayli batıya çekilmektedir. Bu önemli bir noktadır ve insanlar Batı Sibirya'dan büsbütün çekilmekte gönülsüzdürler. Fakat bu temaslar bayağı doğuda bir noktada olmuş olamaz mı? Bunlar kesinlikle Hint-Avrupa birliğinin kırılmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu yüzden, eğer Ural (Batı Sibirya) ve Hint-Avrupa (Hazar bozkırları) ile temasın meydana geldiği batıda bir Altay anavatanı varsayarsak, aynı zamanda Altay toplumunu Altay bölgesi ve doğusuna taşıyan bir göçü de öngörmeliyiz. Hala daha kapsamlı bir tahlil isteyen dil verileri bu noktaya işaret edebilir.

⁹ Diğer modellerin bir örneklemeşi Poppe'de, *Introduction*, s.137, ve Baskakov'da, *Altajskaja sem'ja*, s.14, bulunabilir.

¹⁰ Miller, *Japanese*, s.44.

Bir diğerk faraziye ise Altayca konuşanların önceden de bozkır sakinleri olduğudur. Bu da açık değildir. Aslında Türklerin ve diğerlerinin hayli geç bir tarihte Hint-Avrupa etkisi altındaki bozkır halkları haline geldiği de kolaylıkla iddia edilebilir.

Altay ‘varsayımı’ bu dillerin genetik olarak mı akraba oldukları, yoksa benzer nitelikleri yüzyıllar boyu süren yoğun temaslara mı elde edip, sadece bu ortak, bölgesel özellikler sayesinde bir dil ‘ailesi’ oluşturdukları üzerinde sıkı bir tartışma konuyu olmayı sürdürmektedir. Kimileri bu dillerin ödünçlemeler haricinde bir ilişkilerinin olmadığını ve ne genetik, ne de karışmış bir ‘aile’ teşkil etmediklerini öne sürer.¹¹

Türk Dilleri

Türk dillerinin tasnifinin kendisi sorunlardan hali değildir. Bugünkü Türk dilleri, önemli Türk dışı unsurları ve (daha erken karışmaların sonucu olarak) farklılaşmış bulunan Türk topluluklarının birbiriyle karışımını içeren, karmaşık bir etnik oluşum tarihinin sonucunu temsil ederler. Burada sunulan çok sayıdaki tasnif sisteminden ilki, bazı değişiklikler ve Róna-Tas’tan alınmış unsurlarla Menges’in sistemine dayalıdır.¹² Baskakov, Arat, Poppe, Tekin (aşağı bkz.) ve diğerlerinin eserlerinde bir şekilde değişen çeşitler bulunabilir.¹³

Son zamanlarda Doerfer, gerçekte sadece yedi Türk dili olduğunu belirtti: Çuvaşça, Halaçça, Sahaca (Yakut), Güney Sibirce, Kıpçakça, Uygurca ve Oğuzca. Başka herşey bu dillerden biri veya öbürünün şive veya ağzıdır.¹⁴

¹¹ Janhunen, *Manchuria*, s.242-242, yakınlarda konuyu inceledi ve Altaycı karşıtıdır (ne mutlu ki kendisinde tartışmanın bir kısmına damgasını vuran duygusal hınç yok). O, bu “yoğun temaların” Ön-Moğol öncesi ve Ön-Bulgar (yani Oğur) öncesi arasında, Hun öncesi çağda başladığını düşünür ve şu sonuca varır: “Geleneksel Altay bünyesi üç genetik birim arasındaki karmaşık bir bölgesel temaslar ağını yansıtmaya başladı.” O bunların içinde belki sadece Moğolca ve Tunguzcanın genetik akraba olabileceğini düşünür (s.251-252). C. I. Beckwith, *Koguryo. The Language of Japan’s Continental Relatives* (Leiden, 2004), s.164-194 ve A. Vovin, “The End of the Altaic Controversy” *Central Asiatic Journal* 49/1 (2005), s. 71-132, bir Altay dil ailesinin varlığının hiçbir şekilde sözkonusu olmadığını iddia ederler.

¹² Menges, *TLP*, s.60-66; Róna-Tas, 1982, s.117-126.

¹³ Baskakov, *Altajskaja*, s.20, ve daha ayrıntılı olarak *Vvedenie*, s.230; Arat, 1951-53, s.122, Poppe, *Introduction*, s.33. Dilaçar, *Türk Diline*, s.40-62, ve Tekin, 1989, s.141-160, değişik tasnif sistemlerinin araştırmasını verirler.

¹⁴ Doerfer, 1990, s.18-19.

İÇ ASYA-ORTA ASYA / TÜRKÜT GRUBU

İÇ ASYA GRUBU

Eski: Róna-Tas, Altay birliğinin dağılmasından hemen sonra başlayan ve daha sonra pek çok Türk dili ve dil guruplarının çekirdeği olacak şivelerin belirmesiyle son bulan bir *Erken Eski Dönem* tahmin eder. Bu, Oğurca-Bulgarcanın özelliği olan r'leşme ve l'leşmenin belirlediği *Geç Eski Türkçe*dir.¹⁵ Bu yüzden, *Geç Eski Türkçe* için *terminus post quem* MÖ 1. binyılın ilk yarısıdır. *Eski Türkçe* daha sonra *Eski Türkçe* ve *Eski Oğurca-Bulgarcaya* bölünmüştür¹⁶ (aşağı bkz.). Menges'in sisteminin iyi yanı hem dia-kronistik ve sinkronistik, hem de kronolojik ve bölgesel olmasıdır:

İÇ ASYA – TÜRKÜT – TÜRKİ

Eski Türkçe: Orhon ve Yenisey yazıtları,¹⁷ Eski Uygurca

Orta Türkçe: 11-12. yy (yani Karahan, Harezmi Türkçesi)

Modern: Çağatay, geç ve çağdaş Özbekçe (İranileşmiş şiveler), yani Özbek etkisindeki Geç Çağatay, Yeni Uygur, Tarançi, Sarı Uygur, Salar, Kırgız (Kıpçak ve Oyrot'a güçlü bağlar ile, yani -ğ/-g > *-w > -û-ü)¹⁸

Sesbilgisi: Dudaksız uyum eğilimi, Çağatayca ve yeni Uygurcada -ğ/-g > -q /-k, *ö > d Orhon, Uygur (Kaşgarlı, Rabğuzî) > y Çağatay, Yeni Uygur, Özbek, Kırgız.

¹⁵ Bazı bilginler Oğurca-Bulgarca r'leşme ve z'leşmeyi önceki yapı ve *r > z ve *l > ş kaymasını sonraki bir gelişme olarak Ortak Türkçenin özelliği görürler. Varsayıma göre, zamanla bu kayma Türkçede umumileşti ve batı toplulukları (Oğurca-Bulgarca) bile bundan etkilendi. R'leşme ve z'leşme, ve l'leşme ve ş'leşme meseleleri halen sıcak tartışmalardır. Bkz. Tekin, 1979, s.118-137, Tekin, 1986, s.141-160 ve Doerfer, 1984, s.36-42.

¹⁶ Menges, TLP, s.61, başka bir görüştedir: "Esasında bu bölünme bir gerçek Ön-Türkçe biriminin parçasını oluşturmadı, lakin Távaş'ı (Çuvaşça, O.K.) Moğolcaya bağlayan bölgesel dil çizgilerinden kolayca anlaşılacağı gibi, Ön-Türkçe ile Ön-Moğolca arasında bir geçişi temsil ediyordu. Dilbilimsel ve tarihi sebeplerle, Hunların dilinin kaydadeğer miktarda kalıntısı aslında İdil Bulgarcası ve çağdaş Távaş'ta yaşamıştır. Ancak Türkleşme süreci onu kenarsal bir Türk dili haline getirecek kadar yoğundu."

¹⁷ Türk kağanları tarafından Moğolistan'da Orhon nehri civarındaki bölgede dikilen oyma biçimli Türk yazıtları 8. yy'a aittir (Toñukuk, Bilge Kağan, Kül Tegin, Küli Çor). Uygur kağanlarının yazıtları Şine Usu'da ve Moğolistan'da başka yerlerde bulunmuştur ve 8. yy ortası ile 9. yy başına aittir. Bkz. Clauson, *ED*, s.xiii-xv, Nadeljaev, *DTSI*, s.xx-xxx. Yenisey Türk oyma yazılarının (Bkz. Vasil'ev'in yeni koleksiyonu *Korpus*) tarihi ise belli değildir.

¹⁸ Kırgızcanın bir Türkî veya Kıpçak dili olarak tasnifinin daha fazla izaha ihtiyacı vardır. Kakuk, *Mai török*, s.90, Liğeti (bkz. Dilaçar, *Türk Diline*, s.48) ve diğerleri onun Kıpçak doğasını vurgularlar.

Mevcut Nüfus: Özbekler Özbekistan'da 12.455.978¹⁹, Afganistan'da 1,200,000, Çin'de 15–18,000; Uygurlar Çin'in Sinkiang²⁰ eyaletinde 6,000,000, Kazakistan ve Kırgızistan'da 210,612. Çin'in Ch'ing-hai (Qing-hai) eyaletindeki Salarlar da onlarla yakından akrabadır: 30,000 (1958).²¹ Çin'in Kansu (Gansu) eyaletindeki Sarı Uygurlar (Şera Yöğür): 10,000.

GÜNEYBATI / OĞUZ GRUBU²²

Eski: Batı Türküt? Orhon yazıtlarının Oğuzcası?

Ortaçağ: Eski Anadolu (Selçuklu), Eski Osmanlıca

Modern Batı: Osmanlıca ve şiveleri (Rumeli, Anadolu, Güney Kırım), Gagauz, Azerî ve şiveleri, Kaşgayca ve Halaçça²³ dahil.

Modern Doğu: Türkmen

Sesbilgisi: Türkmencede, a'dan sonrası hariç (Osm. dağ, dâ, Tkm. dâğ) Ön-Türkçe uzunluk korunmuştur: -ğ > 0, -g > 0/y. Ek başlarında sert sesizlerin düşmesi, t > d, k > g, *đ > y. s,z > Tkm. þ, ð.

Mevcut Nüfus: Türkiye Türkleri, Türkiye nüfusunun (1990'da 56,969,109) % 85'i etnik olarak Türk kabul edilir. Eski SSCB'deki (başta Moldova) Gagauzlar 173,179. Azerbaycan Türkleri 1987'de 49,930,000 olan İran nüfusunun (resmen) yüzde 16,8'ini kaplarlar. Azerbaycan'daki nüfusları 5,477,330. Türkmenler Türkmenistan (2,027,913) ve İran'ın ona komşu bölgelerinde (330–500,000, nüfusun % 1,5'i) bulunurlar. Aynı zamanda Afganistan'da (270–400, 000) ve küçük topluluklar halinde Çin, Irak, Suriye ve Ürdün'de yaşarlar.

¹⁹ Eski Sovyet Türklerinin nüfus istatistikleri 1979 sayımına dayalıdır. Bkz. Akiner, *Islamic Peoples* veya Wixman, *Peoples*. Benningsen ve Wimbush'da biraz farklı hesaplamalar bulunur: *Muslims*, s.50-51.

²⁰ Çince biçimler için genellikle, İç Asya ile ilgili Batı Sinoloji edebiyatında çokça kullanılan Wade-Giles sistemini kullandım. Yer isimlerini, şimdilerle basın tarafından yaygınlaştırılan Pin-yin sistemine göre gösterdim. Sinkiang (Hsin-chi-ang /Xihjiang), Kansu (Kan-su/Gansu) ve Pekin (Beijng) gibi iyi bilinen isimlerde es-ki, daha tanıdık kullanımları korudum.

²¹ Ramsey, *Languages of China*, s.185-186; Kakuk, *Mai török*, s.108.

²² Doerfer, 1990, s.19, Oğuzca'yı 10 altgruba ayırır: Batı Oğuzcası 1. Batı Rumeli (Batı Balkan), 2. Doğu Rumeli (Doğu Balkan, İstanbul, Batı Anadolu, Kırım Osmanlıcası, Gagauz), 3. Batı/Orta Anadolu, 4. Doğu Anadolu, 5. Azeri, 6. Sungur, 7. Kaşgay-Aynallu, ve Doğu Oğuzcası 8. Horasan Türkçesi, 9. Özbek Oğuzcası, 10. Türkmence.

²³ Doerfer, 1978, s.15-31 ve 1987, s.105, bunu Türkçenin ayrı bir dalı olarak görür. Pekçok bilgin (ör. Kakuk, *Mai török*, s.37-38) bunu Azericeye yakın bulduğu için, bu fikir evrensel kabul görmemiştir.

KUZEYBATI / KIPÇAK GURUBU

Ortaçağ: Orta Türkçe Dönemi'nin eski kuzeypatısı, Kuman/Kıpçak/ Kanglı
Modern:

Karadeniz-Hazar: Karaim, Karaçay-Balkar, Kırım Tatar, Kumuk

İdil-Çolpan-Batı Sibirya: Kazan Tatar (Teptâr, Mişâr ve Kasım Tatar dahil), Batı Sibir Tatarcası (Turalı, Tobollı, Işımlı, Kurdak, İrtışlı), Baraba, Küerik (Orta Güney Sibir Türkçesine geçiş), Başkurt (Orta Güney Sibir Türkçesine izogloslarla)

Aral-Hazar: Kazak, Karakalpak, Kıpçakça Özbek şiveleri, Nogay, Kırgız

Sesbilgisi: o/u ve ö/ü'de kararsızlık, -ğ > -u, -g > y, aradaki -ğ/-ğ > v, aradaki hecelerde sesli gerilemesi, bütün İdil-Çolpan bölgesine has (Çuvaş, Mari ve Udmurt da dahil) bir körleşme, o > u, ö > ü, u > ь, ä/e > i, i > ь, ı > ь, ç > ş, ş > s (Kazak, Karakalpak ve bazen diğerlerinde), y > j (Kazak, Karakalpak, Özbek-Kıpçak, bazı Tatar), ç > s, s > h (Doğu Başkurt), j > y, -s-, -s > ş (Güney Başkurt), VdV, wdV, rdV, ğdV > CğV/VğV; z > ğ, -ğ/-g > w/0²⁴

Mevcut Nüfus: Karaim 3,341 (Eski SSCB ve küçük guruplarla Polonya'da dağılmış), Karaçay 131,074 ve Balkar 66,334 (Kuzey Kafkaslar), Kırım Tatar 200–300,000 (Eski SSCB'de dağılık) ve yaklaşık 5,000,000 Türkiye'de, Kumuk 223,418 (Kuzey Kafkaslar), İdil ve akraba Sibirya Tatarları 6,317,468 (Eski SSCB), Küerikler şimdi Hakasların bir kolu olarak görülür (aşağı bkz.), Başkurt 1,371,452 (Başkurdistan), Kazak 6,556,442 (Kazakistan ve eski SSCB), 900,000 Çin'in Sinkiang ve Ch'ing-hai eyaletlerinde,²⁵ Karakalpak 303,324 (Karakalpakistan), Nogay 59,546 (Kuzey Kafkas), Kırgız 1,906,271 (Kırgızistan), 114,000 Çin ve küçük guruplar halinde Afganistan ve Türkiye.

GÜNEY SİBİR TÜRKÇESİ**OYROT/ALTAY**

Modern:

Güney Altay: Altay kiji, Telengüt, Tölös, Telenget

Kuzey Altay: Lebed (Kû-kiji, Çalkandû-kiji), Kumandû, Yış kiji/Tuba (Şor'a bağlı)

Sesbilgisi: -ğ/-g > -w/-u (-lğ > -lû), b- > p-, b/m, VğV/VgV > V (genellikle ı > î), kaynaştırıcı sessiz titreşir ve çift söylenir, *ð > y, Edebi Oyr. y > d', y > t'

²⁴ Ayrıntı için bkz. Menges, s.64.

²⁵ Ramsey, *Languages*, s.183.

Mevcut Nüfus: Kuzey ve Güney Altaylarda 60.015.

ORTA-GÜNEY SİBİR / ABAKAN VEYA HAKAS GURUBU

Modern: Abakan ([i]- Sağay, Beltir [ii] Kaça, Koybal, Kızıl ve belki Şor), Şor, Çulım.

Sesbilgisi: ç > s, ş > s (Şorca hariç), y- > ç-, y- > n- (Kelimenin sonunda ise bir nazal takip eder), kaynaştırıcı sessiz titreşir veya çift söylenir, ğ > z, -ğ > -g (lıg),; b- > p-, b- / m-

Mevcut Nüfus: Abakan/Hakas topluluğu 70,776.

DOĞU VEYA TUVA GURUBU

Karağas, Soyon (Tuba, Tuva, Tıba veya Uryanhay). Orta Güney Sibir'den Kuzeydoğu-Doğu Sibir'e geçiş.

Sesbilgisi: Orta Güney Sibir'e benzer.²⁶

Mevcut Nüfus: Tuvalı 166,082.

KUZEYDOĞU, DOĞU SİBİR VEYA SAHA (YAKUT)

Modern: Saha (Yakut), Dolgan ağızları, Yakutlaşmış Nganasan ve Tavgi Samoyedleri

Sesbilgisi: Ön-Türkçe sesli uzunluğu korunmuştur; düz sesliler kaynaşır; a (ilk hecede) > ı, *ğ > t, q > x, k. -ğ/-g > 0 (önceden uzun sesli olursa, lığ > lî), y-, ç > s, s > 0, edebi Saha VsV > VhV (Buryat ve KB Evenki gibi), ñ > y, z > s (bazen t)

Mevcut Nüfus: 328,018 (Saha Cum.)

ESKİ KUZEYBATI (İdil-Bulgar/Hun-Bulgar Topluluğu)

Róna-Tas, MS 4. yy ortalarından Karadeniz Bulgar devletinin çöküşüne, yani yaklaşık 670'ye kadar bir *Erken Eski Bulgarca* tahmin eder. *Geç Eski Bulgarca* ise, 670 ile 9. yy arasına koyar ve Balkan Bulgarlarının Slavlaşması ve İdil Bulgarlarının yükselişi ile noktalar. İkinci safha 9. yy'dan 13. yy'daki Moğol istilasına kadar sürer. Bu kısmen Menges'e de uyar.

Ortaçağ: İdil Bulgarcası

Róna-Tas, bunu *Orta Bulgarca* dönemi olarak adlandırıp, bunu Kıpçak etkisinin büyüdüğü erken (Moğol istilasından Kazan hanlığının kuruluşuna, 1440'a kadar) ve geç (1552'ye kadar) iki safhaya ayırır.

²⁶ Bkz. Menges, s.65.

Çuvaşça: Róna-Tas bunu, erken (1552-1730) ve geç (1730'dan 19. yy sonuna ve edebi Çuvaşçanın oluşumuna) olarak ikiye ayırıp, *Yeni Bulgarca* diye adlandırır.

Sesbilgisi: a > u, ı > a, ü > e, vb. Ön-Türkçe ses uzunluğu > sesli bölünmesi ve hece düşmesi (këvak < *kö:k), aşırı gerileme ve körleşme/genizsi-leşme. Damaksılaşmanın aksine yığılma, damaksılaşmamış ses-sizler, y- > ś (arasıra) ʃ > ç > ś, s- > ş-, *đ > z > r; z-. -z : r, ś : l, q > x- / y- / 0

Mevcut Nüfus: 1,751,366 (Orta İdil boyları, Çuvaşistan).

Çağdaş Türk dilleri için bir diğer sistem, çok sayıda anahtar kelimenin davranışına dayalı olarak Talat Tekin tarafından önerilmiştir: Eksi Türkçe *adaq* (ayak), *yaşıl* (yeşil), *tağlığ* (dağlı), *ağız* (ağız), *söz* (söz), *qoş-* (koşmak), *yıl* (yıl), *bir-* (vermek), *kel-* (gelmek), *yol* (yol), *tokuz* (dokuz), *qal-* (kalmak), *eb* (ev):

- I *r/l* topluluğu (Çuvaş)
- II *hadaq* (Halaç)
- III *atax* topluluğu (Saka)
- IV *adaq* (Tuva, bazı Karagas ağızları)
- V *azaq* topluluğu: 1) *çazıl* (Hakas), 2) *çajıl* (Orta Çulım, Mrass, Taştıp, Matur ve Yukarı Tom ağızları), 3) *yasıl* (Sarı Yugur).
- VI *Tağlığ* topluluğu (Kuzey Altay ağızları, Aşağı Çulım, Kondom, Aşağı Tom ağızları)
- VII *tûlu* topluluğu (Güney Altay ağızları)
- VIII *tôlû* (Kırgız)
- IX *tağlıq*: 1) *āğız* (Özbek), 2) *eğiz* (Çağdaş Uygur)
- X *tawlı* topluluğu:
  - 1) *quş-* (a) *süz* (Tatar), (b) *hüz* (Başkurt),
  - 2) *qos-* (a) *jıl* (Kazak), (b) *cıl* (Karakalpak, bir Kazak ağzı), (c) yıl: i- *üş* (Nogay), ii- *its* (Karaimcenin Galiç ağzı)
  - 3) *qoş-* (a) *per-* (Baraba Tatar), (b) *ber-*: i- *col* (Karaçay-Balkar, Kırım Tatar kuzey ağzı), ii- *yol* 1- *kel-* a. *toquz* (Özbek-Kıpçak), b. *toğuz* (Karaimcenin Trakay ağzı), c. *doquz* (Kırım Tatar güney ağzı), 2- *gel-* (Kumuk)
- XI *tağlı* (Salar)
- XII *dağlı*: 1) *qāl-* (Özbek, Harezmi Oğuz), 2) *gāl* (Türkmen), 3) *gal* (Azeri), 4) *qal-* (a) *ev* (Türkiye Türkçesi) (b) *yev* (Gagauz)²⁷

²⁷ Tekin, 1989, s.161-168.

Moğol Dilleri

Buradaki incelememizin Türkçedeki kadar ayrıntılı olmasına gerek yoktur. Ancak Moğolların tarihiyle ilgili üç beş söz gereklidir. Varsayılan Altay birliğinin parçalanmasından sonra şu aşamalar öngörülmektedir: 1) *Ön-Moğolca*dan türeyen *Ortak Moğolca* (Altaycanın parçalanmasından sonraki ilk basamak. 2) Dilin bu aşaması, 12. yy'a kadar süren *Eski Moğolcaya* eşittir veya yavaş yavaş *Eski Moğolca* haline gelmiştir. 3) *Orta Moğolca* (12-13'den 16. yy'a kadar) Cengizli imparatorluğu ve mirasçısı devletler dönemine denk düşer. 4) *Çağdaş Moğolca* 16. yy'da başlar.

Hunların doğudaki tebaası Tung-hu'dan ('Doğu Barbarları')²⁸ türeyen Wu-huan ve Hsien-pi (veya Hsien-pei) boy birliklerinin bir çeşit Moğolca konuştukları sanılır. İلمي yazımda buna genellikle Ön-Moğolca göndermesi yapılır. Hsi, Shih-wei ve Ch'itan (Kitan/Kitañ) gibi sonraki 'Tung-hu' halklarının da yine genellikle Ön-Moğolca denen bir Moğolca türü konuştukları anlaşılıyor. Bunların kaynakları son derece kıt ve bir Çin modelinden alınan Kitan yazı sistemi henüz tam çözülememiştir. Bu konuya dönme fırsatımız olacak. (Moğolistan ve Rusya'da büyük ölçüde yerini Kirilceye bırakan) Moğol abecesi, nihayetinde Süryani asıllı olan Uygur abecesine dayanmaktadır.

ÇAĞDAŞ MOĞOLCA

Batı Moğolcası: İç ve Dış Moğolistan'da konuşulan Oyratça ve 146.631 konuşanı ile Kalmukistan'da konuşulan, yakından akraba (ondan türeyen) Kalmukça. Afganistan'daki Moğol ise ölmek üzeredir.²⁹

Doğu Moğolcası: Dagur (Mançurya), yaklaşık 94,000 konuşan,³⁰ Mongur (Çin'in Kansu eyaletinde 160,000 kişi). Bunun akrabaları, Santa/Tunghsian (Dongxian) 280,000, Pao'an 9,000³¹ ve Sarı Uygurların konuştuğu Moğol ağzı. Moğolca (Xalxa, Urdus/Ordos, Dari-ganga, Çaxar, Urat, Xarçin-Tumut, Xorçin, Ujumçin, vb.) toplam nüfusu 2,000,000 civarında olan Moğolistan'da ve Çin'in İç Moğolistan özerk bölgesinde konuşulur.³² Xalxa konuşanlar çoğunluktadır. Buryat ve akraba şiveler (Buryatistan'da 352, 646, ve küçük topluluklar halinde başka yerlerde).

²⁸ Çin haberleri için bkz. Taskin, *Materialy*, s.63-86. Krş. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, s.45.

²⁹ Depree, *Afghanistan*, s.74.

³⁰ Bkz. Todaeva, *Dagurskij jazyk*; Ramsey, *Languages*, s.197-198.

³¹ Ramsey, *Languages*, s.198-202.

³² İç Moğolistan'daki Moğolca konuşanların toplam sayısı 2.000.000'un üzerinde verilir. Bkz. Todaeva, *Jazyk mongolov*, s.3.

Mançu - Tunguzca

Altay dillerinin üçüncü büyük topluluğu bizi daha az ilgilendirmektedir. Bu dillerin tasnifiyle ilgili meseleler henüz tam çözülememiştir. Doerfer'ce önerilen son şema³³ (burada küçük değişikliklerle verilmiştir) şu düzenlemeyi sunar:

Kuzey: Kuzeydoğuda Lamut (Sibirya'da 12,286 Even, Çin'de 4,000 Oroçen), kuzeybatıda Evenki (27,531 kişi Sibirya ile Moğolistan ve Mançurya'nın sınır bölgelerinde serpiştirilmiştir. Çin'de bunların topluluklarına Solon da denilir), Negidal (Güneydoğu Sibirya'da 504).

Merkez: İç doğuda Oroçi (Amur nehrinin güneyinde 1,198), Udihe (Güneydoğu Sibirya'da 1,551), iç batıda Ulçi (aynı zamanda Nani denir, Aşağı Amur bölgesinde 2,552), Orok (Nani, Ulta, Ulça çok küçük topluluklar halinde Sakhalin adasında).

Güney: Cürçen, Mançu (Çin'de 4,300,000), Sibe/Xibo (Kuzeybatı Sinki-kiang'daki İli vadisinde 84,000 kişi).³⁴ Münferit Cürçenlerin Kitan veya Çin karakterlerini öğrenmelerine rağmen, 1125'te Liao/Kitan hanedanını yıkıp Chin hanedanını (1115-1234) kurmadan önce, kendi dilleri için yazı sistemlerinin olmadığı görülüyor.³⁵ Mançular Moğol abecesini benimsemişlerdir.

Altay dilleri ile bağlantıları çok tartışılan ve bu çalışmanın kapsamının hayli dışında kalan Korece ve Japonca için benzer verilere gerek yoktur.

Avrasya'nın Diğer Dilleri

Altay dillerinin kuzey ve doğusunda birçok dil toplulukları vardı. Sibirya dillerinin zenginlik ve çeşitliliğine sadece, orada burada yaşayagelen kalıntılara bakarak bile hükmedebiliriz. Kendi içinde pek çok ayrı dil ailesi içeren Amerikan yerli dillerinin ve Japoncanın oluşmasına katkı yapan unsurların tarih öncesinde Sibirya'da bulunan dillerle ilgisi sadece tahmin edilebilir.

Geçmişte çok büyük ihtimalle daha geniş ve daha çeşitli etnik ve dilsel topluluklar vardı. Tarih öncesinde Amerika'ya ve başka yerlere göç edenler hariç, bu halkların ezici çoğunluğu Ural ve Altay dili konuşanlar tarafından eritildi. Türk nüfusunun hareketliliğini göz önüne alırsak, bu halkların çoğunun Türkçe konuşan halklar tarafından eritildiğini tahmin edebiliriz.

³³ Doerfer, 1978a, s.57.

³⁴ Çin istatistik verileri için bkz. Ramsey, *Languages*, s.212-216.

³⁵ Vorob'ev, *Kul'tura*, s.51-54.

Bugüne kalan nüfuslar, ismini bilgilerin ittifakıyla alan *Paleo-Sibir* halkları adlı bir dizi dilce tecrit edilmiş topluluk tarafından temsil edilirler. Bunlar bir dil birliği oluşturan *Çukçi-Kamçadal* (21,000 kadar), bir diğer birliği teşkil eden *Eskimo-Aleut* (2,000'in üzerinde) ve münzevi toplulukları içerir. Bu sonuncular şimdiki sayıları bilinmeyen (1931'de 4,397 idi, şimdi belki 1,000'in altında) Sakhalin'deki *Nivx/Gilyak*, *Yukagir* (Kolyma ve Tundra'da 835) ve Yenisey'deki *Ketleri* içerir. Bu sonuncusu bir zamanlar, sürekli şekilde Türk halkları tarafından eritilen daha büyük bir topluluk (Kott, Arin, Asan, Yara ve Baikotlar dahil) idi. Kett halklarının eritilmesinin başlangıcı erken Kırgız siyasi oluşumuna kadar götürülebilir.

Altayca konuşan bölgenin güneyinde Çin-Tibet topluluğu uzanır. Bir milyar konuşanı ile Çince, en büyük tek dil ailesidir. Ancak, sadece Altayca da olduğu gibi, üyelik konusunda değil, aynı zamanda bu üyelerin gerçekte geleneksel manada bir dil ailesi oluşturduğu konusunda da anlaşmazlıklar sürdüğü için, bu topluluğun sayaçları tam değildir. Bize bakan kısmıyla, biz sadece Çin-Tibetçenin (bazı uzmanlarca) 'Sinitik' (yani Çin 'şiveleri') ve Tibet-Karen kollarına ayrıldığını belirtelim.³⁶ Bu ikincisi de Tibet-Burma ve Karen şeklinde bölünür. Çin 'şiveleri' (aslında farklı diller) Mandarin (şimdi milli dil olan, ezici çoğunluğun -% 71.5- dili), Wu, Kan, Hsiang, Hakka, Yue ve Min dillerine ayrılır. Arkaik telaffuzları koruyan son ikisi bazen Türkçe ve diğer yabancı dillere geçen bir kelimenin özgün Çince biçimini kurmada yardımcı olurlar. Türkçede önemli sayılacak derecede Çince ödünçleme vardır. Örneğin, *bir* 'yazı fırçası' < *bir/pjët*, aynı zamanda *biti-* 'yazmak' ve *bitig* 'kitap' da ondan türetilmiştir.³⁷

Türk halkları (tahminen) Tibet-Burmaca konuşan ve kökenlerinin oldukça karmaşık olduğu görülen (bir zamanlar Türkçe konuştukları iddiaları bile vardır³⁸) Tangut/Hsi-Hsia'lar ve Tibetliler ile temas kurmuş olmalarına rağmen, bunlardan çok fazla ödünç kelime yoktur.

Türkçe ile tarihi olarak ve şimdi yakın temasta bulunan iki büyük dil ailesi vardır: Hint-Avrupa ve Ural. Takip eden yerlerde konumuzla doğrudan ilgisi olan Hint-Avrupa ve Ural dilleri üzerinde yoğunlaşacağız.

³⁶ Çin-Tibetçe'nin tasnifi için bkz. Ruhlen, *Guide*, I, s.141-148; Shafer, *Sino-Tibetan*, s.1-7 ve R. A. Miller'in incelemesi, 1968, 398-435. Çince ve komşularının dilbilimsel yapısı Norman, *Chinese*, s.6-22, tarafından tartışılmıştır. Çince ve Tibetçe ilişkisinin karmaşıklığı için bkz. Beckwith, *Tibetan Empire*, s.3-6.

³⁷ Sevortjan, *Étim. Slov.*, II, s.155-58; Menges, *TLP*, s.168-69 kısa bir liste verir.

³⁸ Bkz. L. Kwanten, *Tangut*; Tangut etnik oluşumu ile ilgili verilerin incelenmesi için bkz. Dunnell, 1984, s.78-89.

KAYNAKLAR

Kaynak Kısaltmaları (Külliyyatlar, dergiler, diziler, sık alıntılanan eserler)

- APAW:** *Abhandlungen der Preussichen Akademie der Wissenschaften*
AEMaE: *Archivum Eurasiae Medii Aevi*
AO: *Archivum Ottomanicum*
AOH: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*
BGA: *Bibliotheca Geographorum Arabicorum (Leiden)*
BOH: *Bibliotheca Orientalis Hungarica*
BSOAS: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*
BSOS: bkz. **BSOAS**
BT: bkz. Moravcsik, *Byzantinoturcica*
CAJ: *Central Asiatic Journal*
CHC: *The Cambridge History of China*
CHEIA: *The Cambridge History of Early Inner Asia*
CHIr: *The Cambridge History of Iran*
CN: bkz. Liu, *Die chinesischen Nachrichten*
DMA: bkz. Strayer, *Dictionary of the Middle Ages*
ED: bkz. Clouston, *Etymological Dictionary*
EI: *Encyclopedia of Islam (ilk baskı 1913-42)*
HEPCP: bkz. Tryjarski, vd., *Hunowie europejscy*
HMK: bkz. Németh, *A hongollaló*
HUS: *Harvard Ukrainian Studies*
IUUA: *Indiana University Uralic and Altaic Series*
JA: *Journal Asiatique*
JAH: *Journal of Asian History*
JAS: *Journal of Asian Studies*
LCL: *Loeb Classical Library*
MED: bkz. Lessing, *Mongolian-English*
MIKK: bkz. Romodin, *Materialy*
MIKX: bkz. Ibragimov, *Materialy*
MITT: bkz. Volin, *Materialy*
MKE: bkz. Györffy, *A magyarság keleti elemei*
MNy: *Magyar nyelv*
MNyTSEZ: bkz. Benkő, *A magyar nyelv*
MÓT: bkz. Ligeti, *A magyarság őstörténete*
PDrTPMK: bkz. Malov, *Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti*

- PhTF:** *Philologiae Turcica Fundamenta*
PSRL: *Polnoe Sobranie Russkix Letopisej*
QB: bkz. Yûsuf Xaââ Óâjib, *Qutadğu Bilig*
RO: *Rocznik Orientalistyczny*
SK: *Seminarium Kondakovianum*
SPAW: *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften*
TDAYB: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*
TDED: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (İstanbul)
TKT: bkz. Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*
TME: bkz. Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente*
TMK: bkz. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*
TP: *T'oung-Pao*
TLP: bkz. Menges, *Turkic Languages and Peoples*
TSb: *Tjurkologičeskij Sbornik*
UAJ: *Ural-Altäische Jahrbücher*
UTTG: bkz. Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*
ZDMG: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*
ZIAN: *Zapiski Imperatorskoj Akademii Nauk* (SPb.)
ZVORAO: *Zapiski Vostočnogo Otdelenija Imperatorskogo Russkogo Arxeologičes-kogo Obščestva*

Metinler, Çeviriler, Külliyatlar

Çok Dilli Külliyatlar

- Houtsma, M.Th., *Recueil de textes relatifs a l'histoire des Seidjouddes*, (Leiden, 1891,1902) cilt. III, IV.
Ibragimov, S.K. vd. (yay.), *Materialy po istorii kazaxskix xanstv XV-XVm vekov* (Alma-Ata, 1969)
Istorija Tatarii v materialax i dokumentax (Moskva, 1937)
Romodin, V.A. (yay.), *Materialy po istorii kirgizov i Kirgizii*, I, (Moskva 1973)
Şeşen, R., *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* (Ankara, 1985)
Tizengauzen (Tiesenhausen), V.G., *Sbornik materialov odnosjaščixsja k istorii Zo-lotoj Ordy* (SPb., 1884, Moskva-Leningrad, 1941)
Volin, S. L. vd. (yay.), *Materialy po istorii turkmen i Turkmenii* (Moskva-Leningrad, 1938-39)

Türkçe

- Abu'l-Ğazi, *Şajara-yi Türk: Histoire des Mongols et des Tatares*, yay. çev. P. I. Desmaisons (SPb., 1871, 1874, tıpkıbasım, Amsterdam, 1970)
---, *Şajara-yi Tarâkima: Rodoslovnaja turkmen*, yay. çev. A. N. Kononov (Moskva-Leningrad, 1958)
Aşık Paşazade, *Tevarih-i âl-i Osman, Aşık Paşazade Tarihi*, yay. Ali Bey (İstanbul, 1332/ 1913-14)

- Bang, W, Rachmati, G. R., "Die Legende von Oğuz Qağan" SPAW, Phil. hist. Klasse, XXV (1932), s.1-44.
- Çağatay, S. (yay.), *Türk Lehçeleri Örnekleri* (Ankara, 1963, 1972)
- E. Çelebi, *Menâkibu'l-Kudsîyye fî Menâsibi'l-Ünsîyye*, yay. İ. E. Erünsal, A. Y. Ocak (İstanbul, 1984)
- Dede Korkut Kitabı*, yay. M. Ergin (Ankara, 1964)
- Grunin, T. I., *Dokumenty na poloveckom jazыke* (Moskva, 1967)
- Kurat, A. N., *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarlık ve Bitikler* (İstanbul, 1940)
- Malov, S. E. *Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti* (Moskva-Leningrad, 1951)
- Enisejskaja pis'mennost' tjurkov* (Moskva, 1952)
- Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti Mongolii i Kirgizii* (Moskva-Leningrad, 1959)
- Orkun, H. N., *Eski Türk Yazıtları* (Ankara, 1936-41)
- Neşri, Mehmed, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, yay. F. R. Unat, M. A. Köymen (Ankara, 1949, 1957)
- Róna-Tas, A., Fodor, S., *Epigraphica Bulgarica* (Szeged, 1973)
- Tekin, T., *Orhun Yazıtları* (Ankara, 1988)
- , *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası* (Ankara, 1988)
- Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l Feth*, yay. M. Tulum (İstanbul, 1977)
- Vasil'ev, D. D. *Korpus tjurkskix runičeskix pamjatnikov basejna Eniseja* (Leningrad, 1983)
- Yûsuf Has Hâcib, *Outadgu Bilig: Kutadgu Bilig*, yay. R. R. Arat (1947, 2. Baskı Ankara, 1979) İng. çeviri: *Wisdom of Royal Glory*, çev. R. Dankoff (Chicago, 1983)

Çinçe

- Biçurin, N. Ja., *Sobranie svedenij o narodax obitavšix v Srednej Azii v drevnie vremena* (Moskva-Leningrad, 1950)
- Bretschneider, E. *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources* (SPb, 1888)
- Chavannes, *Documents sur les Tou-Kiue (Turcs) Occidentaux, recueillis et commentés suivi de Notes Additionnelles* (SPb., 1903, TO, s. II, 4 (1904), bir cilt halinde yeniden basılmıştır (Paris, 1941, yeni baskı Taipei, 1969)
- Chou-shu/Miller: R. A. Miller, *Accounts of Western Nations in the History of the Northern Chou Dynasty* (Berkeley-Los Angeles, 1959)
- Eberhard, W., *Çin'in Şimal Komşuları* (Ankara, 1942)
- Han-shu/Hulsewé*: A. F. P. Hulsewé, *China in Central Asia* (Leiden, 1979)
- Han-shu/Taskin*: V. S., Taskin, *Materialy po istorii sjunnu* (Moskva, 1973)
- Hsüan-tsang, *Hsi-yu-chi*: S. Beal (çev.), *Si-yu-ki. Buddhist Record's of the Western World* (London, 1884)
- Kjuner, N. V., *Kitajskie izvestija o narodax južnoj Sibiri, Central'noj Azii i Dal'nego Vostoka* (Moskva, 1961)

- Liao-shih: K. A. Wittfogel, C.-S. Fêng, *History of Chinese Society. Liao (907-1125)* (Philadelphia, 1949)
- Liu, CN: Liu Mau-tsai, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)* (Wiesbaden, 1958)
- Mackerras, C., *The Uighur Empire According to the Tang Dynastic Histories* (Canberra, 1972)
- Maljavkin, A.G., *Materialy po istorii ujugurov v IX-XII vv.* (Novosibirsk, 1974)
- , *Tanskije xroniki o gosudarstvax Central'noj Azii* (Novosibirsk, 1989)
- Meng-ta pei-lu: Mén-da bej-lu ("Polnoe opisanie mongolo-tatar"), tıpkıbasım yay., Rus. çev. N. C. Munkuev (Moskva, 1975)
- Schlegel, G., *Die chinesische Inschrift auf dem uigurischen Denkmal in Kara Bal-gasun* Helsingfors, 1896)
- Shih-chi/Watson: B. Watson (çev.), *Records of the Grand Historian of China. Translated from the Shih-chi of Ssu-ma Ch'ien* (New York, 1961)
- Ssu-Ma Ch'ien: V. S. Taskin (çev.), *Materialy po istorii sjunnu* (Moskva, 1968)
- Taskin, V. S., *Materialy po istorii drevnix kocevıx narodov gruppy dunxu* (Moskva, 1984)
- Wang/İzgi: Ö. İzgi (çev.), *Çin Elçisi Wang Yen-te'nin Uygur Seyahatnamesi* (An-kara, 1989)
- Wei-shu/Holmgren: J. Holmgren, *Annals of Tai. Early T'o-pa History According to the First Chapter of the Wei-shu* (Canberra, 1982)
- Yeh Lung-li, Ch'itan kuo-chi: E Lun-li, *Istorija gosudarstva kidanej (ciddan'go çži)*, çev. V. S. Taskin (Moskva, 1979)
- Yeh-lü Ch'u-ts'ai/de Rachewiltz: 1. de Rachewiltz, "The Hsi-yu lu by Yeh-lü Ch'u-ts'ai" *Monumenta Serica*, 21 (1962), s.1-128.

Moğolca

- The History of the Kalmyk Khans*, bkz. Halkovic, *Mongols*.
- The Secret History of the Mongols*, çev. F. W. Cleaves (Cambridge, Mass., 1982)

Soğdça

- Livšič, B. A. (yay., çev.), *Sogdijskie dokumenty s gory Mug*, vyp. II, *Juridičeskie dokumenty i pis'ma* (Moskva, 1962)

Tibetçe

- Bacot, J. "Reconnaissance en Haute Asie septentrionale par cinq envoyés ouïgours au VIIIe siècle" *JA*, 244 (1956), pp. 137-153.

İslam Kaynakları

Arapça

- Abu'l-Fidâ, *Taqwîm al-Buldan/Géographie d'Aboulféda*, yay. M. Reinaud, Baron MacCuckin de Slane (Paris, 1840)
- al-Bakri: A. Kunik, V. Rozen (yay. çev.), *Izvestija al-Bekri i drugix avtorov o Rusi i slavjanax*, 1-2 (1. Kısım ZIAN, XXXII'nin ekidir (1876)).
- al-Balâdurî, *Kitâb Futûh al-Buldân*, yay. R. M. Radwân (Cairo, 1959)
- al-Balxî, Zayd Ahmad b. Sahl, *Kitab al-Bad' wa't-Ta'rih*, yay. C. Huart (Paris, 1899, 1916, yeni baskı 1962)
- al-Birûnî, *Al-Atâr al-Baqiyya/Chronologie orientalischer Völker*, yay. C. E. Sachau (Leipzig, 1923, yeniden baskı Bagdad, tarih yok)
- Kitâb al-Jamâhir fî Ma'rifat al-Jawâhir*, yay. S. Krenkow (Haidarabad, 1355/1936-37)
- Kitâb Tahdîd Nihâyat al-Amâkin: The Determination of the Coordinates of Positions for the Correction of Distances between Cities*, çev. J. 'Ali (Beirut, 1967)
- Kitâb at-Tafhîm, yay. R. Wright (London, 1934)
- ad-Dimişqî, *Nuxbat ad-Dahr fî 'Ajâ'ib al-Barr wa'l-Bahr/Cosmographie de Chems ad-Dîn Abou Abdallah Mohammed ed-Dimachqui*, yay. F. Mehren (SPb., 1866)
- al-Ġarnaxî/Bol'şakov: O. G. Bol'şakov (çev.), *Putešestvie Abu Xamida al-Garnati v vostočnuju Evropu (1131-1153 gg.)*, A. L. Mongajt'in yorumuyla (Moskva, 1971)
- al-Husainî, Sadr ad-Din 'Ali, *Axbâr ad-Dawlat as-Saljûqiyya/Soobščenija o sel'-džukskom gosudarstve*, tıpkıbasım, çev. Z. M. Bunijatov (Moskva, 1980), aynı zamanda M. Iqbal'in yayınına bkz. (Lahore, 1933)
- İbn A'ṭam al-Kûfî, *Kitâb al-Futûh*, yay. M. 'Abdu'l-Mu'îd Khân (Hyderabad, 1968-1975)
- İbn Aṭîr, *Al-Kâmil fî't-Ta'rih/Chronicon quod perfectissimum inscribitur*, yay. C. J. Tornberg (Leiden, 1851-1876, farklı sayfalandırma ile yeni baskı Beirut, 1965-66)
- İbn Baṭûta, *Rihlat ibn Baṭûta*, yay. K. Bustânî (Beirut, 1384/1964)
- İbn Fadlân, Ahmad, *Risâla*, yay. S. Dahan (Damascus, 1960)
- , A. Z. V. Togan (yay. Alm. çev.), *Ibn Fadlân's Reisebericht* (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, XXIV/3, 1939)
- , A. P. Kovalevskij (tıpkıbasım. Rus. çev.), *Kniga Axmada ibn Fadlana o ego putešestvii na Volgu v 921-922 gg.* (Xar'kov, 1956)
- İbn al-Faqîh, Abu Bakr Ahmad b. İbrahim al-Hamdânî, *Kitâb al-Buldân*, yay. M. J. De Goeje (BGA, V, Leiden, 1885)
- İbn Miskawaih, *Tajârub al-Umam*, yay. H. F. Amedroz, çev. D. S. Margoliouth (Oxford, 1920-1921)
- İbn Rusta, *Kitâb A'lâq an-Nafisa*, yay. M. J. De Goeje (BGA, VIII, Leiden, 1892)
- İbn Sa'îd, *Kitâb al-Juġrâfiya* (Beirut, 1970)

- Ibn Xaldûn, *Ta'rix ibn Xaldun al-musamma bi Kitâb al-'Ibar* (Cairo-Bulaq, 1284/ 1867-68, yeni baskı Beirut, 1391/1971)
- Ibn Xurdâdbih, 'Ubaydallâh, *Kitâb al-Masâlik wa'l-Mamâlik*, yay. M. J. De Goeje (BGA, VI, Leiden, 1889)
- al-İdrîsî, *Kitâb Nuzhat al-Muštâq fî Ixtirâq al-Âfâq. Opus Geographicum sive "Liber ad eo-rum delectationem qui terras peragrarare studeant"*, yay. A. Bombaci vd. (Naples-Leiden-Rome, 1970-1984)
- al-Işxarî, *Kitab Masâlik wa Mamâlik*, yay. M. J. De Goeje (BGA. I, Leiden, 1870)
- , yay. I. Afşâr (Tehran, 1340/1961) [11. yy. Fars. çev.]
- al-Jâhîz, *Manâqib Jund al-Xilâfa wa Fadâ'il al-Atrâk*: Türk. çev. R. Şeşen, Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Fazîletleri (Ankara, 1967)
- al-Marwazî, *Tabâ'i al-Hayawân: Sharâf al-Zamân Tahir Marvazî on China, the Turks and India*, yay. çev. V. F. Minorsky (London, 1950)
- al-Mas'ûdî, *Murûj ad-Dahab wa'l-Ma'âdin al-Jawhar*, yay. Ch. Pellat (Beirut, 1966)
- , *Kitâb at-Tanbîh wa'l-İsrâf*, yay. M. J. De Goeje (BOA, VIII, Leiden, 1894)
- Münajjimbaşî [Münejjimbaşı], Ahmad, *Jâmi' ad-Duwal*: Arapça aslından metinler, yay. çev. V. F. Minorsky, *A History of Sharvân and Darband* içinde (Cambridge, 1958).
- , Kısal. Türk. terc.: Ahmed Nedîm, *Sahâ'if al-Axbâr* (İstanbul, 1285/ 1868).
- , Karahanlı kısmının Türkçe çevirisi: N. Lugal, *Müneccimbaşı Şeyh Dede Efendi'nin "Camî'üddüvel" adlı eserinden Karahanlılar*, çev. N. Lugal (İstanbul, 1940)
- al-Muqaddasî, *Ahsan at-Taqâsîm fî Ma'rîfat al-Aqâlim/Descriptio imperii mosle-mici*. yay. M. J. De Goeje (EGA, III, Leiden, 1877, 2. bas. 1906)
- an-Nadîm, *Kitâb al-Fihrist*, yay. G. Flügel (Leipzig, 1871-72)
- , *The Fihrist of al-Nadîm*, yay. çev. B. Dodge (New York, 1970)
- an-Nasawî, Muhammad, *Histoire du Sultan Djelal ed-Din Mankbirti*, yay. O. Houdas (Paris, 1891)
- al-Qalqñşandî, *Subh al-A'sâ fî Sinâ'at al-İnşâ* (Cairo, 1383/1963)
- ax-Xabarî, Abu Ja'far Muhammad, *Ta'rix ax-Xabarî. Ta'rix ar-Rasul wa'l-Mulûk*, yay. Muhammad Abu'l-Fadl İbrâhîm (Cairo, 1967-1969)
- , Kısmi Alm. terc.: T. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sassaniden aus arabischen Chronik des Tabari* (Berlin, 1879)
- Ta'rix al-Bab*, bkz. Munajjimbaşî, Minorsky, *History*.
- al-'Umarî: K. Lech, *Das Mongolische Weltreich. Al-'Umarî's Darstellung der mon-golischen Reiche in seinem Werk Masâlik al-Absâr fî Mamâlik al-Amsâr* (Wiesbaden, 1968)
- al-Xwârazmî. *Liber Mafâtiḥ al-'Olûm*, yay. G. van Vioten (Leiden, 1895)
- al-Ya'qûbî, *Ta'rix/Historiae*, yay. M. Th. Houtsma (Leiden, 1883)
- , *Ta'rix* (Beirut, 1390/1970)
- Yâqût, *Mu'jam al-Buldân/Yacuts geographisches Wörterbuch*, yay. F. von Wustenfeld (Leipzig, 1866-1873)
- Mu'jam al-Buldân* (Beirut, 1957)

Arapça-Türkçe Sözlükler

- Abu-Hayyân, *Kitâb al-Idrâk li-Lisân al-Atrâk*, yay. A. Caferoğlu (İstanbul, 1931)
 al-Kâşğârî, Mahmûd, *Compendium of the Turcic Dialects (Dîwân Luğat at-Turk)*, çev. R. Dankoff,
 James Kelly'nin yardımıyla, (Cambridge, Mass, 1982-85)
At-Tuhfat az-Zakiyya fî'l-Luğat at-Turkiyya, tıpkıbasım yay. Türk. çev. B. Atalay (İstanbul, 1945)
 ---, Rus. çev.: E. I. Fazylov, *Izyskannyj dar tjurkskomu jazyku* (Taşkent, 1978)

Farsça

- Baihaqî, Abu'l-Fadl, *Ta'rih-i Mas'ûdî*, yay. O. Gâni, A. A. Fayyâz. (Tahran, 1324/1945)
 ---, yay. S. Nafisî (Tahran, 1319-32/1940-53)
 Rus. çev.: A. K. Arends, *Istorija Mas'ûda* (Moskva, 1969)
 Gardîzî, Zayn al-Axbâr: V. V. Bartol'd, "Otçët o poezdke v Srednjuju Aziju s naučnoj cel'ju
 1893-1894 gg." *ZIAN*, dizi VII, t.I, s.74-175. Farsça metin ve Rusça çeviri *Soçinenija*'da ba-
 sılmıştır, VII, s.23-62
 ---, Kısmi İng. çev.: A. P. Martinez, "Gardîzî's Two Chapters on the Turks' *AEMAE*, 2 (1982).
 s.109-217.
 Hafz-i Tanîş b. Mir Muhammad Buxârî, *Şaraf-nâma-yi Şahî*, yay. çev. M. A. Salaxetdinov (Mosk-
 va, 1983, 1989)
Hudûd al-Âlam min al-Maşriq ilâ al-Mağrib, yay. M. Sutûdeh [Sotoodeh] (Tehran, 1340/1962)
 İng. çev.: *Hudûd al-Âlam. The Regions of the World*, çev. V. F. Minorsky (London, 1937, ek-
 lemelerle yeni baskı, 1971)
 Ibn Bîbî, Al-Avâmir al-Alaiyya, bkz. Houtsma, *Recueil*, III (Türk. çev.), IV
 Ibn Walî, Mahmûd, *Bahr al-Asrâr*: Rus. çev.: B. A. Axmedov, *More tajn otnositel'no doblestej blago-
 rodnyx* (Taskent, 1977)
 Isfahânî, Fadlallâh b. Ruzbihân, *Mihmân-nâma-yi Buxârâ*, yay. çev. R. P. Džalilova (Moskva,
 1976)
 Iskandar Beg Munşî, *Ta'rih-i Âlamârâ-yi Abbâsî: History of Shâh Abbâs the Great*, çev. R. M. Sa-
 vory, Boulder, Colo., 1978)
 Juvainî, Alâ'ud-Dîn A'atâ Malik, *Ta'rih-i Jahân-Guşâ*, yay. M. Qazwînî (Leiden-London, 1912,
 1916, 1937)
 ---, İng. çev.: J. A. Boyle, *The History of the World-Conqueror* (Cambridge, Mass., 1958)
 al-Juzjânî, *Tabaqât-i Nâsirî*, yay. Capt. W. Nassau Lees (Bibliotheca Indica, 44, Calcutta, 1863-
 64. Yeni baskı Osnabrück, 1981)
 ---, *Tabaqât-i Nâsirî*. yay. Abd al-Hayy Habîbî (Kabul, 1342-43/1963-64)
 Mubârakşâh, Faxr ad-Dîn, *Ta'rih-i Fakh'r-d-Dîn Mubârakshâh*, yay. E. Denison Ross (London,
 1927)
Mujmal at-Tavârih, yay. M. Bahâr (Tahran, 1939)
 Narşaxî, Abu'l-Bakr Muhammad, *Ta'rih-i Buxârâ*, yay. M. M. Razavî (Tahran, 1563/1943-44,
 yeni baskı, tarih yok)

- , İng. çev.: R. Frye, *The History of Bukhara* (Cambridge, Mass., 1954)
- Nizâm al-Mulk, *Siyâsat-nâma*: Rus. çev.: B. N. Zaxoder, *Siaset-name. Kniga o pravlenii vazira XI stoletija Nizam al-Mul'ka* (Moskva-Leningrad, 1949)
- Rašîd ad-Dîn, Fadlallâh, *Jami' at-Tavârih*, yay. A. Alizade vd. (Baku-Moskva, 1957, 1965, 1980)
- , *Jâmi' at-Tavârih*, yay. B. Karîmî (Tahran, 1338/1959)
- , Kısmi Alm. çev., tıpkıbasım yay.: K. Jahn, *Die Geschichte der Oguzen des Rašîd ad-Dîn* (Wien-Köln, 1969)
- , Kısmi İng. çev.: J. A. Boyle, *The Successors of Genghis Khan* (New York, 1971)
- Hasan-i Rûmlû, *Ahsan at-Tavârih*, yay. 'Abd al-Husain Navâ'î (Tahran, 1357/1938-39, yeni baskı, tarih yok)
- , *A Chronicle of the Early Safawîs. Being the Ahsan'ut Tawârih*, yay. S. N. Seddon (Gaekwad's Oriental Series, no. 57, 69, Baroda, 1931, 1934)
- Tadhkirat al-Mulûk, A Manual of Safavid Administration*, yay. çev. V. Minorsky (Cambridge, 1943, yeni baskı 1980)

Güney Kafkasya

Ermenice

- Sanjian, A.K., *Colophons of Armenian Manuscripts 1301-1480* (Cambridge, Mass, 1969)
- Aristakes Lastivertc'i, *Patmut'iw'n: Povestvovanie vardapeta Aristakesa Lastiverci*, çev. K. N. Juzbaşjan (Moskva, 1968)
- Dasxuranci (aynı zamanda Kałankatuac'i), Movsês, *Patmut'iw'n Aluanic'*: İng. çev.: C. J. E. Dowsett, *The History of the Caucasian Albanians by Movsês Dasxuranci* (Oxford, 1961)
- , Rus. çev.: Ş. V. Smbatjan, *Movses Kalankatuaci, Istorija strany Aluank* (Erevan, 1984)
- Elişe, *Vasn Vardanay ev Hayoc' Paterazmin*: Rus. çev.: I. A. Orbeli, *Egişe, o Var-dane i vojne armjanskoj* (Erevan, 1971)
- Lewond, *Patmut'iw'n*: İng. çev.: Z. Arzoumanian, *History of Lewond* (Philadelphia, 1982)
- Matt'êos Urhayec'i, *Patmut'iw'n*: Fran. çev.: E. DuLaurier, *Chronique de Matthieu d'Edesse* (Paris, 1959)
- , Türk. çev.: H. Andreasyan, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (Ankara, 1962)
- Xorenac'i, Movsês, *Hayoc' Patmut'iw'n*: İng. çev.: R. Thomson, *History of the Armenians* (Cambridge, Mass., 1978)
- Pseudo-Movsês Xorenac'i, *Aşxarhac'oyc': Géographie de Moïse de Coréne*, yay. Fran. çev. A. Soukry (Venise, 1881)

Gürcüce

- K'art'lis Cxovreba, yay. S. Qauxç'işvili (Tbilisi, 1955), I.

Yunanca

- Agathias, *Agathiae Myrinaei historiarum libri quinque*, yay. R. Keydell (Berlin, 1967)
- Anonim, 16. Yüzyıl, Ş. Başstav (çev.), *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi* (Ankara, 1973)
- Blockley (yay. çev.), *The Fragmentary Classicizing Historians of the Later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus* (Liverpool, 1981, 1983)
- Dexippi, *Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri Historiarum quae Su-persunt*, yay. B. E. Niebuhr (Bonn, 1829)
- Herodotos: Dovatur A. I. vd. (yay. çev.), *Narody našej strany v "istorii" Gerodota* (Moskva, 1982)
- Konstantinos Porphyrogenetos [Constantine Porphyrogenitus], *DAI: De Admi-nistrando Imperio*, yay. J. Moravcsik, çev. R. Jenkins (Washington. D.C., 1967)
- , *De Thematibus*, yay. A. Pertusi (Studi e Testi, 160, Città del Vaticano, 1952)
- , *Excerpta de Legationibus*, yay. C. de Boor (Berlin, 1903)
- Io. Malalas, *Chronographia*, yay. L. Dindorf (Bonn, 1831)
- Menander Protector, *The History of Menander the Guardsman*, yay. çev. R. C. Blockley (Liverpool, 1985)
- Nikephoros, *Nicephori Archiepiscopi constantinopolitani opuscula historica*, yay. C. de Boor (1880, yeni baskı, New York, 1975)
- Priskos, bkz. Blockley, *Classicizing ve Konst. Porphyrogenetos, Excerpta*
- Prokopios, *De Bello Gothico: History of the Wars*, yay. çev. H. B. Dewing (LCL, Cambridge, Mass.-London, 1919)
- Theophanes, *Chronographia*, yay. C. de Boor (Leipzig, 1883, yeni baskı Hildesheim, 1963)
- Theophylaktos Simokattes, *Historiae*, yay. C. de Boor (1887, yeni baskı, Stuttgart, 1972)
- Skyllitzes-Kedrenos: *Ioanis Scylitzae Historia, Georgii Cedreni Compendium His-toriarum* içinde, yay. I. Bekker (Bonn, 1893)
- Strabo, *Geographica*, yay. A. Meineke (Leipzig, 1898-1899)
- Zonaras, *Epitome historiarum*, yay. L. Dinsdorf (Leipzig, 1871)

Latince

- Aalto, P., Pekkanen, T. (yay.), *Latin Sources on North-Eastern Eurasia* (Asiatische Forschungen, 44, 57, Wiesbaden, 1975, 1980)
- Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum libri qui supersunt*, yay. çev. J. C. Roife (LCL, Cambridge, Mass., 1939)
- Herberstein, Sigismund, *Rerum moscoviticarum comentarii 1556 Moscovia 1557: Sigismund Gerberštejn, Zapiski o Moskovii*, Rus. çev. A. J. Malem, A. V. Nazarenko (Moskva, 1988)
- Julianus: Anninskij, S. A., "Izvestija vengerskix missionerov XIII-XIV vv. o tatarax i Vostočnoj Evrope" *Istoričeskij Arxiv*, III (Moskva-Leningrad, 1940)
- , Györffy, Gy. vd., *Julianus barát és napkelet földézése* (Budapest, 1986)

- Simmon de Keza, *Scriptores Rerum Hungaricarum* içinde, yay. E. Szentpétery vd., (Budapest, 1937), I.
- Letter of Hülegü: P. Meyvaert, "An Unknown Letter of Hülegü, Ilkhan of Persia to King Louis IV of France" *Viator*, II (1980).
- van der Wyngaert, A. (yay), *Sinica Franciscana. I, Itinera et relationes fratrum minorum saeculi XIII et XIV* (Quaracchi-Firenze, 1929)

Süryanice

- Pigulëvskaja, N. V., *Sirijskie istočniki po istorii narodov SSSR* (Moskva-Leningrad, 1941)
- Bar Hebraeus, *The Chronography of Gregory Abū'l-Faraj 1225-1286, the Son of Aaron. the Hebrew Physician Commonly Known as Bar Hebraeus*, çev. H. A. W. Budge (London, 1932), I.
- Michael Syrus, *Chronique de Michel le Syrien*, yay. çev. M. Chabot (Paris, 1900-1920)

İbranice

- Golb, N., Pritsak, O. *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century* (Ithaca, 1982)
- Kokovcov, P. K., *Evrejsko-xazarskaja perepiska v X veke* (Leningrad, 1932)
- Petahia of Ratisbon, *The Travels of Petahia of Ratisbon*, yay. çev. A. Benisch (London, 1856)

Habeşçe

- John of Nikiu, *The Chronicle of John (Ca. 690 A.D.) Coptic Bishop of Nikiu*, çev. R.H. Charles (London, 1916) [Yunanca ve Kıptice aslının Habeşçe tercümesi]

Slavca

- Polnoe sobranie russkix letopisej* (SPb./Petrograd/Leningrad-Moskva, 1841-)
- Meščerskiĭ, N. A., *Istorija iudejskoj vojny iosifa flavija v drevnerusskom perevode* (Moskva-Leningrad, 1958)
- Ustjužskij letopisnyj svod*, yay. K. N. Serbina (Moskva-Leningrad, 1950)

İkincil Kaynakça

- Abaev, V. I. *Istoriko-etimologičeskij slovar' osetinskogo jazyka* (Moskva-Leningrad, 1958)
- Abdullaev, F. A., *Fonetika xorezmskogix govorov* (Taşkent, 1967)
- Abdushelishvili, M. G. vd., *Contribution to the Physical Anthropology of Central Asian and the Caucasus*, çev. B. Heath, H. Field (Harvard University, Peabody Museum of Archaeology and Ethnography'den Rusça çeviriler dizisi, c. III, No. 2, Cambridge, Mass., 1968)
- Abramzon, S.M., *Kirgizy i ix etnogenetičeskie i istoriko-kulturnye syjazi* (Leningrad, 1971)
- Abu-Lughod, J. L., *Before the European Hegemony, The World System A.D. 1250-1350* (Oxford, 1989)

- Adshead, S. A. M., *China in World History* (New York, 1988)
- Agadžanov, S. G., *Ocerki istorii oguzov i turkmen Srednej Azii IX-XII vv.* (Aşxabad, 1969)
- , *Sel'džukidy i Turkmenija v XI-XII vv.* (Aşxabad, 1973)
- , 1980: "K etničeskoj istorii guzov Srednej Azii i Kazaxstana" *Problemy Sovetskoj Tjurkologii* (Alma-Ata)
- Ağırkaya, A., 1989: "Büveyhiler Devrinde Türk Kumandanları" *Belleten*, LIII/ 207-209, s. 607-635.
- Ahmad, M. A., *Political History and Institutions of the Earliest Turkish Empire of Delhi, 1206-1290 A.D.* (Lahore, 1949)
- Aitstadt, A. L., *The Azerbaijani Turks. Power and Identity under Russian Rule* (Stanford, 1992)
- Ajdarov, G., *Jazyk orxonskix pamjatnikov drevnetjurkskoj pis'mennosti VIII veka* (Alma-Ata, 1971)
- Akın, H. *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında bir Araştırma* (Ankara, 1965)
- Alekseev, N. A., *Şamanizm tjurkojazyčnyx narodov Sibiri* (Novosibirsk, 1984)
- Alekseev, V. P., *Proisxoždenie narodov Kavkaza* (Moskva, 1974)
- Alekseeva, E. P., *Drevnjaja i srednevekovaja istorija Karačaevo-Čerkesii* (Moskva, 1971)
- Allsen, T. T., 1983: "The Yuan Dynasty and the Uighurs of Turfan in the 13th Century" *Rossabi'de* (yay.). *China Among Equals*, s.243-280.
- , 1983a: "Prelude to the Western Campaigns: Mongol Military Operations in the Volga-Ural Region, 1217-1237" *AEMAE*, 3, s.5-24.
- , 1985: "The Princes of the Left Hand: An Introduction to the History of the Ulus of Orda in the Thirteenth and early Fourteenth Centuries" *AEMAE*, 5, s.5-40.
- , *Mongol Imperialism. The Policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259* (Berkeley, 1987)
- Allworth, E. (yay.), *Central Asia, A Century of Russian Rule* (New York, 1967)
- , *The Modern Uzbeks* (Stanford, 1990)
- Angelov, D., *Obrazuvane na b'lgarskata narodnost* (Sofija, 1971)
- Angold, M., *The Byzantine Empire 1025-1204* (London, 1984)
- Ankori, Z., *The Kariates in Byzantium* (New York-Jerusalem, 1959)
- Arat, R.R., 1951-53: "Türk Şivelerinin Tasnifi" *Türkiyat Mecmuası*, X, s.59-139.
- , *Reşid Rahmeti Arat için* (Ankara, 1966)
- Aristov, N. A., 1896: "Zametki ob etničeskom sostave tjurkskix plemën i narodnostej i svedeni-ja ob ix čislemiosti" *Živaja Starina*, III-IV, s.277-456.
- Arjomand, S. A., *The Shadow of God and the Hidden Imam* (Chicago, 1984)
- Arslanova, F. X., 1972: (S. G. Kljaštornyj ile), "Runičeskie nadpisi na zerkale iz Verxnego Pri-irtyš'ja" *TSb*, s.306-315.
- Archer, A., vd. (yay.). *The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern* (New York, 1979)
- Ashtor, E., *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages* (Berkeley, 1976)
- Asimov, M. S., vd. (yay.), *Ethnic Problems of the History of Central Asia in the Early Period* (Moscow, 1981)
- Aşmarin, N. I., *Bolgary i Čuvaši* (Kazan', 1902)
- Aşurbejli, S., *Gosudarstvo širvanşaxov VI-XVII vv.* (Baku, 1983)
- Aubin, J., 1976: "Le khanat de Čagatai et le Khorasan (1334-1380)" *Turcica*, VIII (1976), s.16-60.

- Avljaev, G.O., 1987: "Ob osnovnyx etapax étnogeneza kalmykov (seredina IX-pervaja četvert' XVIIIv." *Istoričeskaja dinamika rasovoj i étničeskoj differenciacii naselenija Azii* (Moskva), s.108-116.
- Axinžanov, S. M., 1976: "Ob étničeskom sostave kipčakov srednevekovogo Ka-zaxstana" *Prošloe Kazaxstana po arxeologičeskim istočnikam* (Alma-Ata)
- , *Kypčaki v istorii srednevekovogo Kazaxstana* (Alma-Ata, 1989)
- Axmedov, B.A., *Gosudarstvo kočevyx uzbekov* (Moskva, 1965)
- , (yay.), *Iz istorii Srednej Azii i Vostočnogo Turkeстана XV-XIX vv.* (Taškent)
- Axmedžanov, G. A., *Sovetskaja istoriografija prisoedinenija Srednej Azii k Rossii* (Taškent, 1989)
- Ayalon, D., *Gunpowder and Firearms in the Mamlūk Kingdom: A Challenge to a Mediaeval Society* (London, 1956)
- , *Studies on the Mamlūks of Egypt (1250-1517)* (London, 1977)
- , *The Mamlūk Military Society* (London, 1979)
- Azarpay, G., "The Development of the Arts in Transoxiana" *CHIr.*, 3/2, s.1130-1148.
- Bababekov, X. I., 1987: "K étimologii toponima 'Kokand'", Axmedov'da (yay.), *Iz istorii.*
- Babinger, F., *Mehmed der Eroberer und seine Zeit* (Müüchen, 1953, yeni baskı: 1959).
- Bacon, E., *Central Asia under Russian Rule* (Ithaca, 1966).
- Bailey, Sir H. W., 1938: "Turks in Khotanese Texts", *BSOS*, IX, s.289-302.
- , *The Culture of the Sakas in Ancient Iranian Khotan* (Delmar, N. Y., 1982).
- , *Indo-Scythian Studies* (Khotanese Texts, VII, Cambridge, 1985).
- Bajaliev, T. D., *Doislamskie verovanija i ix perežitki u kirgizov* (Frunze, 1972).
- Bang, W., von Gabain, A, 1929: "Turkische Turfan-Texte, II, Manichaica" *SPAW*, XXII, s.411-429.
- Barclay, H. B., *The Role of the Horse in Man's Culture* (London-New York, 1980)
- Barfield, T., 1981: "The Hsiung-nu Imperial Confederation: Organization and Fo-reign Policy", *JAS*, 41/1, s.45-61.
- , *The Perilous Frontier* (Oxford, 1989)
- Barth, F., *Nomads of South Persia* (Boston, 1961)
- Barthold, W, bkz. Bartol'd V. V.
- Bartol'd, V. V., *Sočinenija* (Moskva, 1963-1967), I-IX. Aksi belirtilmedikçe bütün alıntular bu yayındandır. Roma rakamları *Sočinenija*'nın ciltlerine işaret eder.
- , 1894: "O xristianstve v Turkeстане v domongol'skij period" *ZVORAO*, VIII, s.1-32: II/2, s.265-302
- , 1897: "O obrazovanii imperii Čingiz-xana" *ZVORAO*, X, s.105-119: V, s.253-265.
- , *Očerk istorii Semireč'ja* (Vernyj, 1989): II/1, s.21-106.
- , 1904: "Otčët o komandirovke v Turkestan" *ZVORAO*, XV, s.173-280: VIII, s. 119-210.
- , *El'deki makaleler*: "Abulxajr" (II/2, s.489-490), "Balasagun" (III, s.355-357), "Buxara" (III, s.378-393), "Dagestan" (III, s.408-418), "Fergana" (III, s.527-538), "Kalmyki" (V, s.538-540), "Kasimov" (III, s.451-452), "Kokand" (III, s. 462-466), "Kučum-xan" (V, s.554-555), "Sart" (II/2, s.527-529), "Xorezm" (III, s.544-552).
- , *Ulugbek i ego vremena* (Petrograd, 1918): II/2, s.23-296.
- , 1921: "Novyj trud o polovcax" *Russkij Istoričeskij Žurnal*, 7, s.138-156: V, s. 392-408.
- , *Istorija Turkeстана* (Taškent, 1922): II/1, s.107-163.

- , *Istorija kul'turnoj žizni Turkestana* (Leningrad, 1927): II/1, s.167-433.
- , 1927 : "Otec Edigeja" *Izvestija Tavričeskogo Obščestva Arxeologii i Ètnografii*, I, s.18-23: II/1, s.797-804.
- , *Istorija turecko-mongol'skix narodov* (Taškent, 1928): V, s.193-229.
- , *Očerki istorii turkmenskogo naroda* (Leningrad, 1929): II/1, s.545-623.
- , *Dvenadcat' lekcij po istorii tureckix narodov Srednej Azii* (1926, 1935): V, s.17-192.
- , *Kirgizy. Istoričeskij očerki* (Frunze, 1943): II/1, s.473-543.
- , *Turkestan Down to the Mongol Invasion* (4. baski, London, 1977). Rusça aslı: I
- , *An Historical Geography of Iran*, çev. S. Soucek (Princeton, 1984). Rusça aslı: VII.
- Basilov, V. N., (yay.), *Nomads of Eurasia*, çev. M. Zirin (Seattle, 1989)
- Basin, V. Ja., *Rossija i kazaxskie xanstva v XVI-XVIII vv.* (Alma-Ata, 1971)
- Baskakov, N.A., *Nogajsko-russkij slovar'* (Moskva, 1963)
- , *Vvedenie v izučenie tjurkskix jazykov* (Moskva, 1969)
- , *Altajskaja sem'ja jazykov i eë izučenie* (Moskva, 1981)
- Bates, D., *Nomads and Farmers: A Study of the Yörük of Southeastern Turkey* (Ann Arbor, 1973)
- Battal-Taymas, A., *Kazan Türkleri* (Ankara, 1966)
- Bausani, A., "Religion Under the Mongols" *CHIr.*, 5, s.538-549.
- Baxrušin, S. V., *Ostjackie i vogul'skie knjažestva v XVI-XVII vekax* (Leningrad, 1935)
- Bazin, L., 1949-50: "Recherches sur les parlors T'o-pa" *TP*, 39, s.228-329
- , 1975: Turcs et Sogdiens: Les enseignements de l'inscription du Bugut (Mon-golie)" *Mélanges linguistiques offerts à Emile Benveniste* (Paris, 1975)
- , 1981-82: "Pour une nouvelle hypothèse sur l'origine des Khazar" *Materialia Turcica*, 7/8, s.51-71.
- , 1983: "Réflexions sur le problème turco-mongol" *Turcica*, XV, s.31-58.
- , 1986: "A propos du nom des Petchénèques" *Passé Turco-Tatar Présent Soviétique. Etudes offertes à Alexandre Bennigsen* (Lolivain-Paris), s.67-77.
- Beck, L., *The Qashqā'i of Iran* (New Haven, 1986)
- Becker, S., *Russia's Protectorates in Central Asia: Rukhara and Khiva 1865-1924* (Cambridge, Mass., 1968)
- Beckwith, C., 1984: "Aspects of the Early History of the Central Asian Guard Corps in Islam" *AEMAE*, 4, s.29-43
- , *The Tibetan Empire in Central Asia* (Princeton, 1987)
- Benkő, L, vd., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (Budapest, 1967, 1970, 1976)
- Bennigsen, A., *Muslims of the Soviet Empire* (Bloomington. Ind., 1986)
- Benzing, J., "Das Hunnische, Donaubolgarische und Wolga bolgarische" *PhTF*, I, s.685-695.
- Bernštejn, S. B., *Konstantin-filozof i Mefodij* (Moskva, 1984)
- Biró, B. M., 1973: "The 'Kipchaks' in the Georgian Martyrdom of David and Constantine" *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Roland Eötvös nominate, sectio linguistica*, IV.
- Boba, I., *Nomads, Northmen and Slavs* (Paris-The Hague, 1967)
- , *Moravia's History Reconsidered* (The Hague, 1971)
- Bombaci, A., 1965: "Qutluğ Bolzun!" *UAJb*, 36, s.284-91.
- , 1966: "Qutluğ Bolzun!" *UAJb*, 38, s.13-14.
- , *La letteratura turca* (Milano, 1969)

- , 1970: "On the Ancient Turkic Title *Eltäbär*" *Proceedings of the IXth Meeting of the Permanent International Altaistic Conference* (Naples, 1970), s.1-66.
- , 1974: "On the Ancient Turkish Title *šaḍ*" *Gururājamañjarika- Studi in Onore di Giuseppe Tucci* (Napoli, 1974, I, s.176-193).
- Boodberg, P., *The Selected Works of Peter A. Boodberg*, yay. A. P. Cohen (Berkeley, 1979)
- , 1936: "The Language of the T'o-pa Wei" *Harvard Journal of Asiatic Studies*, I, s.167-185, tekrar baskı *Selected Works*, s.221-239.
- , 1938, 1939: "Marginalia to the Histories of the Northern Dynasties" *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 3, s.223-253, 4, s.230-283, tekrar baskı *Selected Works*, s.265-349.
- , 1951: "Three Notes on the T'u-chüeh Turks" *Semitic and Oriental Studies pre-sented to William Popper, University of California Publications in Semitic Philology*, 11, s.1-11, tekrar baskı *Selected Works*, s.350-360.
- Bosworth, C. E., *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran* (Edinburgh, 1963)
- , 1965: "Al-Xwârizmî on the Peoples of Central Asia" *JRAS* (April), s.2-12.
- , *The Later Ghaznavids. Splendour and Decay* (New York, 1977)
- , 1970: "The Turks in the Islamic Lands up to the Mid-11th Century" *PhTF*, III/2, s.1-20.
- , 1973: "Barbarian Incursions: the Coming of the Turks into the Islamic World", D. S. Richardson'da (yay.), *Papers on Islamic History, III. Islamic Civilization 950-1150* (Oxford), s.1-15,
- Bowles, G. T., *Peoples of Asia* (New York, 1977).
- Braude, B., 1982: "Foundation Myths of the Millet System", B. Braude - B. Lewis'de, *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (New York, 1982), s.69-88.
- Braudel, F., *Civilization and Capitalism 15th-18th Century, I, The Structures of Everyday Life*, çev. S. Reynolds (New York, 1979, 1984).
- Bregel', Ju. È., *Xorezmskie turkmeny v XIX veke* (Moskva, 1969)
- , 1978: "The Sarts in the Khanate of Khiva" *JAH*, 12, s.120-151.
- , 1982: "Tribal Traditions and Dynastic History" *Asian and African Studies*, 16, s.357-98.
- Bromlej, Ju. V., *Očerki teorii ètnosa* (Moskva, 1983)
- Browning, R., *Byzantium and Bulgaria* (London, 1975)
- Bunbury, E. H., *A History of Ancient Geography* (1883, yeni baskı: New York, 1959)
- Bunijatov, Z., *Azerbajdžan v VII-TX vv.* (Baku, 1965)
- , *Gosudarstvo atabekov Azerbajdžana (1136-1225 gody)* (Baku, 1978)
- Burmov, A., 1947: "Vüprosi iz istorijata na prabülgarite" *Godišnik na Sofijskija Universitet Istoriko-filologičeskij Fakultet*, XLIV/2.
- Bury, J. B., *History of the Later Roman Empire* (London, 1923, yeni baskı: New York, 1958)
- Buhârî, Şeyh Süleymân Efendi, *Luğat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* (İstanbul, 1298/1880-81)
- Caferoğlu, A., "Die anatolischen und rumelischen Dialekte," *PhTF*, I, s.239-260.
- , *Türk Dili Tarihi* (İstanbul, 3. baskı, 1964)
- , 1967: "Azerbaycan Türkleri" *Türk Kültürü*, 54, s.412-420.
- Cahen, C., 1934: "La Campagne de Mantzikert d'apres les sources musulmanes" *Byzantion*, IX, s.613-642.
- , 1949: "Le Malik-Nameh et l'histoire des origines Seljukides" *Oriens*, II, s.31-65.
- , 1969: "The Turkish Invasion: The Selchükids", K. M. Setton'da (yay.), *A History of the Crusades*, I (1955, 2. baskı Madison, Wisc., 1969), s.135-176.

- , *Pre-Ottoman Turkey*, çev. J. Jones-Williams (New York, 1968)
- The Cambridge History of China*, yay. D. Twitchett, vd., III/I (Cambridge, 1979)
- The Cambridge History of Early Inner Asia*, yay. D. Sinor (Cambridge, 1990)
- The Cambridge History of Iran*, yay. Sir H. W. Bailey, vd., (Cambridge, 1968-)
- Carrère d'Encausse, H., *Islam and the Russian Empire*, çev. Q. Hoare (Berkeley, 1988)
- Chard, C. S., *Northeast Asia in Prehistory* (Madison, Wisc., 1974)
- Chavannes, H., 1897: "Voyageurs chinois chez les Khitan et les Jourtchens", *JA*, IX, s.377-422.
- Ch'ên, Y., *Western and Central Asians in China under the Mongols*, çev. L. C. Goodrich (Los Angeles, 1966)
- Cincius, V. I. (yay.), *Issledovanija v oblasti ètimologii altajskix jazykov* (Leningrad, 1979)
- Clauson, G., 1956: "The Case Against the Altaic Theory" *CAJ*, II, s.181-187.
- , 1960: "Turks, Mongols, Tungus", *Asia Major*, VIII/1
- , 1962: "The Concept of "Strength" in Turkish", *Németh Armağani'nda* (Eck-mann'da bkz.), s.93-101
- , 1970: "The Origins of the Turkish Runic Alphabet" *Acta Orientalia* (Copenhagen), XXXII, s.51-76.
- , *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Oxford, 1972).
- , 1975: "The Foreign Elements in Early Turkish", L. Ligeti'de (yay.), *Researches in Altaic Languages* (Budapest).
- Comrie, B., *The Languages of the Soviet Union* (Cambridge, 1981)
- Cook, J. M., *The Persian Empire* (New York, 1983)
- Courant, M., *L'Asie Centrale aux XVIIe et XVIIIe siècles. Empire Kalmouk ou Empire Man-tchou?* (Lyon-Paris, 1912)
- Crone, P., *Slaves on Horses. The Evolution of the Islamic Polity* (Cambridge, 1980)
- Cuisenier, J., 1976: "Kinship and Social Organization in the Turko-Mongolian Cultural Area", R. Forster, vd.'de, (yay.), *Family and Society. Selections from the Annales* (Baltimore).
- Czeglédy, K., 1943: "Keleten maradt magyar töredékek" *MÓT*, s.154-177.
- , 1944: "Egy bolgár-törk yiltavâr méltóságnev" *MNy*, XL, s.179-86.
- , 1949: "A karluk törzsek nevei" *MNy*, XLV, s.164-8.
- , 1949a: "A kunok eredetéről" *MNy*, XLV, s.43-50.
- , 1953: "Herakleios török szövetségesei" *MNy*, XLIX, s.319-23.
- , 1960: "Khazar Raids in Transcaucasia in A.D. 762-764" *AOH*, XI, s.75-88.
- , 1961: "Bemerkungen zur Geschichte der Chazaren" *AOH*, XIII, s.243-51.
- , 1963: "Kâşgarî földrajzi neveihez" L. Benkő'de (yay.), *Bárczi Géza Emlékkönyv* (Budapest), s.61-5.
- , 1971: "Pseudo-Zacharias Rhetor on the Nomads", L. Ligeti'de (yay.), *Studia Turcica* (Budapest), s.133-45.
- , 1977: "Ogurok és Türkök Kazariában", A. Bartha, vd.'de (yay.), *Magyar Őstör-téneti Tanulmányok* (Budapest), pp. 59-63
- , 1983: "From East to West: The Age of Nomadic Migrations in Eurasia", çev. P. B. Golden, *A nomád népek vándorlása napkelettől napnyugatig* adlı makalenin (Budapest, 1969) gözden geçirilmiş baskısı, *AEMAe*, 3, s.25-125.
- Čeboksarov, N. N., 1980: "Značenie dannyx antropologii dlja razrabotki problem proisxoždenija i ètničeskoj istorii tjurkskix narodov" *Problemy sovremennoj tjurkologii* (Alma-Ata, 1980)

- Čvyr' L. A., *Ujgury Vostočnogo Turkestana i sosednie narody v konce XIX- načale XX v.* (Moskva, 1990)
- Dalaj [Dalai], Č., *Mongolija v XIII-XIV vekax* (Moskva, 1983)
- Dandamaev, M. A., Lukonin, V. T., *Kul'tura i èkonomika Drevnego Irana* (Moskva, 1980)
- Dankamaev, M. A., *Političeskaja istorija axamenidskoj deržavy* (Moskva, 1985)
- Dankoff, R., 1972: "Kâšyârî on the Tribal and Kinship Organization of the Turks" *AO*, 4, s.23-43.
- , 1979-80: "Three Turkic Verse Cycles" *HUS*, 3-4, s.151-65.
- Dardess, J. W., *Conquerors and Confucians. Aspects of Political Change in Late Yüan China* (New York, 1973)
- Davidovič, E. A., 1968: "O dvux karaxanidskix kaganatax" *Narody Azii i Afriki*, I, s.67-76.
- , (yay.), *Kirgizija pri Karaxanidax* (Frunze, 1983)
- Davydova, A.V., 1975: "Ob obščestvennom stroe xunnu" *Pervobytnaja arxeologija Sibiri* (Leningrad, 1975), s.141-145.
- , 1978: "K voprosu o roli osedlyx poselenij v kočevom obščestve sjunnu" *Kratkie Soobščeniya Instituta Arxeologii AN SSSR*, 154 (1978), s.55-59.
- Décsy, Gy., *Einführung in die Finnisch-Ugrische Sprachwissenschaft* (Wiesbaden, 1965)
- Deér, J., *Pogány magyarság, keresztény magyarság* (Budapest, 1938)
- Denisov, P.V., *Ètnokul'turnye paralleli dunajskix bolgar i Čuvašej* (Čeboksary, 1964)
- Deny, J., *L'Arméno-coman et les "Ephémérides" de Kamiénec (1604-1613)* (Wiesbaden, 1957)
- Diaconu, P., *Les Petchénèques au Bas-Danube* (Bucharest, 1970)
- , *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles* (Bucharest, 1978)
- D'jakonov [Diakonoff], I. M., *Semito-Hamitic Languages* (Moscow, 1965)
- , 1981: "K metodike issledovanij po ètničeskoj istorii "Kimmerijcy", Asimov, vd.'de (yay.). *Ethnic Problems*
- , 1982a, b: "O prarodine nositelej indoevropejskix dialektov, I, II" *Vestnik Drevnej Istorii*, 2, s.3-30, 4, s.11-25.
- , "Media" *CHIr*, II, s.36-148.
- Dilaçar, A., *Türk Diline Genel bir Bakış* (Ankara, 1964).
- Doerfer, G., *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* (Wiesbaden, 1963-1975)
- , 1973: "Zur Sprache der Hunnen" *CAJ*, 17/1, s.1-51, Rus. čev. "O jazyke gunnov" *Zambežnaja tjurkologija*, vyp. I (Moskva, 1986), s.71-134.
- , 1975-76: "Proto-Turkic Reconstruction Problems" *TDAYB*, s.1-54.
- , 1978: "Zur Stellung des Chaladsch im Kreise der Türksprachen" *RO*, XXXIX/2, s.15-31.
- , 1978a: "Classification Problems of Tungus" *Tungusica. Beiträge zur nordasiatische Kulturgeschichte*, I (Wiesbaden)
- , 1984: "The Problem of Rhotacism/Zetacism" *CAJ*, 28/1-2, s.36-42
- , 1987: "Mahmud al-Kâšyârî, Aryu, Chaladsch" *UAJb*, N. F., s.104-114.
- , 1990: "Die Stellung des Osmanischen im Kreise des Oghusischen und seine Vorgeschichte", Hazai'de, *Handbuch*, s.13-34.
- Donnelly, A. S., *The Russian Conquest of Bashkiria, 1557-1740* (New Haven, 1968)
- Drews, R., *The Coming of the Greeks* (Princeton, 1988)
- Drüll, D., *Der Codex Cumanicus. Entstehung und Bedeutung* (Stuttgart, 1980)

- Dunnell, R., 1984: "Who are the Tanguts? Remarks on Tangut Ethnogenesis and the Ethnonym Tangut" *JAH*, 18/1, s.78-89.
- Dvornik, F., *Early Christian and Byzantine Political Philosophy* (Washington, D.C., 1966)
- , *Byzantine Missions Among the Slavs* (New Brunswick, 1970)
- Džarylgasınova, R. S., Tolstova, L. S., (yay.), *Ètničeskie processy u nacional'nyx grupp Srednej Azii i Kazaxstana* (Moskva, 1980)
- Eberhard, W., *Çin'in Şimal Komşuları* (Ankara, 1942)
- , *Das Toba-Reich Nord-Chinas* (Leiden, 1949)
- , *A History of China* (3. Baskı, Berkeley, 1969)
- , *Conquerors and Rulers. Social Forces in Medieval China* (Leiden, 1970)
- , 1978: "Die Beziehungen der Staaten der T'o-pa und der Sha-Vo zum Ausland" *Ankara Üniversitesi Yıllığı* (1948), s.141-213; *China und seine westlichen Nachbarn* (Darmstadt) adlı eserinde yeniden basılmıştır.
- Eckmann, J., vd. (yay.), *Jean Deny Armağanı* (Ankara, 1958)
- , *Németh Armağanı* (Ankara, 1962)
- Ecsedy, I., 1980: "A Contribution to the History of the Karluks in the Tang Period" *AOH*, 34, s.23-37.
- , 1981: "Nomads in History and Historical Research" *AOH*, 35.
- Egorov, V. L., *Istoričeskaja geografija Zolotoj Ordy v XIII-XIV vv.* (Moskva, 1985)
- Eliade, M., *A History of Religious Ideas* (Chicago, 1978-85)
- El'nickij, L. A., *Skifija evrazijskix stepej* (Novosibirsk, 1977)
- Enoki, K., 1959: "On the Nationality of the Ephthalites" *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko*, 18, s.1-58,
- "L'Équipe écologie et anthropologie des sociétés pastorales" (yay.), *Pastoral Production and Society* (Cambridge, 1979)
- Eremeev, D. E., *Ètnogenez turok* (Moskva, 1971)
- Eren, H., 1960: "Anadolu Ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1960 (Ankara), s.295-371.
- Eren, H., vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara, 1988)
- Èrgis, G. U., *Istoričeskie predanija i rasskazy jakutov*, I, (Moskva-Leningrad, 1960)
- Èrmatov, M., *Ètnogenez i formirovanie uzbekskogo naroda* (Taşkent, 1968)
- Esin, E., vd., (yay.), *Türk Kültürü Elkitabı*, seri II, c.1/b (İstanbul, 1978)
- Fasmer [Vasmer], M., *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Rus. çev. O. N. Trubačëv (2. baskı Moskva, 1986-1987)
- Faxrutdinov, R. G., *Očerki po istorii Volžskoj Bulgarii* (Moskva, 1984)
- Fëdorov, Ja. A., Fëdorov, G. S., *Rannie tjurki na Severnom Kavkaze* (Moskva, 1978)
- Fëdorov, Ja. A., *Istoričeskaja etnografija Severnogo Kavkaza* (Moskva, 1982)
- Fëdorov-Davydov, G. A., *Kočevniki Vostočnoj Evropy pod vlast'ju zoloto-ordynskix xanov* (Moskva, 1966)
- , *Obščestvennyj stroj Zolotoj Ordy* (Moskva, 1983)
- , *Gorod bolgar*, (moskva, 1987)
- Ferrill, A., *The Origins of War* (London, 1985)
- Filin, F. P., *Obrazovanie jazyka vostočnyx slavjan* (Moskva-Leningrad, 1962)
- Fine, Jr. J. V. A., *The Early Medieval Balkans*, (Ann Arbor, 1983)

- , *The Late Medieval Balkans* (Ann Arbor, 1987)
- Fisher, A. W., *Crimean Tatars* (Stanford, 1978)
- Fletcher, J., 1979-80: "Turko-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire" *HUS*, 3-4/1, s.236-51.
- Fodor, I., *In Search of a new Homeland. The prehistory of the hungarian People and the Conquest*, çev. H. Tarnoy (Budapest, 1982)
- , 1982: "On Magyar-Bulgar-Turkish Contacts", *Róna-Tas'da* (yay.), *Chuvash Studies*, s.45-81.
- Fried, M. *The Evolution of Political Society*, (New York, 1967)
- , *The Notion of Tribe* (Menlo Park, Calif., 1965)
- Frye, R. N., *The Heritage of Persia* (Cleveland-New York, 1963)
- , *The Golden Age of Persia. The Araps in the East* (London, 1975)
- , "The Sāmānids" *CHIr*, 4, s.136-161.
- , *The History of Ancient Iran* (München, 1984)
- von Gabain, A., 1949: "Steppe und Staat im Leben der ältesten Türken" *Der Islam*, 29/1, s.30-62.
- , 1950-55: "Hunnisch-Türkische Beziehungen", *Zeki Velidi Togan'a Armağan* (İstanbul)
- , 1962: "Kazaklık", Eckmann, vd.'de (yay.), *Németh Armağanı* s.167-170.
- , 1964: "Alttürkische Schreibekultur und Druckerei" *PhTF*, II, s.171-191.
- , *Das Leben im uigurischen Königreich vor Qočo (850-1250)* (Wiesbaden, 1973)
- , *Einführung in Zentralasienkunde* (Darmstadt, 1979)
- , "Iranian-Turkish Relations in the Late Sasanian Period" *CHIr*, 3/1, s.613-624.
- Gadlo, A. V., *Ètničeskaja istorija Severnogo Kavkaza IV-X vv.* (Leningrad, 1979)
- Gadžieva, S. Š., *Kumyki. Istoriko-ètnografičeskie issledovanija* (Moskva, 1961)
- Gamkrelidze, T. V., Ivanov, V. V., *Indoevropskij jazyk i indoevropejcy* (Tbilisi, 1984).
- Garbuzova, V. S., *Skazanie o Melike Danyšmende* (Moskva, 1959)
- Garipov, T. M., *Kypčakskie jazyki Uralo-Povolž'ja* (Moskva, 1979)
- Gardiner-Garden, J. R., 1986: "Chang Ch'ien and Central Asian Ethnography" *Papers on Far Eastern History*, 33 (Mart)
- , *Apollodoros of Artemia and the Central Asian Scythians* (Papers of Inner Asia, 3, Bloomington, Ind., 1987)
- Genç, R., *Karahanlı Devlet Teşkilatı* (Ankara, 1981)
- Gening, V. F., Xalikov, A. X., *Rannie bolgary na Volge* (Moskva, 1964)
- Gernet, J., *A History of Chinese Civilization*, çev. J. R. Foster (Cambridge, 1982)
- Gershevitch, I., *A Grammar of Manichean Sogdian* (Oxford, 1961)
- Gibb, H. A. R., *The Arab Conquests in Central Asia* (New York, 1923, yeni baskı New York, 1970).
- Gibb, H. A. R., Bowen, H., *Islamic Society and the West* (Oxford, 1950, 1957)
- Gimbutas, M., *The Slavs* (London, 1971)
- , 1985: "Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans" *Journal of Indo-European Studies*, 13, s.185-202.
- Gladney, D. C., 1990: "The Ethnogenesis of the Uighurs" *Central Asian Survey*, 9/1, s.1-28.
- Golden, P. B., 1972: "The Migrations of the Oğuz" *AO*, IV, s.45-84.
- , 1975: "The People *nkrdh*" *AEMAE*, I, s.21-35.
- , 1979: "The Oğuz Turkic (Ottoman-Safevid) Elements in Georgian: Background and Patterns", Ascher, vd.'de, (yay), *The Mutual Effects*, s.183-208.

- , 1979-80: "The *Polovci Dikii*" *HUS*, 3-4, s.296-309.
- , *Khazar Studies* (BOH, XXV/1-2, Budapest, 1980)
- , 1983: "Khazaria and Judaism" *AEMAE*, III, s.127-156.
- , 1984: Cumanica I: the Qıpçaqs in Georgia" *AEMAE*, IV, s.45-87.
- , 1984a: "Turkic Calques in Medieval Eastern Slavic" *Journal of Turkic Studies*, 8, s.103-111.
- , 1985: "Cumanica II: The Ölberli (Ölperli). The Fortunes and Misfortunes of an Inner Asian Nomadic Clan" *AEMAE*, V, s.5-29.
- , "The Peoples of the Russian Forestbelt" *CHEIA*, s.229-255.
- , "The Peoples of the South Russian Steppes" *CHEIA*, s.256-284.
- , "K voprosu o proishozhdenii plemennykh nazvanij kypčakov", B. Kumekov'da (yay.), *Kypčaki central'noj Azii v srednie veka* (Alma-Ata, yayında)
- , "The Codex Cumanicus" H. B. Paksoy'da (yay.), *Central Asian Monuments*, (İstanbul, 1992)
- Golzio, K. N., *Kings, Khans and Other Rulers of Early Central Asia* (Köln, 1984)
- Gordlevskij, V. A., *Gosudarstvd sel'džukidov Maloj Azii, Izabrannye sočinenija*, I (Moskva, 1960)
- Gornung, B. V., *Iz predstorii obrazovanija obščeslavjanskogo jazykovogo edinstva* (Moskva, 1963)
- Goxman, I. I., 1980: "Proisxoždenie central'noaziatskoj rasy v svete novyx paleoantropologičeskix materialov" *Issledovanija po paleoantropologii i kraniologii SSSR* (Sbornik muzeja antropologii i ètnografii, XXXVVI, Leningrad)
- Grač, A. D., 1966: "Xronologičeskie i ètnokul'turnye granicy drevne-tjurkского vremeni" *TSb*, 1966, s.188-193.
- , *Drevnie kočevniki v centre Azii* (Moskva, 1980)
- Grekov, B. D., Jakubovskij, A. Ju., *Zolotaja Orda i eë padenie* (Moskva-Leningrad, 1950)
- Grekov, P. B., *Vostočnaja Evropa i upadok Zolotoj Ordy* (Moskva, 1975)
- Grigor'ev, A. P., 1981: "Oficial'nyj jazyk Zolotoj Ordy XIII-XIV vv.", *TSb*. 1977 (Moskva), s.81-89.
- Grønbech, K., *Komanisches Wörterbuch* (København, 1942)
- , 1958: "The Steppe Region in World History" *Acta Orientalia* (Copenhagen), 23
- Grousset, R., *L'Empire Mongol (1re phase)* (Paris, 1941)
- , *The Empire of the Steppes*, çev. N. Walford (New Brunswick, 1970)
- Gryaznov, M. P., *Southern Siberia*, çev. J. Hogarth (Geneva, 1969)
- Gülensoy, T., *Kütahya ve Yöresi Ağızları* (Ankara, 1988)
- Gumilëv, L. N., *Drevnie tjurki* (Moskva, 1967)
- , *Poiski vymyšlennogo carstva* (Moskva, 1970), İng. çev.: *Searches for an Imaginary Kingdom*, çev. R. E. F. Smith (Cambridge, 1987).
- , *Xunny v Kitae* (Moskva, 1974)
- Gusejnov, R. A., 1973: "Tjurkskie ètničeskie gruppy XI-XII vv. v Zakavkaz'e" *TSK*, 1972 (Moskva), s.375-381.
- , 1980: "Oguzy, kypčaki i Azerbajdžan XI-XII vv." *Problemy sovremennoj tjurko-logii* (Alma-Ata, 1980)
- Guzev, V. G., 1990: "Untersuchungen zur Turksprache Kleinasiens vom 13. bis zum 16. Jahrhundert", Hazai'de (yay.), *Handbuch*, s.35-62.
- Györffy, Gy., 1939: "Besenyök és magyarok" *Körösi Csoma Archivum*, I, s.397-500, gözden geçirilmiş baskı MKE'de, s.94-191.

- , 1948: "A kun és koman népnév eredetének kérdéséhez" *Antiquitas Hungarica*, II, s.156-176, aynı zamanda MKE'de, s.200-219.
- , 1975: "Système des résidences d'hiver et d'été chez les nomades et les chefs hongrois au Xe siècle" *AEMAe*, I, s.45-153.
- , *István Király és műve* (Budapest, 1983)
- , *A magyarság keleti elemei* (Budapest, 1990)
- Habibullah, A., *The Foundation of Muslim Rule in India* (Allahabad, gözden geçirilmiş 2. baskı 1961)
- Hajdu, P., *Bevezetés az uráli nyelvtományba* (Budapest, 1966)
- , *The Finno-Ugrian Languages and Peoples*, çev. G. F. Cushing (London, 1971)
- , *Ural'skie jazyki i narody*, çev. E. A. Xelimskij (Moskva, 1985)
- Halasi-Kun, T., 1943: "A magyarság kaukázusi története" *Ligeti'de* (yay.), *MÓT*, s.71-99.
- , 1950: "Orta-kıpçakça q-, k-> 0 meselesi" *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, I (Ankara), s.45-61.
- , 1975: "Kipchak Philology and the Turkic Loanwords in Hungarian, I" *AEMAe*, I, s.155-210.
- , 1986: "Some Thoughts on Hungaro-Turkic Affinity" *AEMAe*, VI, s.31-39.
- Halkovic, S. A., *The Mongols of the West* (Bloomington, Ind., 1985)
- Halperin, C. J., *Russia and the Golden Horde* (Bloomington, Ind., 1985)
- Hambis, L., 1970: "L'histoire des Mongols avant Gengis-khan d'après les sources chinoises et mongoles, et la documentation conservée par Rašidu'd-Dîn" *CAJ*, XIV, s.125-133.
- Hambly, G., (yay.), *Central Asia* (New York, 1966, 1969).
- Hamilton, J. R., *Les Ouïgours à l'époque des Cinq dynasties d'après les documents chinois* (Paris, 1955).
- , 1962: "Toquz Oğuz et On Uyğur: JA, s.23-63.
- von Hammer-Purgstall, J., *Geschichte der Chane der Krim* (Wien, 1856, yeniden baskı Amsterdam, 1970).
- Hansen, O., 1930: "Zu soghdischen Inschrift auf dem dreisprachigen Denkmal von Karabalgasun" *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, XLIV/3, s.1-39.
- Harmatta, J., 1981: "Proto-Iranians and Proto-Indians in Central Asia in the 2nd Millennium B.C. (Linguistic Evidence)" *Asinov, vd'de* (yay.), *Ethnic Problems*
- , 1983: "Türk rovásirásos feliratok Kelet-Európában" *Antik Tanulmányok*, 30, s.85-99.
- , 1987: "Avarların Dili Soruna Dair" *Erdem*, 3/7, s.11-32.
- Harva, U., *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker* (Helsinki, 1938).
- Haussig, H. W., 1953: "Theophylakt's Exkurs über die Skythische Völker" *Byzantion*, XXIII, s.275-462.
- , 1956: "Die Quellen über die zentralasiatische Herkunft der europäischen Awaren" *CAJ*, 2, s.21-43.
- , *Die Geschichte Zentralasiens und der Seidenstrasse in vorislamischer Zeit* (Darmstadt, 1983)
- , *Die Geschichte Zentralasiens und der Seidenstrasse in islamischer Zeit* (Darmstadt, 1988)
- Hayit, B., *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Türk. çev. A. Sadak (Ankara, t.y.)
- Hazai, Gy. (yay.), *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft*, Teil I (BOH, XXXI, Wiesbaden, Budapest, 1990)
- Henning, W. B., 1938: "Argi and the Tokharians" *BSOS*, IX/3, s.545-571.
- , 1952: "A Farewell to the Khagan of the Aq-Aqataran" *BSOAS*, XIV, s.501-522.
- , 1958: "Mitteliranisch", K. Hoffmann, W. B. Henning, vd.'de.

- , *Iranistik (Handbuch der Orientalistik, I Abt., IV, 1. Abschnitt (Leiden-Köln, 1958), s.20-130.*
- Hirth, F., 1901: "Hunnenforschungen" *Keleti Szemle*, 2, s.81-91.
- Hinz, W., *Irans Aufstieg zum Nationalstaat in fünfzehnten Jahrhundert (Berlin-Leipzig, 1936)*
- Hobsbawrn, E. J., *Nations and Nationalism since 1780 (Cambridge, 1990)*
- Holmgren, J., 1986: "Yeh-lü, Yao-Lien and Ta-ho: Views of the Hereditary Prero-gative in Early Khitan leadership" *Papers on Far Eastern History*, 34 (Sept), s.37-81.
- Holt, P. M., *The Age of the Crusades (London, 1986)*
- Horst, H., *Die Staatsverwaltung der Grossselğuen und Hôrazmšâhs 1038-1231 (Wiesbaden, 1964)*
- Humphreys, R. S., "Mamluk Dynasty" *DMA*, 8, s.70-78.
- Hung, C. R., 1981: "China and the Nomads: Misconceptions in Western Historio-graphy on Inner Asia" *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 41, s.597-628.
- İnalçık, H., *Fatih Devri üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, 1 (1954, yeni baskı Ankara, 1987)
- , 1959: "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi" *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV, s.69-94.
- , 1966: "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye Gelenekleri" *Reşid Rahmeti Arat İçin (Ankara, 1966), s.259-271.*
- , *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, çev. N. Itzkowitz, C. Imber (London, 1973)
- , 1979: "Servile Labor in the Ottoman Empire" Ascher, vd.'de (yay.), *Mutual Effects*, s.25-52.
- , 1981-82: "The Question of the Emergence of the Ottoman State" *International Journal of Turkic Studies*, II, s.71-79.
- İnan, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Ankara, 1954)*
- Irons, W., 1979: "Political Stratification among Pastoral Nomads" *Pastoral Pro-duction and Society*.
- Irwin, R., *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanate, 1250-1382 (London, 1986)*
- Isaac, B., *The Limits of Empire. The Roman Army in the East (Oxford, 1990)*
- Istorija Čuvaşskoj ASSR*, yay. I. D. Kuznecov, vd. (Çeboksary, 1966), 1.
- Istorija Kazaxskoj SSR*, yay. A. N. Nusupbekov, vd. (Alma-Ata, 1977)
- Istorija Kirgizskoj SSR*, yay. A. K. Karypkulov, vd. (Frunze, 1984-)
- Istorija narodov Sevemogo Kavkaza s drevnejšix vremen do konca XVIII v.*, yay. B. B. Piotrovskij (Moskva, 1988)
- Istorija Sibiri*, yay. A. P. Okladnikov, vd. (Leningrad, 1968), 1.
- Istorija Tatarii v materialax i dokumentax (Moskva, 1937)*
- Istorija Uzbekskoj SSR*, yay. Ja. G. Guljamov, vd. (Taşkent, 1969)
- Işberdin, È. F., *Istoričeskoe razvitie leksiki başkirskogo jazyka (Moskva, 1986)*
- Ivanov, N. A., *Osmanskoe zavoevanie arabskix stran 1516-1574 (Moskva, 1984)*
- Ivanov, P. P., *Očerki po istorii Srednej Azii (Moskva, 1958)*
- Ivanov, V. A., Kriger, V. A., *Kurgany kypčakskogo vremeni na južnom Urale (XII-XIV vv.) (Moskva, 1988)*
- İzgi, Ö., *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre) (Ankara, 1987)*
- Jacobson, E., *Burial Ritual, Gender and Status in South Siberia in the Late Bronze-Early Iron Age (Papers on Inner Asia, 7, Bloomington, Ind., 1987).*
- Jackson, P., 1978: "The Dissolution of the Mongol Empire" *CAJ*, 22, .189-244.
- Jagchid, S., 1977: "Patterns of Trade and Conflict Between China and the Nomadic Peoples of Mongolia" *Zentralasiatische Studien*, II, s.177-204, *Essays*'de yeniden basılmıştır.

- , Hyer, P., *Mongolia's Culture and Society* (Boulder, Colo., 1979)
- , 1981: "The Kitans and their Cities" *CAJ*, 25/1-2, s.70-88.
- , *Essays in Mongolian Studies* (Provo, Utah, 1988)
- , Symons, V. J., *Peace, War and Trade Along the Great Wall* (Bloomington-Indianapolis, 1989).
- Jakubovskij, A. Ju., *K voprosu ob ètnogeneze uzbekskogo naroda* (Taškent, 1941)
- , 1947: "Arabskie i persidskie istočniki ob ujugskom turfanskom knjažestve v IX-X vv." *Trudy Otdela Istorii, Kul'tury i Iskusstva Vostoka*, IV.
- Jarring, G., Rosén, S., *Altaistic Studies* (25th PIAC Conference, June, 1982, Kon-ferenser, 12, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm, 1985)
- Javaxišvili, Iv., *K'art'veli eris istoria* (Tbilisi, 1965-1966)
- Jenkins, G., 1974: "A Note on Climatic Cycles and the Rise of Chinggis Khan" *CAJ*, XVIII, s.217-226.
- Jettmar, K., 1951: "The Altai before the Turks" *Museum of Far Eastern Antiquities, Stockholm, Bulletin*, XXIII, s.135-223.
- Jisl, L., 1968: "Wie sahen die alten Türken aus" *UJb.*, 40/3-4, s.181-199.
- Judin, V. P., 1983: "Ordy: Belaja, sinjaja, seraja, zolotaja", B. A. Tulekhaev'de (yay.), *Kazaxstan, Srednjaja i Central'naja Azija v XVI-XVII vv.* (Alma-Ata, 1983).
- Juldašev, M. Ju., *K istorii trgovyx i posol'skix svjazej Srednej Azii s Rossiej v XVI-XVII vv.* (Taškent, 1964).
- Justi, F., *Iranisches Namenbuch* (Marburg, 1895, yeniden baskı Hildesheim, 1963).
- Kabirov, M. N., 1978: "K voprosu izučeniya drevnej i srednevekovoj istorii ujugurov v otečestvennoj nauke", Sadvakasov, vd.'de (yay.), *Materialy po istorii*.
- Kadyrbaev, A. Š., *Tjurki i irancy v Kitae i Central'noj Azii XIII-XIV vv.* (Alma-Ata, 1990)
- Kafalı, M., *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri* (İstanbul, 1972).
- Kafesoğlu, İ., *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu* (Ankara, 1953).
- , 1953: "Doğu Anadolu'da ilk Selçuklu akını (1015-1021) ve tarihi ehemmiyeti", Turan, vd.'de (yay.) *Fuad Köprülü Armağanı*, s.259-274.
- , *Harezmşahlar Devleti Tarihi* (Ankara, 1956).
- , 1958: "Türkmen adı, manası ve mahiyeti", Eckmann, vd.'de (yay.), *Jean Deny Armağanı*, s.121-133.
- , 1966: "Tarihte 'Türk' adı", *Reşid Rahmeti Arat için*, s.306-319.
- , *Türk Milli Kültürü* (1977, 3. baskı, İstanbul, 1984)
- , *Türk Bozkır Kültürü* (Ankara, 1987)
- Kajdarov, A. P., *Razvi'tie sovremennogo ujugurskogo literaturnogo jazyka*, I (Alma-Ata, 1969)
- Kakuk, Zs.(S), 1962: "Un vocabulaire salar" *AOH*, XIV/2, s.173-196.
- , 1962a: "Sur la phonétique de la langue salare" *AOH*, XV/1-3, s.161-172.
- , *Mai török nyelvek*, I, *Bevezetés* (Budapest, 1976)
- , 1990: "Anatolian Dialects", Hazai'de (yay.), *Handbuch*, s.388-413.
- Káldy-Nagy, Gy. (yay.), *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh* (Budapest, 1976)
- Kämpfe, H-R, 1986: "Činggis khan", Weiers'de (yay.), *Die Mongolen*, s.183-191.
- Kappeler, A., 1976: "L'ethnogénèse de peuples de la Moyenne-Volga (Tatars, Tchouvaches, Mordves, Maris, Oudmourtes) dans les recherches sovietiques" *Cahiers du Monde Russe et Soviétique* 17, s.311-334.
- , *Russlands erste Nationalitäten* (Köln-Wien, 1982)

- Karaev, O., 1983: "Karaxanidy do oformlenija zapadnogo i vostočnogo kaganatov" Davidovič de (yay.), *Kirgizia*,
- Karamanlioğlu, A. K., 1962: "Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi" *TDED*, XII
- Karamzin, N. M., *Istorija gosudarstva rossijskogo* (SPb., 1842-1844, 5. baskı, yeniden baskı Moskva, 1989)
- Karatay, O., 2001, "Kuber Han'ın Göçü ve Türk İsimli Sırp Kralları", *Bilig*, XVIII, s.27-47
---, *In Search of the Lost Tribe: The Origins and Making of the Croatian Nation*, (Çorum, 2004).
- Karça, R., Koşay, H. Z., *Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve bununla ilgili Gelenekler* (Ankara, 1954)
- Karlgren, B., *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese* (Paris, 1923)
---, *Grammata Serica* (Stockholm, 1940)
---, *Grammata Serica Recensa* (Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities. Stockholm, 1957, yeniden baskı 1972)
- Kaschewsky, R., 1986: "Die Religionen der Mongolen" Weiers'de (yay.), *Die Mon-golen*, s.87-123.
- Kaxovskij, V. F., *Proisxoždenie čuvaškogo naroda* (Čeboksary, 1965).
- Kempiners, Jr. R. G., 1988: "Vassâfs Tajzi'yat al-amsâr wa tazjiyat al-^usâr as a Source for the History of the Chaghadayid Khanate" *JAH*, 22/2, s.160-192.
- Kiselëv, S. V., *Drevnjaja istorija južnoj Sibiri* (Moskva, 1951).
- Klimov, G. A., *Kavkazskie jazyki* (Moskva, 1965).
- Kljaštornyj, S. G., *Drevnetjurkskie runičeskie pamjatniki kak istočniki po istorii Srednej Azii* (Moskva, 1964).
---, 1965: "Problemy rannej istorii plemeni türk (aşina)" *Novoe v Sovetskoj Arxeologii* (Moskva, 1965).
---, 1966: "Ton'jukuk-Ašidè juan'čžen" *TSb.*, 1966, s.202-205.
---, 1971: "Runičeskaja nadpis' iz Vostočnoj Gobi" *Studia Turcica* (Budapest, 1971)
---, Livšič, V. A., 1972: "The Sogdian Inscription of Bugut Revised" *AOH*, 26/1, s. 69-102
---, 1973: "Drevnetjurkskaja pis'mennost' i kul'tura narodov Central'noj Azii (po materialam polevyx issledovanij v Mongolii 1968-1969gg)" *TSb.* 1972 (Moskva), s.254-264.
---, Livšič, V. A., 1978: "Otkrytie i izučenie drevnetjurkskix i sogdijskix epigrafičeskix pamjatnikov Central'noj Azii" *Arxeologija i etnografija Mongolii*, yay. A. P. Okladnikov (Novosibirsk).
---, 1980: "Sovremennye problemy i issledovanija pamjatnikov drevnetjurkskoj pis'mennosti" *Problemy sovremennoj tjurkologii* (Alma-Ata).
---, 1986: "Kypčaki v runičeskix pamjatnikax" *Turcologica 1986* (Leningrad), s. 153-164.
- Kočekaev, B. B., *Social'no-ekonomičeskoe i političeskoe razvitie nogajskogo obščestva v XIX-načale XX veka* (Alma-Ata, 1973).
---, *Nogajsko-russkie otnošenija v XV-XVIII vv.* (Alma-Ata, 1988).
- Kollautz, A., 1954: "Die Awaren" *Saeculum*, 5, s.129-178.

---, Miyakawa, H., *Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes* (Klagenfurt, 1970)
- Kononov, A. N., *Grammatika jazyka tjurkskix runičeskix pamjatnikov VII-IX vv.* (Leningrad, 1950)
- Konukçu, E., *Kuşan ve Akhunlar Tarihi* (Ankara, 1972)

- Korkmaz, Z., 1965: "Bartın ve Yöresi ağızlarındaki lehçe tabakalaşması" *Türkoloji Dergisi*, 11/1, s.227-269.
- Kozlov, V., *The Peoples of the Soviet Union* (London-Bloomington-Indianapolis, 1988)
- Köprülü, M. F., 1938/1983: "Eski Türk Unvanlarına ait Notlar" *Körösi Csoma Archivum*, 1/4, s.327-377, *İslam ve Türk*'de yeniden basılmıştır.
- , *Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi* (İstanbul, 1983), s.87-102.
- , 1943: "Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik menşei meseleleri" *Belleten*, VII, s. 219-303.
- , 1944: "Kay Kabilesi hakkında yeni notlar" *Belleten*, VIII, s.421-452.
- , *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (2. baskı, Ankara, 1966)
- , *Osmanlı İmparatorluğu Kuruluşu* (2. baskı, Ankara, 1972)
- Köymen, M. A., *Selçuklu Devri Türk Tarihi* (Ankara, 1963)
- , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi. II, İkinci İmparatorluk Devri* (2. baskı, Ankara, 1984)
- Krader, L., *Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads* (IUUA, 20, The Hague, 1963)
- , *Formation of the State* (Englewood Cliffs, N. J., 1968)
- Krause, W., *Handbuch der Orientalistik*, I Abt. *Der Nahe und der Mittlere Osten*, Bd. 4, *Iranistik*, 3. Abschnitt, *Tocharisch* (Leiden, 1955)
- Krippes, K., 1991: "Sociolinguistic Notes on the Turcification of the Sogdians" *CAJ*, 35/1, s. 67-80.
- Kristó, Gy., *Az aranbullák évszázada* (Budapest, 1976)
- , *Leveld törzsszövetségétől szent István államáig* (Budapest, 1980)
- Krupnov, E. I., 1954: "O poxodox skifov čerez Kavkaz" D. B. Selov'da (yay.), *Voprosy skifosarmatskoj arxeologii* (Moskva, 1954)
- Kubakov, K., 1972: "O nekotoryx rodoplemennyx gruppax uzbekov Verxnej Kaş-kadar'i" *Zijaev'de, Etnografičeskoe izučenie*
- Kudrjašov, K. V., *Poloveckaja step'* (Zapiski Vsesojuznogo Geografičeskogo Obščestva, II, Moskva, 1948)
- Kumekov, B. E., *Gosudarstvo kimakov IX-XI vv. po arabski'm istočnikam* (Alma-Ata, 1972)
- Kurat, A. N., *Peçenek Tarihi* (İstanbul, 1937)
- , *IV-XVII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri* (Ankara, 1972)
- Kuzeev, R. G., *Proisxoždenie baškirkogo naroda* (Moskva, 1974)
- , vd. (yay.), *Narody Povolž'ja i Priural'ja* (Moskva, 1985)
- Kwanton, L., *The Analysis of the Tangut (Hsi-Hsia) Language: Sino-Tibetan or Altaic ?* (IUUA. Bloomington, 1977)
- , *Imperial Nomads: A History of Central Asia 500-1500* (Philadelphia, 1979)
- Kyčanov, E. I., *Očerki istorii tangutskogo gosudarstva* (Moskva, 1968)
- Kyzlasov, L. R., *Taştıyskaja epoxa v istorii Xakasso-Minusinskoj kotloviny* (Moskva, 1960).
- , *Istorija Tuvy v srednie veka* (Moskva, 1969)
- , *Istorija juznoj Sibiri v srednie veka* (Moskva, 1984)
- Lapidus, I., *A History of Islamic Societies* (Cambridge, 1988)
- László, F., 1940: "A kagán és családja" *Körösi Csoma Archivum*. 3, s.11-39.
- László, Gy., *A honfoglalókról* (Budapest, 1973)
- , *A "kettős" honfoglalás* (Budapest, 1978)
- Lattimore, O., *Inner Asian Frontiers of China* (1944, yeniden baskı Oxford, 1988)
- , 1962: "The Frontier in History" *Studies in Frontier History* (London, 1962).

- , 1979: "Herdsman, Farmers, Urban Culture" l'équipe ecologie'de (yay.), *Pastoral Production*.
- Lazard, G., "The Rise of the New Persian Language" *CHIr.*, 4, s.595-632.
- von Le Coq, A., 1919: "Türkische Manichaica aus Chotscho, II" *APAW*, p-h. Klasse, 3 (Berlin)
- , *Buried Treasures of Chinese Turkestan* (London, 1928, yeniden baskı Oxford, 1985)
- Lemerle, P., *L'émirat d'Aydın, Byzance et l'occident* (Paris, 1957)
- Lessing, F., vd., *Mongolian-English Dictionary* (Bloomington, 1982)
- Levchine (Levšin), A., *Description des hordes et des steppes des Kirghiz-Kazaks ou Kirghiz-Kaisaks*, çev. F. de Pigny (Paris, 1840)
- Levin, M. G., Potapov, L. P. (yay.), *The Peoples of Siberia* (Chicago, 1964)
- Lewicki, T., 1976: "Un peuple iranien peu connu: les *Arsîya ou *Orsîya" Káldy-Nagy'de (yay.), *Hungaro-Turcica*, s.31-33.
- , 1978: "Les noms des Hongrois et de la Hongrie chez les médiévaux géographes arabes et persans" *Folia Orientalia*, XIX, s.35-55.
- Lewis, A., *Nomads and Crusaders A.D. 1000-1368* (Bloomington-Indianapolis, 1988)
- Lewis, B., *The Jews of Islam* (Princeton, 1984)
- Lieu, S. N. C., *Manichaeism in the Later Roman Empire and Medieval China* (Manchester, 1985)
- Ligeti, L., 1927: "A kitaj nép és nyelvé" *MNy*, XXIII, s.292-310.
- , (yay.), *A magyarság őstörténete* (Budapest, 1943) (*MÓT*)
- , 1943: "Az uráli magyar őshaza" *MÓT*, s.36-70.
- , 1949: "Egy karluk törz neve kinai átírásban" *MNy*, XLV, s.168-170.
- , 1950: "Mots de civilisation de Haute Asie en transcription chinoise" *AOH*, I, s.141-188
- , 1970: "Le tabgatch, un dialecte de la langue sien-pi" *Mongolian Studies* (BOH, XIV, Budapest), s.265-308.
- , 1971: "À propos du Rapport sur les rois demeurant dans le Nord" *Études Tibétaines dédiées à la mémoire de Marcelle Lalou* (Paris)
- , 1981: "Prolegomena to the Codex Cumanicus" *AOH*, XXXV, s.1-54.
- , 1981a: "The Khazarian Letter from Kiev and its Attestation in Runiform Script" *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 31, s.5-18.
- , *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban* (Budapest, 1986)
- Lindner, R., 1981: "Nomadism, Horses and Huns" *Past and Present* (August), 92, s.3-19.
- , 1982: "What was a Nomadic Tribe" *Comparative Studies in Society and History*, 24/4, s.689-711.
- , *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia* (IUUA, 144, Bloomington, 1983).
- Lipták, P., *Avars and Ancient Hungarians* (Budapest, 1983)
- Litavrin, G. G., 1985: "Formirovanie i razvine bolgarskogo rannefeodal'nogo gosudarstva" G. G. Litavrin'de (yay.), *Rannefeodal'nye gosudarstva na Balkanax VI-XII vv.* (Moskva, 1985)
- Litvinskij, B. A., *Drevnie kočevniki "kryši mira"* (Moskva, 1972)
- Liu, Y., "Zur Urheimat und Urnsiedlung der Toba" *CAJ*, 33/1-2, s.86-107.
- Livšič, B. A., Xromov, A. L., "Sogdijskij jazyk" *Osnovy iranskogo jazykoznanija. Srednepersidskie jazyki* (Moskva, 1981)
- Ljuškevič, F. D., 1980: "Nekotorye osobennosti ètničeskogo razvitija grupy ironi v Uzbekistane" Džarylgasinova, Tolstova'da (yay.), *Ètničeskie processy*.
- Logaševa, B.-R., *Turkmeny Irana* (Moskva, 1976)
- Lordkipanidze, M. A., *Istorija Gruzii XI-načalo XIII veka* (Tbilisi, 1974)

- Ludwig, D., *Struktur und Gesellschaft des Chazaren-Reiches im Licht der schriftlichen Quellen* (Münster, 1982)
- Ma, Y. (yay.), *China's Minority Nationalities* (Beijing, 1989)
- Mackerras, C., "The Uighurs" *CHEIA*, s.317-342.
- Maenchen-Helfen, O., 1939: "The Ting-ling" *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 4, s.77-86.
- , 1961: "Archaistic Names of the Hiung-nu" *CAJ*, 6, s.249-261.
- , *The World of the Huns* (Berkeley, 1973)
- Magometov, M. G., *Obrazovanie xazarskogo kaganata* (Moskva, 1983)
- Maljavkin, A. G., *Istoričeskaja geografija Central'noj Azii* (Novosibirsk, 1981)
- , *Ujgurskie gosudarstva v IX-XII vv.* (Novosibirsk, 1983)
- Mallory, J. P., 1973: "A Short Survey of the Indo-European Problem" *Journal of Indo-European Studies*, I, s.21-65.
- , *In Search of the Indo-Europeans* (London, 1989)
- Malov, S. A., *Jazyk želtyx ujgurov* (Moskva, 1967)
- Mándoky Kongur, I., 1975: "A Kun nyelv magyarországi emlékei" *Keletkutatás 1975* (Budapest, 1976)
- Mannaj-ool, M. X., 1980: "K voprosu o tjurkizacii naselenija Tuvy" *Problemy sovremennoj tjurkologii* (Alma-Ata)
- Mano, E., 1978: "Moghulistan" *Acta Asiatica of the Institute of Eastern Culture*, III-IV (Tokyo), s.46-60.
- Manz, B. F., 1978: "The Clans of the Crimean Khanate, 1466-1532" *HUS*, I, s. 282-309.
- , 1983: "The Ulus Chaghatay before and after Temür's Rise to Power: the Transformation from Tribal Confederation to Army of Conquest" *CAJ*, 27, s. 79-100.
- , *The Rise and Rule of Tamerlane* (Cambridge, 1989)
- Marquart (Markwart), J., *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge* (Leipzig, 1903, yeniden baskı Hildesheim, 1961)
- , "Über das Volkstum der Komanen", W. Bang, J. Marquart'da, *Osttürkische Dialektstudien* (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, phil. hist. Klasse, N.F., XIII/1, Berlin, 1914, s.25-238.
- , 1924: "Ein arabischer Bericht über die arktischen (uralischen) Länder aus dem 10. Jahrhundert" *Ungarische Jahrbücher*, 4, s.261-334.
- , *Wehrot und Arang* (Leiden, 1938)
- Maʼrufov, Z. M., *Özbek tilining izâhli luğati* (Moskva, 1981)
- Martin, J., 1980: "Trade on the Volga: the Commercial Relations of Bulgar with Central Asia and Iran in the 11th-12th Centuries" *International Journal of Turkish Studies*, 1/2, s.85-97.
- Mazzaoui, M., *The Origins of the Safawids: Šīʿism, Sufism and Ğulât* (Wiesbaden, 1972)
- , Moreen, V. B. (yay.), *Intellectual Studies on Islam* (Salt Lake City, Utah, 1990)
- McChesney, R. D., 1980: "The Reforms of Bâqî Muhammad Khân" *CAJ*, 24, s.69-84,
- McGovern, W. M., *The Early Empires of Central Asia* (Chapel Hill, 1939)
- McNeill, W. H., *The Pursuit of Power. Technology, Armed Forces and Society since A.D. 1000* (Chicago, 1982)
- Melikoff, I., 1975: "Le problème Kızılbaş" *Turcica*, 6, s.49-67.
- , 1982: "L'Islam hétérodoxe en Anatolie" *Turcica*, 14, s.142-154.
- Melyukova, A. I., "The Scythians and Sarmatians" *CHEIA*, s.97-117.

- Menges, K. H., 1955: "The South Siberian Turkic Languages, I" *CAJ*, s.107-136.
- , 1956: "The South Siberian Turkic Languages, II" *CAJ*, s.161-175.
- , "Das Sojonische und Karagassische" *PHTF*, I, s.640-670.
- , *The Turkic Languages and Peoples* (Wiesbaden, 1968)
- , *Vostočnye èlementy v "Slove o polku Igoreve"* (gözden geçirilmiş Rusça çeviri, Leningrad, 1979)
- , 1984: "Korean and Altaic - A Preliminary Sketch" *CAJ*, 28, s.234-295.
- , 1987: "Zu einigen šamanistischen Ausdrücken im Altajischen und Machbar-gebieten" *UJb.*, 7, s.164-170.
- Miller, G. F., *Istorija Sibiri* (Moskva, 1937-1941)
- Miller, R. A., 1968: R. Shafer değerlendirmesi, *An Introduction to Sino-Tibetan*. 1. ve 2. bölümler, *Monumenta Serica*, 27, s.398-435.
- , *Japanese and the Other Altaic Languages* (Chicago, 1971)
- , *Origins of the Japanese Language* (Seattle, 1980)
- , 1991: "Anti-Altaists contra Altaists" *UJb.*, 63, s.5-62.
- Minorsky, V. F., 1937: "The Khazars and the Turks in the Âkâm al-Marjân" *BSOAS*, 9, s.141-150.
- , 1940-42: "The Turkish Dialect of the Khalaj" *BSOAS*, 10, s.417-437.
- , 1948 : "Tamîm ibn Bahr's Journey to the Uyghurs" *BSOAS*, 12, s.275-305.
- , 1953: "The Clan of the Qara Qoyunlu Rulers" *Fuad Köprülü Armağanı*, s.391-395.
- , *Studies in Caucasian History* (London, 1953)
- , *A History of Sharvân and Darband* (Cambridge, 1958)
- Miquel, A., *La géographie humaine du monde musulman jusqu'an milieu du lie siècle* (Paris-La Haye, 1967-80)
- Molé, G., *The T'u-yü-hun from the Northern Wei to the Time of the Five Dynasties* (Rome, 1970)
- Moosa, M., *Extremist Shiites. The Ghulat Sects* (Syracuse, 1987)
- Moravcsik, Gy., 1930: "Zur Geschichte der Onoguren" *Ungarische Jahrbucher*. X, s.53-90.
- , 1931: "Proisxoždenie slova τζιτζάκιον" *SK*, IV, s.69-76.
- , 1946: "Byzantine Christianity and the Magyars in the Period of their Migration" *American Slavic and East European Review*, 5, s.29-45, *Studia Byzantina*'da yeniden basılmıştır (Amsterdam, 1967)
- , *Byzantinoturcica* (2. Baskı, Berlin, 1958)
- , *Byzantium and the Magyars* (Amsterdam, 1970)
- Morgan, D., *The Mongols* (Oxford, 1986)
- , *Medieval Perisa 1040-1797* (London, 1988)
- Mori, Masao, "Çin KaynaklarındaTürk veya Türuk adları", *Esin*, vd.'de (yay.), *Türk Kültürü Elkitabı*, II, 1/b.
- Moscatti, S., vd., *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages* (Wiesbaden, 1964)
- Mottahedeh, R., "The 'Abbâsid Caliphate in Iran" *CHr.*, 4, s.57-89.
- Musaev, K. M., *Leksikologija tjurkskix jazykov* (Moskva, 1984)
- Muxamedova, R. G., *Tatary-mišeri* (Moskva, 1972)
- Nadeljaev, V. M., vd., *Drevnetjurkskij slovar'* (Leningrad, 1969)
- Nagrodzka-Majchrzyk, T., *Geneza miast u dawnych ludów tureckich (VII-XII w.)* (Wrocław-Warszawa, 1978)

- , *Czarni kłobucy* (Warszawa, 1985)
- Nalivkin, V., *Kratkaja istorija kokandskogo xanstva* (Kazan', 1866)
- Narain, A.K., *The Indo-Greeks* (Oxford, 1957)
- , *On the "First Indo-Europeans: the Tokharian-Yuezhi and Their Chinese Homeland* (Papers on Inner Asia, 2, Bloornington, 1987)
- , "Indo-Europeans in Inner Asia" *CHEIA*, s.151-176.
- Narody Kavkaza*, cilt II, yay. B. A. Gardanov, vd. (*Narody mira*, yay. S. P. Tolstov, Moskva, 1962)
- Nasonov, A. N., *Mongoly i Rus'* (Moskva-Leningrad, 1940)
- Nasyrov, D. S., Tolstova, L. S., "Ètničeskoe i jazykovoe razvitie lokalnyx grupp karakalpakov", Dzarylgasinova, Tolstova'da (yay.), *Ètničeskie processy*.
- Németh, Gy., 1927: "Der Volksname Türk" *Körösi Csoma Archivum*, 2, s.275-281.
- , *A honfoglaló magyarság kialakulása* (Budapest, 1930)
- , *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós* (Bibliotheca Orientalis Hungarica, II, Budapest, 1932)
- , 1934: "A törökség őskora" *Emlékkönyv Berzeviczy Albert úrnak* (Budapest, 1934), s.158-174, aynı zamanda bkz Németh, 1942-47 (Alm. çev.)
- , 1940: "A hunok nyelve", Nemeth'de (yay.), *Attila és hunjai*, s.217-226.
- , (yay.), *Attila és hunjai* (Budapest, 1940)
- , 1940a : "Die Volksnamen quman und qun" *Körösi Csoma Archivum*, 3, s.95-109.
- , 1942-47: "Probleme der türkischen Urzeit" *Analecta Alexandri Csoma de Kőrös dicata* (Budapest), s.57-102.
- , 1952: "Wanderungen des mongolischen Wortes nökur "Genosse"" *AOH*, 3, s.1-23.
- , 1966: "Ungarische Stammesnamen bei den Baschkiren" *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 16, s.1-21.
- , 1971: "The Runiform Inscription from Nagy-Szent-Miklós and the Runiform Scripts of Eastern Europe" *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 21, s.1-52.
- , 1972: "Magyar und Mišer" *AOH*, 25, s.292-299.
- Noonan, T. S., 1984: "Why Dirhams Reached Russia: The Role of Arab-Khazar Relations in the Development of the Earliest Islamic Trade with Eastern Europe" *AEMAE*, 4, s.151-282.
- Norman, J., *Chinese* (Cambridge, 1988)
- Nurmagambetov, A. N., 1984: "O kazaxskix ètnonimax *adaj* i šerkes", A. T. Kajdarov, vd.'-de, *Tjurkskaja onomastika* (Alma-Ata, 1984)
- Nurmuxamedov, M. K., vd., *Karakalpaki* (Taškent, 1971)
- Obolensky, D., *The Byzantine Commonwealth* (London, 1971)
- Ögel, B., 1957: "Doğu Göktürkleri hakkında vesikalar ve notlar" *Belleten*, 81, s.81-137.
- , *İslamiyetten önce Türk Kültür Tarihi* (Ankara, 1962)
- , *Türk Mitolojisi*, I (Ankara, 1971)
- Okladnikov, A. P., vd., *Istorija Sibiri*, I (Leningrad, 1968)
- , *Yakutia Before its Incorporation into the Russian State*, yay. H. N. Michael (Arctic Institute of North America. Anthropology of the North: Translations from Russian Sources, 8, Montreal, 1970)
- Olbricht, P., 1954: "Uchida's Prolegomena zur einer Geschichte der Jou-jan' *UJh.*, 26, s.90-100.
- Olcott, M. B., *The Kazakhs* (Stanford, 1987)

- Orhonlu, C., 1967: "Kaşğaylar" *Türk Kültürü*, 54 (Nisan), s.421-426.
- , 1967a: "İran siyasî hayatında Kaşğaylar ve oynadıkları rol" *Türk Kültürü*, 56 (Haziran), s.561-564.
- Oshanin, L. V., *Anthropological Composition of the Population of Central Asia and the Ethnogenesis of its Peoples*, çev. V. M. Maurin, yay. H. Field (Russian Translation Series of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, II, no. I, Cambridge, Mass. 1964)
- Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija (Voprosy proisxoždenija i razvitiija finno-ugorskix jazykov. yay. V. I. Lytkin, vd. (Moskva, 1974)*
- Osnovy iranskogo jazykoznanija. Srednepersidskie jazyki, yay. V. S. Rastorgueva (Moskva, 1981)*
- Pálóczi-Horváth, A., 1973: "Situation des recherches archéologiques sur les Comans en Hongrie" *AOH*, 27, s.201-209.
- , 1975: "L'immigration et l'établissement des Comans en Hongrie" *AOH*, 29, s.313-333.
- , *Pechenegs, Cumans, Iasians* (Budapest, 1989)
- Patkanoff, S. 1900: "Über das Volk der Sabiren" *Keleti Szemle*. 1. s.258-277.
- Patterson, O., *Slavery and Social Death* (Cambridge, Mass., 1982)
- Pauler, Gy., *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Budapest. 1899)
- Pelenski, J., *Russia and Kazan. Conquest and Imperial Ideology (1438-1560's)* (The Hague-Paris, 1974)
- Pelliot, P., 1912: "L'origine du nom de la Chine" *TP*, 13, s.727-742.
- , 1920: "Á propos de Comans" *JA*, 15, s.125-185.
- , 1923: "Note sur les T'ou-yu-houen" *TP*, 20.
- , 1929: "Neuf notes sur des questions d'Asie Centrale" *TP*, 26, s.202-265.
- , 1930: "Sur la legende d'Uγuz-khan en écriture Ouïgoure" *TP*, 27.
- , *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or suivies de Quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en "ar"* (Oeuvres Posthumes de Paul Pelliot, II, Paris, 1949)
- , Hambis, L., *Histoire des campagnes de Gengis Khan*, I, (Leiden, 1951)
- Petrov, K., *K istorii dviženija kirgizov na tjan'-šan' i ix vzaimootnošenija s ojratami v XIII-XVvv.* (Frunze, 1961)
- , *Očerki proisxoždenija kirgizskogo naroda* (Frunze, 1963)
- , *Očerki social'no-èkonomičeskoj istorii Kirgizii VI-načala XIII vv.* (Frunze, 1981)
- Petruševskij, I. P., 1949: "K istorii instituta sojurgala" *Sovetskoe Vostokovedenie*, VI (Moskva-Leningrad, 1949), s.227-246.
- , 1977: "Poxod mongol'skix vojsk v Srednjuju Aziju v 1219-1224 i ego posledst-vija" Tixvinskij'de (yay.), *Tataro-Mongoly*, s.107-139.
- Philologiae Turcica Fundamenta*, yay. J. Deny, vd. (Wiesbaden, 1959, 1962, 1970)
- Piggot, S., *Ancient Europe* (Chicago, 1969)
- Pigulëvskaja, N., *Vizantija na putjax v Indiju* (Moskva-Leningrad, 1951)
- Pipes, R., *The Formation of the Soviet Union* (göz. geç. baskı, New York, 1964)
- Piščulina, K. A., *Jugo-vostočnyj Kazaxstan v seredine XIV - načale XVI vekov* (Alma-Ata, 1977)
- Pletněva, S. A., 1958: "Pečenegi, torki i polovcy v južnorusskix stepja.x" (Trudy Volgo-donskoj arxeologičeskoj ekspedicii, I, ed. M.I. Artamonov), *Materialy i Issledovanija po Arxeologii SSSR*, No. 62 (Moskva-Leningrad), s.151-226.
- , *Ot kočevij k gorodam* (Moskva, 1967)

- , *Drevnosti čěrných klobukov* (Arxeologija SSSR, svod arxeologičeskix materialov, vyp. El-19, Moskva, 1973)
- , *Kočevniki srednevekov'ja. Poiski istoričeskix zakonomernostej* (Moskva, 1982)
- Podolsky, B., *A Greek Tatar-English Glossary* (Wiesbaden, 1985)
- Pokrovskaja, L. A., *Grammatika gagauzskogo jazyka* (Moskva, 1964)
- Polinsky, M. S., 1991: "The Krymchaks: History and Texts" *UAJb.*, 63, s.123-154.
- Ponomarëv, A. I., 1940: "Kuman-polovcy" *Vestnik Drevnej Istorii*, No.3/4, s.366-370.
- Poppe, N., *Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*, I (Wiesbaden, 1960)
- , *Introduction to Altaic Linguistics* (Wiesbaden, 1965)
- , "Das Jakutische (einschliesslich Dolganisch)" *PHTF*, I, s.671-684.
- Potapov, L. P., *Očerki po istorii altajcev* (Moskva-Leningrad, 1953)
- , *Ėtničeskij sostav i proisxoždenie altajcev* (Leningrad, 1969)
- , 1973: "Umaj-Božestvo drevnix tjurkov v svete ėtnografičeskix dannyx" *Tjurko-logičeskij Sbornik 1972* (Moskva), s.265-286.
- Pritsak, O., 1951: "Von den Karluk zu den Karachaniden" *ZDMG*, 101, s.270-300.
- , 1952: "Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Volker" *UAJb.*, 24, s.49-104.
- , 1953-54: "Die Karachaniden" *Der Islam*, 31, s.16-68.
- , 1954: "Orientierung und Farbsymbolik" *Saeculum*, V, s.376-383.
- , *Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren* (Wiesbaden, 1955)
- , 1956: "Der Titel Attila" *Festschrift für Max Vasmer* (Berlin), s.404-419.
- , "Das Abakan- und Čulymtürkische und das Schorische" *PhTF*, I, s.598-640.
- , "Das Altaitürkische" *PhTF*, I, s.568-598.
- , "Das Neuigurische" *PhTF*, I, s.525-563.
- , 1959: "Kâşğari's Angaben über die Sprache der Bolgaren" *ZDMG*, 109, s.93-116.
- , 1967: "Non-wild Polovtsians" *To Honour Roman Jakobson* (The Hague-Paris), II, s.1615-1623.
- , 1975: "The Pečenegs, A Case of Social and Economic Transformation" *AEMAE*, I, s.211-235.
- , 1976: "From the Sábirs to the Hungarians" in Káldy-Nagy (yay.), *Hungaro-Turcica*, s.17-30.
- , 1978: "The Khazar Kingdom's Conversion to Judaism" *HUS*, 2, s.261-281.
- , *The Origin of Rus'* (Cambridge, Mass., 1980), 1.
- , 1982: "The Polovcians and Rus'" *AEMAE*, 2, s.321-380.
- , 1982a: "The Hunnic Language of the Attila Clan" *HUS*, s.428-476.
- , 1985: "Old Turkic Regnal Names in the Chinese Sources" *Journal of Turkish Studies*, 9, s.205-211.
- Průšek, J., *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400-300 B.C.* (New York 1971)
- Pulleyblank, E. G., 1952: "A Soghdian Colony in Inner Asia" *TP*, 41, s.317-356.
- , 1956: "Some Remarks on the Toquzoghuz Problem" *UAJb.*, 37, s.35-42.
- , 1962: "The Consonantal System of Old Chinese" *Asia Major*, 9, s.58-144, 206-265.
- , 1966: "Chinese and Indo-Europeans" *JRAS*, s.9-39.
- , 1970: "The Wu-sun and Sakas and the Yüeh-chih Migration" *BSOAS*, XXXIII/1, s.154-160.
- , 1983: "The Chinese and Their Neighbors in Prehistoric and Early Historic Times", D. N. Keightley'de (yay.), *The Origins of Chinese Civilization* (Berkeley), s.411-466.
- , *Middle Chinese. A Study in Historical Phonology* (Vancouver, 1984)
- , 1990: "The Name of the Kirgiz" *CAJ*, 34/1-2, s.98-108.

- de Rachewiltz, I., *Papal Envoys to the Great Khans* (Stanford, 1971)
- , 1983: "Turks in China under the Mongols: A Preliminary Investigation of Turco-Mongol Relations in the 13th and 14th Centuries", Rossabi'de, *China Among Equals*, s.281-310.
- Radloff, W. [Radlov. V. V.], *Aus Sibirien* (Leipzig, 1884-1893), Rus. çev (kısaltılmış), *Iz Sibiri* (Moskva, 1989)
- , *Opyt slovarja tjurkskix narecij / Versuch eines Wörterbuches der Türkdialekte* (SPb., 1893-1911)
- , *Uigurische Sprachdenkmäler* (1928, reprint Osnabnick, 1972) .
- Ramstedt, G. J., *Kalmuckisches Wörterbuch* (Helsinki, 1935)
- Räsänen, M., *Uralaltaische Wortforschungen* (Helsinki, 1955)
- , *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen* (Helsinki, 1969)
- Rásonyi, L., 1935: "Contributions a l'histoire des premières cristallisations d'état des Roumains" *Archivum Europae Centro-Orientalis*, I, s.221-253.
- , 1966-69: "Kuman Özel Adları" *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-IV, s.71-144.
- , *Hidak a Dunán* (Budapest, 1981)
- Rasovskij, D. A., 1927: "O roli čerņyx klobukov v istorii Drevnej Rusi" *SK*, I, s.93-109.
- , 1933: "Pečenegi, torki i berendei na Rusi i v Ugrii" *SK*, 6, s.1-66.
- , 1935, 1936, 1937, 1938, 1940: "Polovcy" *SK*, 7, s.245-262, 8, s.161-182, 9, s.71-85, 10, s.155-177, 11, s.95-127.
- Ratchnevsky, P., *Činggis-khan. Sein Leben und Wirken* (Wiesbaden, 1983)
- Redhouse, Sir James W., *A Turkish and English Lexicon* (Constantinople, 1870, yeniden baskı Beirut, 1974)
- Reid, J. J., *Tribalism and Society in Islamic Iran 1500-1629* (Malibu, Calif., 1983)
- Renfrew C., *Archaeology and Language* (Cambridge, 1987)
- Roemer, R., "The Jalayirids, Muzaffarids and Sarhadârs" *CHIr*, 6, s.1-41.
- , "Tîmûr in Iran" *CHIr*, 6, s.42-97.
- , "The Turkmen Dynasties" *CHIr*, 6, s.147-188.
- , "The Safavid Period" *CHIr*, 6, s.189-350.
- , 1990: "The Qizilbash Turcomans: Founders and Victims of the Safavid Theo-cracy" Mazzaoui, Moreen'de (yay.). *Intellectual Studies*, s.27-39.
- Róna-Tas, A., 1974: "Tocharische Elemente in den altaischen Sprachen" *Sprache, Geschichte und Kultur der Altaischen Völker* (12. PIAQ 1969, Berlin), s.499-504.
- , 1976: "Some Volga Bulgarian Words in the Volga Kipchak Languages" Káldy-Nagy'de (yay.), *Hungaro-Turcica*, s.169-175,
- , *Bevezetés a csuvas nyelv ismeretébe* (Budapest, 1978)
- , (yay.), *Chuvash Studies* (Budapest-Wiesbaden, 1982)
- , 1982: "The Periodization and Sources of Chuvash Linguistic History" Róna-Tas'da (yay.), *Chuvash Studies*, s.113-169.
- , 1982a: "A kazár néprvről" *Nyelvtudományi Közlemények*, 84, s.349-379.
- , 1983: "Ujabb adatok a kazár népnév történetéhez" *Nyelvtudományi közle-mények*, 85, s. 126-133.
- , 1983a: "Materialen zur alten Religion der Türken" W. Heissig, H-J. Klirkeit'da (yay.), *Synkretismus in den Religionen Zentralasiens* (Wiesbaden), s.33-45.
- , 1988: "Ethnogenese und Staatsgründung. Die türkische Komponente in der Ethnogenese des Ungartums" *Reinisch-Westfälische Akademie der Wissen-schaften, Abhandlung 78, Studien*

- zur *Ethnogenese*, Bd.2, s.107-142.
- 1988a: "Altaic an Indo-European. Marginal Remarks on the Book of Gamkrelidze and Ivanov" *AOH*, XLII/2-3, s.391-404.
- Rorlich, A.-A., *The Volga Tatars* (Stanford, 1986)
- Rossabi, M., *China and Inner Asia* (New York, 1975)
- , (yay.), *China Among Equals* (Berkeley, 1983)
- , *Khubilai Khan. His Life and Times* (Berkeley, 1988)
- , 1990: "The Decline of the Central Asian Caravan Trade", Tracy'de (yay.), *The Rise of Merchant Empires*, s.351 -370.
- Rouse, I., *Migrations in Prehistory* (New Haven, 1986)
- Roux, J. P., *La religion des Turcs et des Mongols* (Paris, 1984)
- Rudenko, S. I., *Başkıry. Istoriko-etnografičeskie očerki* (Moskva- Leningrad, 1955)
- , *Frozen Tombs of Siberia*, çev. M. W. Thompson (Berkeley-Los Angeles, 1970)
- Runciman, Sir Steven, *A History of the First Bulgarian Empire* (London, 1930)
- , *The Fall of Constantinople 1453* (Cambridge, 1969)
- Ruhlen, M., *A Guide to the World's Languages, I, Classification* (Stanford, 1991)
- Ruziev, M., *Vozrožděnnij ujuurskij narod* (Alma-Ata, 1982)
- Rybakov, B.A., *Kievskaja Rus' i russkie knjažestva XII-XIII vv.* (Moskva, 1982)
- Sadvakasov, G. S., vd. (yay.), *Materialy po Istorii i kul'ture ujuurskogo naroda* (Alma-Ata, 1978)
- Safargaliev, M. G., *Raspad Zolotoj Ordy* (Saransk, 1960)
- Sagan, E., *At the Dawn of Tyranny. The Origin of Individualism, Political Op-pression and the State* (New York, 1985)
- Sagaster, K., 1973: "Herrschaftsideologie und Friedensgedanke bei den Mongolen" *CAJ*, XVII/2-4, s.223-242.
- Saha, K., *Buddhism in Central Asia* (Calcutta, 1970)
- Sahlins, M. D., *Tribesmen* (Englewood Cliffs, New Jersey, 1968)
- Sakaoğlu, N., *Türk Anadolu'da Mengücek Oğulları* (İstanbul, 1971)
- Samolin, W., *East Turkistan to the Twelfth Century* (The Hague, 1964)
- Sandag, S., 1977: "Obrazovanie edinogo mongol'skogo gosudarstva i Čingisxan" Tixvinskij'de (yay.), *Tataro-mongoly*, s.23-45.
- Saunders, J. J., *The History of the Mongol Conquests* (New York, 1971)
- Savinov, D. G., 1973: "Ètnokul'turnye svjazi naselenija Sajano-Altaja v drevne-tjurkskoe vremj'a" *TSb.* 1972, s.339-350.
- , *Narody južnoj Sibiri v drevnetjurkskuju èpoxu* (Leningrad, 1984)
- Savory, R., *Iran under the Safavids* (Cambridge, 1980)
- Schafer, E. H., *The Golden Peaches of Samarkand* (Berkeley, 1963)
- Schamiloglu, U., 1984: "The Qaraçı Beys of the Later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire" *AEMAE*, 4, s.283-297.
- , 1990: "The Formation of a Tatar Historical Consciousness: Şihabäddin Märcani and the Image of the Golden Horde" *Central Asian Survey*, 9/2, s.39-49.
- Scharf, A., *Byzantine Jewry* (London, 1971)
- Schemer, B., *Arabisches und neupersische Lehnwörter im Tschuwaschischen* (Wiesbaden, 1977)
- Schmidt, P. W., *Der Ursprung der Gottesidee*, IX (Freiburg-Münster, 1949)
- Schott, W., 1864: "Über die ächten Kirgisen" *APAW*, s.429-474.

- Schutz, E., 1977: "The Tat People in the Crimea" *AOH*, XXXI/1, s.77-106.
- Schwartz, H. G., 1976: "The Khwâjas of Eastern Turkestan" *CAJ*, XX, s.266-296.
- Semënov, A. A., 1978: "Očerok kul'turnoj roli ujugurov v mongolskix gosudarstvax" Sadvakasov, vd.'de (yay.), *Materialy*, s.22-48.
- Senga, T., 1990: "The Toquz Oghuz Problem and the Origin of the Khazars" *Journal of Asian History*, 24/1, s.57-69.
- Senigova, T. N., *Srednevekovyj Taraz* (Alma-Ata, 1972)
- Serdoboev, N. A., *Istorija formirovanija tuvinskoj nacii* (Kyzyl, 1971)
- Sevim, A., *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi* (Ankara, 1983)
- , Yücel, Y., *Türkiye Tarihi. Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi* (Ankara, 1989)
- Sevrotjan, È.V., 1966: "Krymsko-tatarskij jazyk", V. V. Vinogradov, vd.'de (yay.), *Jazyki narodov SSSR*, III (Moskva, 1966)
- , *Ètimologičeskij slovar' tjurkskix jazykov* (Moskva, 1974, 1978, 1980), L. S. Levitskaja ile devam etmiştir (Moskva, 1989)
- Shaban, M. A., *The Abbâsid Revolution* (Cambridge, 1970)
- Shafer, R., *Introduction to Sino-Tibetan* (Wiesbaden, 1974)
- Shaw, S. J., Shaw, E. K., *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge, 1976)
- Shibatani, M., *The Languages of Japan* (Cambridge, 1990)
- Shnitnikov, B. N., *Kazakh-English Dictionary* (London-The Hague-Paris, 1966)
- Sieg, E., vd., *Tocharische Grammatik* (Göttingen, 1931)
- Sinor, D., 1947: "Autour d'une migration de peuples au Ve siècle" *JA*, 235, s.1-77.
- , 1952: "Un voyageur du treizième siècle: Le Dominicain Julien de Hongrie" *BSOAS*, XIV/3, s.591-602.
- , 1958: "The Outlines of Hungarian Prehistory" *Journal of World History*, IV, s.513-540.
- , 1972: "Horse and Pasture in Inner Asian History" *Oriens Extremus*, 19.
- , 1979-1980: "Samoyed and Ugric Elements in Old Turkic" *HUS*, 3-4, s.768-773.
- , 1981: "Inner Asian Warriors" *Journal of the American Oriental Society*, 101/2.
- , 1982a: "Some Components of the Civilization of the Turks" G. Jarring, S. Ro-sén'de (yay.), *Altaistic Studies* (25th PIAC, June, 1982, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Konferenser, 12, Stockholm, 1985), s.145-159.
- , 1982b: "The Legendary Origins of the Turks" *Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas*, yay. E. V. Zygas, P. Voorheis (IUUA, 141, Bloomington), s.223-257.
- , (yay.), *Aspects of Altaic Civilization*, III (30th PIAC, June, 1987, IUUA, 145, Bloomington, 1990)
- , (yay.), *CHEIA*
- , "The Hun Period" *CHEIA*, s.177-205.
- , "The Establishment and dissolution of the Türk Empire" *CHEIA*, s.285-316.
- Skrine, Sir Clarmont, *Chinese Central Asia* (1926, yeniden baskı New York-London, 1971)
- Smirnov, A. P., *Železnij vek čuvaškogo Povolžja* (Materialy i Issledovanija po arxeologii SSSR, 95, Moskva, 1961)
- Smith, A. D., *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford, 1986)
- Smith, Jr. J. M., 1978: "Turanian Nomadism" *Iranian Studies*, XI.
- Sorlin, I., 1968: "Le problème des Khazares et des historiens soviétiques dans les vingt dernières années" *Travaux et Mémoires*, III.

- Soucek, S., *The Ethnogenesis of the Yenisei Kirgiz* (yayınlanmamış eser)
- Spuler, B., *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502* (gözden geçirilmiş 2. baskı, Wiesbaden, 1965)
- , *Die Mongolen in Iran* (gözden geçirilmiş 4. baskı, Leiden, 1985)
- Steenngaard, N., *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century* (Chicago, 1973)
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary* (1892, yeniden baskı Beirut, 1970)
- Streusand, D. E., *The Formation of the Mughal Empire* (Delhi, 1989)
- Stripling, G. W. F., *The Ottoman Turks and the Arabs 1511-1574* (Urbana, III., 1942)
- Sulejmenov, R. B., Moiseev, B.A., *Iz istorii Kazaxstana XVIII veka* (Alma-Ata, 1988)
- Sulimirski, T., *The Sarmatians* (New York, 1970)
- Sümer, F., 1957: "Azərbaycan'ın türkleşmesi tarihine umumi bir bakiş" *Belleten*, XXI/83, s.429-447.
- , *Kara Koyunlular*, I, (Ankara, 1967)
- , *Oğuzlar* (1967, gözden geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul, 1980)
- , *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* (Ankara, 1976)
- Szábó, L., *A jáász etnikai csoport*, I (Szolnok, 1979)
- Szemerényi, O., *Four Old Iranian Ethnic Names : Scythian-Skudra-Sogdian-Saka* (Wien, 1980)
- Şapolyo, E. B., *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul, 1964)
- Şanijazov, K. S., *Uzbeki-karluki. Istoriko-ètnografičeskij očerk* (Taşkent, 1964)
- , 1972: "K voprosu rasselenija i rodovyx delenij kangly" X. Z. Zijaev'de (yay.), *Ètnografičeskoe izučenie byta i kul'tury uzbekov* (Taşkent), s.4-11.
- , *K ètničeskoj istorii uzbekskogo naroda* (Taşkent, 1974)
- Ščerbak, A. M., 1954: "Neskol'ko slov o priëmax čtenija runičeskix nadpisej naj-dennyx na Donu" *Sovetskaja Arxeologija*, 19.
- , 1959: "Znaki na keramike i kirpičax iz Sarkela-Beloj Veži" *Materialy i Issle-dovanija po Arxeologii SSSR*, No.75.
- Şekera, I. M., *Kyïvs'ka Rus' XI st. u mižnarodyx vidnosynax* (Kyïv, 1967)
- Şengelia, N, *Sel'ukebi da Sark'art'velo XI saukuneši* (Tbilisi, 1968)
- Şevcenko, A. V., 1980: "Antropologičeskaja xarakteristika srednevekovogo naselenija nizov'ev Volgi" *Issledovanija po paleoantropologii i kraniologii SSSR* (Sbornik Muzeja Antropologii i Et-nografii, XXXVI, Leningrad).
- Şoinbaev, T. Z., *Dobrovol'noe vxoždenie kazaxskix zemel' v sostav Rossii* (Alma-Ata, 1982)
- Tao, J. S., *Two Sons of Heaven. Studies in Sung-Liao Relations* (Tucson, 1988)
- Tarn, W. W., *The Greeks in Bactria and India* (Cambridge, 1951)
- Taskin, V. S., 1986: "O titulax šan'juj i kagan" *Mongolica* (Moskva, 1986)
- Tatiščev, V. N., *Istorija rossijskaja*, yay. M. N. Tixomirov, vd. (Moskva-Leningrad, 1962-1968)
- Tekin, T., *A Grammar of Orkhon Turkic* (IUUA, 69, Bloomington, 1968)
- , 1979: "Once More Zetacism and Sigmatism" *CAJ*, 23/1-2, s.118-137.
- , 1986: "Zetacism and Sigmatism: Main Pillars of the Altaic Theory" *CAJ*, 30/1-2, s.141-160.
- , 1989: "Türk Dil ve Diyalektlerinin yeni bir Tasnifi" *Erdem*, 5/13, s.141-168 (İng. özet s.129-139)
- Tekindağ, M., *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı* (İstanbul, 1961)
- Tenišev, È. R., 1965: "Dolany i ix jazyk" *Issledovanija po ujugurskomu jazyku* (Alma-Ata)
- , *Ujugurskie teksty* (Moskva, 1984)

- Ter-Gevondjan, A. N., *Armenija i arabskij xalifat* (Erevan, 1977)
- Thomsen, K., "Die Sprache der Gelben Uiguren und das Salarische" *PhTF*, I, s. 564-568.
- , 1987: "Zur Aussprache des mittelalterlichen Mongolischen" *UAJb.*, 7, s.171-180.
- Tietze, A., 1955 : "Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch" *Oriens*, VIII, s.204-257.
- , 1957: "Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache" *Oriens*, X, s.1-47.
- , 1958: "Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch" Eckmann, vd.'de (yay.) *Jean Deny Armağanı*, s.255-333.
- Tixomirov, M. N., *Prisoedinenie Merva k Rossii* (Moskva, 1960)
- Tixonov, D. A., *Xozjajstvo i obščestvennyj stroj uigurskogo gosudarstva X-XIV vv.* (Moskva-Leningrad, 1966)
- , 1978: "O kul'ture kočevyx ujugurov v period kaganata (744-840gg.)" Savdakasov, vd.'de (yay.), *Materialy*.
- Tixvinskij, S. L. (yay.), *Tataro-Mongoly v Azii i Evrope* (gözden geçirilmiş 2. baskı, Moskva, 1977)
- , Litvinskij, B.A., *Vostočnyj Turkestan v drevnosti i rannem srednevekov'e* (Moskva, 1988)
- Todaeva, B. X., *Jazyk mongolov Vnutrennej Mongolii* (Moskva, 1981)
- , *Dagurskij jazyk* (Moskva. 1986)
- Togan, A. Z. V., 1949: "Büyük Türk Hükümdar Şahruh" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 111/3-4, s. 520-538.
- , *Umumî Türk Tarihine Giriş* (2. baskı, İstanbul, 1970)
- Tolstov, S.P., 1947: "Goroda guzov" *Sovetskaja Ètnografija*, No.4, s.55-102.
- Tomka, P., 1971: "Le probleme de la survivance des Avars dans la littérature archéologique hongroise" *AOH*, XXIV/2, s.217-252.
- Tot (Tóth), T., Firštejn, B. V., *Antropologičeskic dannye k voprosu o velikom pere-selenii narodov. Avary i Sarmaty* (Leningrad, 1970)
- Tracy, J. D. (yay.) *The Rise of Merchant Empires* (Cambridge, 1990)
- Trepavlov, V., "Sopravitel'stvo": "Sopravitel'stvo v mongol'skoj imperii (XIIIv.)" *AEMAe*, VII.
- Tryjarski, E., vd., *Hunowie europejscy, Protobulgarzy, Chazarowie, Pieczyngowie* (Wrocław-Warszawa-Gdańsk, 1975)
- , 1985: "Alte und neue Probleme der runenartigen Inschriften Europas. Ein Versuch der Entzifferung der Texte aus Murfatlar und Pliska" K. Röhrborn, W. Veenker'de (yay.), *Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa* (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, 19, Wiesbaden), s.53-80.
- , 1990: "Balkan Dialects", Hazai'de (yay.), *Handbuch*, s.414-453.
- , *Zwyczaje pogrzebowe ludów tureckich na tle ich wierzeń* (Warszawa, 1991)
- Tuguševa, L. Ju., 1972: "Jarlyki ujugurskix knjazej iz rukopisnogo sobranija LOIVAN SSSR", *TSb. 1971* (Moskva, 1972), s.244-260.
- Turan, O. (yay.), *Fuad Köprülü Armağanı* (İstanbul, 1953)
- , *Seçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti* (Ankara, 1965)
- , *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul, 1973)
- Türk Dünyası El Kitabı* (Ankara, 1976)
- Usmanov, M A., *Žalovannye akty Džučieva ulusa XIV-XVIvv.* (Kazan', 1979)
- , 1985: "Ètapy islamizacii Džučieva ulusa i musul'manskoe duxovenstvo v ta-tarskix xanstvax XII-XVI vekov" *Duxovenstvo i političeskaja žizn' na Bližnem Vostoke v period feodalizma* (Moskva, 1985), s.177-185.

- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, 1 (1942, 2. Baskı Ankara, 1984)
- , *Osmanlı Tarihi*. I-IV (1947-1959, yeni baskı 1970'lerde)
- , *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri* (Ankara, 1969)
- , *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (3. baskı, Ankara 1984)
- Ülküsal, M., *Kırım Türk-Tatarları* (İstanbul, 1980)
- Váczy, P., 1940: "A hunok Európában" Nemeth'de (yay.), *Attila és Hunjai*, s.61-142.
- Vajnštejn, S. I., Krjukov, M. V., 1966: "Ob oblike drevnix tjurkov" *TSb.* (Moskva), s.177-187.
- Valixanov, Č., *Sobranie sočinenij* (Alma-Ata, 1984-1985).
- , "O kirgiz-kajsackoj Bol'šoj Orde" *Sobranie soč.*, I, s.180-183.
- , "Zapiski o kirgizax" *Sobranie soč.*, II, s.7-89.
- , "O sostojanii Altyšara ili šest' vostočnyx gorodov kitajskoj provincii Nan-lu (Maloj Buxarii) v 1858-1859 godax" *Sobranie soč.*, III, s.97-218.
- , "Ablaj" *Sobranie soč.*, IV, s.111-116.
- Varlık, M. Ç., *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)* (Ankara, 1974)
- Vásáry, I., 1975: "The Hungarians or Možars and the Meščers/Mišers of the Middle Volga Region" *AEMAE*, I, s.237-275.
- , 1985: "The Linguistic Aspects of the Bashkiro-Hungarian Complex" *AEMAE*, 5, s.205-230.
- , *Az arany horda* (Budapest, 1986)
- , 1988: "Medieval Theories concerning the Primordial Homeland of the Hun-garians" *Settimane di Studio del Centro-italiano di studi sull' alto medioevo*, XXXV, *popoli delle Steppe: Unni, Avari, Ungari*, pp.213-244.
- , 1990: "History and legend in Berke khan's Conversion to Islam" *Sinor'da* (yay.), *Aspects of Altaic Civilization*, III (Bloomington. 1990), s.230-252.
- Vasil'evskij, V. G., *Vizantija i Pečenegi, Trudy* (SPb., 1908), I.
- Vasiliev, A. A., *Justin the First* (Cambridge, Mass., 1950)
- Vel'jaminov-Zernov, V. V., *Issledovanija o kasimovskix carjax i carevičax* (Trudy Vostočnogo Otdelenija Imperatorskogo Arxeologičeskogo Obščestva, IX-XI, SPb., 1863-1887)
- Vernadsky, G., *Ancient Russia* (New Haven, 1943)
- , *The Mongols and Russia* (New Haven, 1953)
- Viktorova, L. L., *Mongoly. Proisxoždenie naroda i istoki kul'tury* (Moskva, 1980)
- Vladimircov, B. Ja., *Obščestvennyj stroj mongolov* (Leningrad, 1934)
- Volkova, N. G., *Ètnonimy i plemennye nazvanija Sevemogo Kavkaza* (Moskva, 1973)
- Vorob'ëv, M. V., *Kul'tura čžurčženej i gosudarstva czin'* (Moskva, 1983)
- Vorob'ëv, N. I., Xisamutdinov, G. M. (yay.), *Tatary srednego Povolž'ja i Priural'ja* (Moskva, 1967)
- Vostrov, V. V., Mukanov, M. S., *Rodoplemennoj stroj i rasselenie kazaxov* (Alma-Ata, 1968)
- Vryonis, Jr., S., *The Decline of Medieval Hellensim in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through Fifteenth Century* (Berkeley, 1971)
- Waldron, A., *The Great Wall of China. From History to Myth* (Cambridge, 1990)
- Wang, H., 1982: "Apa Qaghan, Founder of the Western Turkish Khanate, the Splitting up of the Turkish Khanate and the Formation of the Western Turkish Khanate" *Social Sciences in China*, No .2, s.124-152.

- Wechsler, H. J., "The Founding of the Tang dynasty: Kao-tsu (reign 618-626)" *CHC*, III/1.
- , "Tai-tsung (reign 626-649) the Consolidator" *CHC*, III/1.
- Weiers, M. (yay.), *Die Mongolen. Beiträge zu ihrer Geschichte und Kultur* (Darmstadt, 1986)
- Wink, A., *Al-Hind. The Making of the Indo-Islamic World*, I (Leiden, 1990)
- Witteck, P., *Das Fürstentum Mentesche* (1934), Türk. çev.: O. Ş. Gökyay, Menteşe Beyliği (Ankara, 1944)
- , *The Rise of the Ottoman Empire* (London, 1938, yeniden baskı 1966)
- , 1951-52: "Les Gagaouzes, les gens de Kaykâûs" *RO*, XVII, s.12-24.
- Wixman, R., *Language Aspects of Ethnic Patterns and Processes in the North Caucasus* (Chicago, 1980)
- , *The Peoples of the USSR. An Ethnographic Handbook* (Armonk, 1984)
- Wolf, E. R., *Europe and the People without History* (Berkeley, 1982)
- Wolfram, H., *History of the Goths*, çev. T. J. Dunlap (Berkeley, 1988)
- Woods, J. E., *The Aqqyunlu. Clan, Confederation, Empire* (Minneapolis-Chicago, 1976)
- , 1990: "Timur's Genealogy" Mazzaoui, Moreen'de, *Intellectual Studies*, s.85-125.
- Wright, A. R., *The Sui Dynasty* (New York, 1978)
- , "The Sui dynasty (581-617)" *CHC*, III/1.
- Xajitmetov, A. X., Kedrina, Z. S., *Istorija uzbekskoj literatury*, I (Taşkent, 1987)
- Xakimzjanov, F. S., *Èpigrafičeskie pamjatniki Volžskoj Bulgarii i ix jazyk* (Moskva, 1987)
- Xalfin, N. A., *Politika Rossii v Srednej Azii* (Moskva, 1960)
- , *Rossija i xanstva Srednej Azii* (Moskva, 1974)
- Xalikov, A. X., *Proisxoždenie tatar Povolž'ja i Priural'ja* (Kazan', 1978)
- , 1980: "Ètapy ètnogeneza tatar srednego Povolž'ja i Priural'ja" *Problemy sovremennoj tjurkologii* (Alma-Ata)
- , 1987: "Velikoe pereselenie narodov i ego rol' v obrazovanii varvarskix gosudarstv" B. A. Rybakov'da (yay.). *Ot doklassovyx obščestv k ranneklassovym* (Moskva, 1987)
- Xazanov (Khazanov), A. M., 1970: "Materinskij rod u sarmatov" *Vestnik Drevnej Istorii*, 2, s.138-148.
- , *Social'naja istorija skifov* (Moskva, 1975)
- , 1978: "Isčeznuvšie narody: sarmaty" *Priroda*, No.11, s.93-102.
- , 1978a: "Characteristic Features of Nomadic Communities in the Eurasian Steppes" W. Weissleder'de (yay.), *The Nomadic Alternative* (The Hague).
- , 1980: "The Origin of the Genghiz Khan's State: An Anthropological Approach" *Etnografija Polska*, XXIV/1, s.29-39.
- , 1982: "The Dawn of Scythian History" *Iranica Antiqua*, XVII, s.49-63.
- , *Nomads and the Outside World* (Cambridge, 1984)
- , 1989: "The Krymchaks: A Vanishing Group in the Soviet Union" *The Hebrew University of Jerusalem, The Marjorie Mayrock Center for Soviet and East European Research, Research Paper*, No. 71 (Jerusalem).
- , 1990: "Ecological Limitations of Nomadism in the Eurasian Steppes and their Social-Cultural Implications" *Asian and African Studies*, 24/1, s.1-15.
- al-Xoli, A., *Svjazi meždu Nilom i Volgoj v XIII-XIV vv.* (Moskva, 1962)
- Xudjakov, M., *Očerki po istorii kazanskogo xanstva* (Kazan', 1923)

- Xudjakov, Ju. S., *Vooruženie srednevekovyx kočevnikov južnoj Sibiri i Central'noj Azii* (Novosi-birsk, 1986)
- Yamada, N., 1982 : "Formation of the Hsiung-nu-Nomadic State" *AOH*, 36.
- , 1985: "The Original Turkish Homeland" *Journal of Turkish Studies*, 9.
- Yinanç, M. H., *Türkiye Tarihi. Selçuklular devri, I, Anadolu'nun Fethi* (İstanbul, 1944)
- Yü, Y. S., *Trade and Expansion in Han China: A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations* (Berkeley-Los Angeles, 1967)
- , "The Hsiung-nu" Sinor'da (yay.), *CHEIA*, s.118-149.
- Yücel, Y., *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)* (Ankara, 1970)
- , XIII-XV Yüzyıllar Kuzeybatı Anadolu Tarihi. Çobanoğulları Candaroğulları Beylikleri (Ankara, 1980)
- , *Timur'un Ortadoğu Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)* (Ankara, 1989)
- Zajączkowski, A., *Ze studiów nad zagadnieniem chazarskim* (Kraków, 1947)
- , *Karaims in Poland* (Warsaw, 1961)
- Zakirov, S., *Diplomatičeskie otnošenija Zolotoj Ordy s Egiptom* (Moskva, 1966)
- Zástěrová, B., *Les Avars et les Slaves dans la Tactique de Maurice* (Praha, 1971)
- Zaxoder, B. N., *Kaspijskij svod svedenij o Vostočnoj Evrope, I*, (Moskva, 1962)
- Zenkovsky, S. A., *Pan-Turkism and Islam in Russia* (Cambridge, Mass., 1967)
- Zimonyi, I., *The Origins of the Volga Bulghars* (Studia Uralo-Altaica, 32, Szeged, 1990)
- Zlatarski, V., *Istorija na bŭlgarskata dŭržava prez srednite vekove* (Sofija, 1918-1940, yeniden baskı 1970)
- Zlatkin, I. Ja., *Istorija džungarskogo xanstva (1635-1758)* (Moskva, 1964)

GENEL DİZİN

- A-ch'o: bkz. Kutluğ Bilge Kağan
A-erh 131
A-fu 91, 130
A-fu-chi-lo 91
A-hsi-chieh (Ärski) 149
A-hsien-shih 129, 130
A-lan: bkz. Alan
A-lan-liao 68
A-na-kuei 92
A-pa / A-po: bkz. Avar
A-pang-pu 130, 133
A-pao-chi 178, 196, 197
A-po Kağan 144, 145
A-pu-ssü 168
A-shih-na 129-135, 138, 139, 144, 146, 149, 151, 152, 155, 157, 160, 164, 226, 247, 250, 292
A-shih-tê 131, 149
A-tie 90, 155, 168, 173
A-tieh 90, 173
A-wu-chê: bkz. Avuçaq
Abaka/Abaga, 308, 317
Abakan 41, 130, 421, 423, 424
Abar: bkz. Avar
Abaza, 51
Abbasi 203, 211, 218, 227, 231, 300, 358, 385
Abbasiler 202
Abdal 419
Abdâllu 383
Abdel: bkz. Eftalit
Abdullah (Cengizli) 310, 316
Abdullah 2., Özbek 346, 348
Abdullah Han (Şeybani) 351, 412
Abdullah b. Tahir 203
Abdülkerim: bkz. Satuk Buğra Han
Abdüllatif 323
Abdülmelik 201
Abdürrahim Biy 347
Abhaz, Abhazyalı 51, 249
Abhazy 51, 249
Ablay 353
Aboba 258
Abulay 352
Acar 51, 394
Acatziri: bkz. Akatir
Acıkulak 401
Aç Keştim/Ats Kıştım/Aq Keştim 195
Adana 392
Adige 51, 359
Adkiş: bkz. Edgiş
Afanas'evo 55
Afganistan 40, 49, 62, 96, 346, 417
Afrasiyâb 225, 241
Afro-Asya dili 33
Afşar 219, 241, 356, 362, 364, 383, 386
Afşin 205
Afyonkarahisar 363
Aglânôs 118
Agni 47
Agul 52
Ağaçeri 377, 378
Ağalak 339
Ağış 336
Ahlat 361
Ahlatşahlar 361
Ahmed, Akkoyunlu 379
Ahmed, Ordalı 329, 330, 336, 337, 339, 342
Ahmed, Tolunoğlu 203
Ahmed Yesevi, 335
Ahmed Yüknekî, 241
Ahmedlu 378
Ak Beşim 154
Ak Hazar 100
Ak Orda 299, 309, 310, 311, 328, 338, 340, 349, 411
Ak Qazir 170
Ak tatar: bkz. Önggüt
Akamemiş 62, 63, 157
Akatir 100, 101, 109, 244
Akdağ (Aq Tağ) 142, 187
Akdağlı (Aqtağlıq) 326
Akdeniz 19, 97, 129, 141, 165, 186, 223, 247, 248, 300, 360
Akhun-lar 94, 95
Äkinji b. Qoçqar: bkz. Ekinçi
Akkagas 112
Akkerman 338
Akkoyunlu 160, 320, 359, 372, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 395
Akritai 366

- Akrusça 46, 405
Akrusya 405
Aksu 420
Al Di'er 303
al-Lân: bkz. Alan
Ala göl 212
Ala Yontlı 219
Alaaddin, Karamanlı 371
Alaaddin, Muhammed 239
Alan 24, 49, 68, 101, 123, 141, 142, 222, 250,
251, 272, 275, 279, 298, 302, 306, 389, 400
Alanlar 64, 68, 107, 268
Alanca 48
Alaş 335
Alaşehir 364
Alatau 422
Alban (Kazak) 411
Albanlar 95
Albanya 120
Alcildzuri 99
Alçın 411, 412
Aleksios 280
Aleut 45
Alğu 313
Ali, (Hz.), 362, 369, 381
Ali Tegin 230
Ali-ili 409
Alim, Hiveli 347
Alimulu 412
Alioğulları 234
Alişir 364
Alka Bölük: bkz. Alka Evli
Alka Evli 219
Almalık 297
Alman 282, 300
Almanca 15, 46, 100, 143
Almuş b. Şilki 264, 266
Alp Bilge Kağan 173
Alp Bilge Kağan (Qasar Tegin) 173
Alp Er Tonga 241
Alp İtut'uër 245
Alp Kutluğ Bilge Kağan 172, 173
Alp Küçlüğ Bilge Kağan 173
Alp Külüğ Bilge Kağan 175
Alp T'arxan 245
Alp Tegin 228
Alpağut 377
Alparslan 232, 233
Alpel 123
Alpidzuri 99, 101
Alplu 383
Altay (dilleri) 31, 33-37, 43, 44, 46, 47, 50, 53,
59, 60, 73, 84, 85, 93, 98, 101, 106, 108,
123, 128, 136, 137, 139, 286
Altay (halkları) 54, 57, 64, 74, 81, 82, 92, 95,
96, 98, 136, 137, 139
Altay kiji/Türkleri 40, 195, 284, 302, 422, 424
Altayca (lehçe) 40, 415
Altaylar 35, 135, 137, 138, 139, 354, 422
Altı Kücät 242
Altın Dağ 129, 142
Altın Orda 244, 299, 300, 301, 302, 306- 312,
320, 323, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 336,
340, 342, 358, 359, 400, 402, 403, 406
Altıul Orda 337
Altuntaş 230
Altziagir 110
Alzeco (Alzec[h]us, Alciocus), 256
Âmât 210
Ambaqay/Ambağai 296
Amerikan yerli dilleri, 44
Amerika 44
Amid 361
Amur 44, 188, 294
Amursana 326
An-hsi: bkz. Kuça
An-lo 144
An-lu-shan 131, 154
Anadolu 23, 31, 39, 46, 60, 232, 233, 236, 237,
240, 300, 317, 318, 320, 356, 357, 359-364,
366, 367, 370- 373, 376-378, 380, 381, 382,
383, 391-395
Anağay 112
Anankast/Anangast
Anas 359
Andi 52
Andican 419
Andrej Bogoljubskij 268
Andronovo 56
Angara 194
Angiscir 104
Ani 233
Ankara 360, 367, 371
Ankara savaşı 320, 372
Ansâ 247
Ant-lar 116
Antalya 384, 392
Anuşa 348
Anuştegin 238
Aors-lar 64, 67
Apar: bkz. Avar
Aparı 314
Appak (Afak) 326
Apsık 122

- Apsua: bkz. Abaza
Arabistan 141, 385
Arakum 309
Aral 40, 62, 68, 129, 211, 214, 309, 321, 336, 341, 401, 409, 410
Arami 163, 164, 185
Aramice 200, 388, 392
Aramut 241
Arap -lar 19, 20, 48, 52, 81, 84, 94, 96, 97, 117, 127, 128, 145, 151-153, 166, 185, 198, 201-203, 217, 220, 221, 233, 235, 236, 240, 241, 243, 246-250, 256, 262, 264, 265, 269, 273, 275, 281-283, 300, 302, 315, 331, 335, 349, 353, 359, 365, 374, 378, 385, 392, 394-396, 398, 405, 409, 417
Arap Halifeligi: bkz. Halifelik
Arap Muhammed 349
Arapça 52, 182, 200, 203, 208, 214, 220, 222, 224, 241, 269, 284, 286, 292, 307, 308, 312, 318, 358, 359, 364, 388, 392
Arabgörlü 378
Árboc 306
Arçi 52
Arçi 69
Argu 176, 209
Argün/Argın 411
Arik Böke 300, 301, 305, 313
Arimaspi 62
Arin 45
Arkenut 314
Arlat (Arulad) 314
Armanşah (Şah-i Arman) 361
Arminiyya: bkz. Ermenistan
Arnavut 392
Arnavutça 46, 314
Arnavutluk 374
Arrân 394, 395
Arsî 47
Arsak/Arşaklılar 119
Ârski 149
Arslan Han 304
Artuk 361
Artuklular 237, 361
As -lar 24, 67, 68, 221, 275, 298, 306, 332, 389, 400
Asan 45
Asiani: bkz. As
Âskâl 149
Askil 265, 267
Asparux 255- 258
Assan 154
Astêrâ 118
As Tarhan: bkz. Hacı Tarhan
Astrahan 332, 333, 336, 401, 402, 403
Astrahanlılar: bkz. Canoğulları
Asur 58, 127
Asurlular 58
Aşkenazca 254
Aşkenazi 397
Ata Öge (A-to) 182
Atabet ül-Haqayıq 241
Atalıq Gâzi: bkz. Yakup Beg
Atıl: bkz. İdil
Atıl/Etil (kent) 248, 251, 253
Atlıq 238
Atsız, Harezmsâh 238
Atlax 153
Atqûq 242
Attila 100, 101, 102, 103, 115
Avar 52, 82, 83, 86, 89, 90, 96, 112, 113, 121-125, 141, 254, 255, 256, 259, 264, 271, 285, 399
Avarlar 105, 112, 114, 116, 118, 121-125, 141, 142, 273
Avar, Kafkas 398
Avşar: bkz. Afşar.
Avuçaq 169
Awç'i T'arxan 244
Ay Han 219
Ayabir 169
Axşunwâr 95, 96
Axşunwâz: bkz. Axşunwâr
Axwax 52
Ay-oba/opa 268
Aydın 364, 371, 373
Aydınlı/Aydinoğlu 368,
Âyînlü 377
'Ayn Câlût 300
Aynallu 39
Ayrum 395
Az: bkz. As
Azak 99, 100, 111, 337
Azerbaycan 22, 39, 52, 233, 237, 241, 317, 394
Azerî 39
Azerice 400
Bâb el-Ebwâb: bkz. Derbent
Baba İlyas 362
Baba İshak 300, 362, 364
Babailer 362
Babil 165
Babür/Babürlü 316, 343, 344, 345
Bacanak: bkz. Peçenek
Bacanâkiyya 277
Bacbi 52
Baçman 300
Badaç 289

- Bahâr 211, 213, 220, 376
Bahârlu 376, 378
Bahriyye (Bahr en-Nîl) 358
Bahtiyârî 49
Baikot 45
Baîtçav 276
Bagulal 52
Bağlân 67
Bagrat 233
Bağa Tarkan 152, 153, 172, 194
Bağa Tarkan Kül Çur 153
Bağdat 218, 282, 300
Bahreyn 383
Baktriya 62, 63, 65, 67, 69, 70, 71, 94
Baktriyalı 147, 417
Baktriyanca 48, 200
Balak 118
Balamber 101
Balasağun 209, 210, 224, 226, 237
Balkan 39, 41, 59, 109, 111, 115, 206, 257, 267,
271, 273, 276, 278, 280, 285, 287, 370, 372,
385, 388, 393, 410
Balkanlar 387, 391
Balkan (Türkmenistan) 410
Balkar 40, 42, 52, 400
Balkaş 208, 212, 214, 299, 309
Baltık 46, 50
Baltık dilleri 46
Bandırma 392
Bârâb: bkz. Fârâb
Baraba 40, 42, 404
Barak 219, 289, 323, 328, 335, 338, 341, 342
Barakî: bkz. Örmurî
Barancar/Berencer 265, 266
Bârânî 376
Barat/Beret 289
Barçuk Tegin 181
Barçul: bkz. Barsil
Bardor 104
Bargun 422
Bârğu 242
Barın (Ba'arin) 314, 331
Barkuk 359
Barlas (Barulas) 314, 319
Barqût 195
Barsâiliâ: bkz. Barsil.
Barsil 264, 265, 266
Barskan 149
Bartın 360
Barxân 86
Basık 102
Basileios 233
Basmıl 150, 151, 155, 170, 176, 177, 182, 241,
286
Başkent savaşı 374
Başkurdistan 40, 50, 206, 310
Başkurtça 271, 403, 407
Başkurt/Başkırt 40, 42, 206, 271, 272, 273, 274,
283, 289, 302, 331, 337, 340, 387, 406, 408
Başkurtça, 271, 403, 407
Batáv 277
Batbayan 255
Batı Got: bkz. Vizigot
Batu/Batulu 299, 307, 308, 209, 335
Bayan (Avar) 122, 124
Bayan (Cengizli) 310
Bayan Çor, 170 Mo-yen-ch'uo
Bayandur: bkz. Bayındur
Bayat 24, 219, 241, 364, 378, 384, 396, 409
Baybars el-Bundukdârî, 358
Bayburt 360
Bâyburdlu 383
Bayezıd, Yıldırım 363, 372
Bayındur 214, 219, 220, 242, 364, 376, 378
Bayırku 150, 155, 168
Bayid 422
Baykal 35, 36, 56, 71, 76, 91, 106, 135, 136,
137, 155, 156, 158, 191, 194, 295, 424, 425
Bayramlı 377, 378
Baytaş 226
Bayulı 412
Beçene/Beçenek: bkz. Peçenek
Bedehşân 312
Begdili (Bektili/Begtili) 219
Begteginliler 237
Behrâm Çobîn 145
Behrâm Gör, 94
Bejeta 52
Bekbulat 339
Bektaşiler 362, 368
Béla 306
Belaya 50, 264, 269
Belencer 120, 247, 251, 265
Belgrat 114
Belh 93, 312
Beltir 41, 423
Beluçi 48
Bengali 46
Berberî 388
Berdibeg 309
Berke 300, 308, 358
Berkyaruk 237
Berulia: bkz. Barsil
Besermen 331
Bessarabya 256, 338

- Beş Taw (Pjatigor'e, Beşdağ), 338
 Beşbalık 175, 180, 304
 Biger: bkz. Bulgar
 Bilge Kağan 28, 38, 68, 90, 133, 148, 149, 150, 151, 152, 158, 163, 170, 172, 173, 175, 179, 192, 196, 281
 Bilge Kağan yazıtı: bkz. Orhon yazıtları
 Bilge Kür (Kül) Kadır Han, 226
 Bin Buda Mağarası 169
 Bistân 208
 Bithynia 367
 Bittugur 104
 Bizans 19, 78, 81, 86, 93, 94, 97, 99, 104, 105, 107, 111, 114, 116-119, 121, 123, 124, 127, 129, 141-143, 145, 148, 163, 164, 165, 191, 203, 206, 217, 232, 233, 236, 243, 245-249, 252, 253, 255-259, 261, 262, 264, 276, 278, 280, 283, 285, 287, 290, 308, 359, 363, 364, 366-370, 373, 374, 375, 379, 381, 388, 397
 Bizanslılar 97, 141, 142, 143, 153, 253, 278, 366, 368, 369, 370
 Bleda 102
 Boarêks 118
 Bogomil 387
 Boğra/Buğra Han 213
 Boin 99
 Boisci 99
 Bolgary 263, 264, 267, 402, 405
 Boluş 288
 Boqan 143
 Boqsıkıt / Baqsıkıt 169
 Boris 262, 263
 Boru Talmaç 276
 Bosna 371, 374, 387
 Bosporos 111, 143
 Botlix 52
 Boz Orda 307
 Bozok 220, 364
 Bögö Çor 150
 Böñek/Böngök 290
 Bögü Kağan 171, 187
 Börililer 237
 Brahmi 47
 Bretonca 46
 Brış 208
 Brjaximov 267
 Bruno Querfort'lu 279
 Bucak 256
 Budacı -lık, 21, 71, 150, 157, 162, 171, 181, 185, 188, 201, 209, 216, 312, 313, 317, 326, 419
 Buduğ 52
 Buga 123
 Bugut yazıtı 128, 134, 162, 163, 164, 165
 Buhara 145, 157, 200, 205, 234, 239, 343, 346, 348, 349, 351, 413, 418
 Buharalılar (Tatar) 404
 Bukey Ordu 412
 Bula-Çopan/Çaban 276
 Bulak/Bulaq 208, 213, 241
 Bular/Bilar 269
 Bulgaçı 314
 Bulgar -lar 34, 37, 41, 64, 104, 110-116, 120, 122, 124, 141, 147, 165, 170, 181, 206, 221, 224, 243, 245, 247, 249-251, 254-263, 266-269, 271, 272, 273, 277, 298, 300, 307, 308, 310, 330, 331, 332, 370, 388, 399, 400, 402, 403, 404, 406, 408
 Bulgar Hanları Listesi 104, 115, 256, 277
 Bulgarca 38, 41, 42, 46, 259, 263, 269, 276, 331
 Bulgarca (Slav) 46
 Bulgariôs/Bulgaris 245
 Bulgaristan 257, 263, 370, 393
 Bumin 92, 126, 130, 133, 140, 160, 162
 Buqu Han: bkz. Bögü Kağan
 Buqut/Boqut, 167
 Burciyye 359
 Burçoğlı 289, 290
 Burdas: bkz. Burtas
 Burgaz 268
 Burkut, 343
 Burma, 45
 Burmaca 45, 46, 179
 Bursa 369
 Burta 404
 Burtas/Purtas 250
 Burugond 110
 Burunduk Han, 350
 Burut 355
 Buryat/Buriyat 41, 43, 425
 Buryatistan 43
 Buzar 297
 Bügdüz 219, 220
 Büler/Bilär/Bilyar 267
 Büveyhîler 204
 Büyir 295
 Büyük Karlos: bkz. Şarlman
 Büyük Macaristan 270, 273, 407
 Büyük Orda 327, 332, 333, 334, 336, 337, 339
 Bzângî 289
 Cafer, Safevi 381
 Cafer b. Abdullah: bkz. Almuş
 Câkirlu/Çâkirlu/Çekürlü 377
 Canbalık 180
 Candarlı 361, 371
 Canbeg 309, 349
 Canoğulları 346, 352

- Canuzauci/Camzauci, 123
 Caxur 52
 Cebe 298
 Celaleddin Ali Çağrı Han 238
 Celaleddin Harezms̄ah 298, 364, 367
 Celayir 302, 310, 317, 332, 343, 375, 384, 411, 412, 417
 Celayirliler 317, 378
 Celayirli Ahmed 377
 Cend 229, 233
 Cenevizliler 311
 Cengiz 22, 24, 48, 181, 183, 194, 292, 293, 296, 297, 298, 302, 303, 304, 305, 312, 313, 317, 319, 322, 325, 330, 354, 360, 378, 408, 414, 415, 416, 419, 425
 Cengizli 20, 24, 29, 43, 71, 135, 158, 160, 187, 236, 293, 296, 298, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 327, 330, 331, 336, 337, 338, 342, 344, 346, 350, 353, 354, 359, 365, 377, 390, 406, 408, 425
 Cengizliler 32, 293, 301, 303, 305, 308, 319, 338, 342, 348, 349, 415, 421
 Ceti-uruğ 412
 Ceyhun 211, 228
 Chae-wu 200
 Chahar 198
 Chang-hsin: bkz. Alp Külüg Bilge Kağan
 Chang-yi 177
 Chao 72, 78, 173
 Ch'ao-hsien: bkz. Kore
 Chao-li: bkz. Qasar Tegin
 Che-nu 152
 Ch'i 144, 156, 164, 168, 169, 179, 184, 196, 294
 Chi-chien 179
 Ch'i-chih-Chien 84
 Chi-chu 76
 Ch'i-fu 84
 Ch'i-ku 130, 140
 Ch'i-lien 65
 Ch'iang 179
 Chiu-lo-wu: bkz. Kürebir
 Ch'i-pi/Ch'i-pi-yü, 168
 Ch'i-tan: bkz. Kitan
 Chi-te 171
 Chi-ti 167
 Chiao-ho 152
 Chien 77, 106, 107, 130, 189, 190
 Ch'ien-Ch'üan 148
 Chien-hsi-ch'u-chih-shih 130
 Chien-kun: bkz. Kırgız
 Chih-chih 77, 190
 Ch'ih-le 106
 Chih-ssü 208
 Chin 44, 129, 178, 180, 288, 294, 295, 296, 297, 300
 Chin-shan: bkz. Altın Dağ
 Ch'ing 39, 40, 326, 345, 347, 353, 355
 Ch'ing-hai (Qinghai), 39
 Chionitae: bkz. Hun
 Chipin 66
 Ch'iu-chiu-ch'üeh: bkz. Kujula Kad-phises
 Chiu hsing: bkz. Dokuz Soyadı
 Chiu-li 107
 Chiu-li-fu: bkz. Chiu-li
 Chiu-lu-huei 90
 Ch'iu-li Ssü-p'i 148
 Ch'ou-nu 92
 Chou 58, 94, 95, 129, 135, 144, 145, 162, 163
 Ch'ou-nu 92
 Ch'u-chih 130
 Ch'u-lo 147
 Ch'u-mu-kun 149
 Ch'u-yüeh 178
 Ch'ung-te: bkz. Alp Külüg Bilge Kağan
 Chüeh-lo-wu: bkz. Kürebir
 Chü-pi (I-chu-chü-pi), 192
 Ch'ü-she 75, 107, 281
 Cihangır, Akdağlı 327
 Cihangır, Kazak 352
 Cihan Şah 377, 378, 379
 Cimri 120
 Cînânkağ / Čînânkağ 176
 Coçi/Coçililer 298, 299, 305, 307, 309, 310, 311, 313, 320, 335, 339, 340, 350, 403, 422
 Codex Cumanicus 292, 307, 397
 Cumadık/Yumaduk 341
 Cungar 326, 344, 352, 355, 413, 421, 422, 425
 Cungarya 117
 Cunimundus 122
 Cürçen 44
 Cürçence 35
 Cyrus 63
 Çabış (Ch'e-pi-shih) 153
 Çaç: bkz. Taşkent
 Çagadai/Ça'adai: bkz. Çagatay
 Çagatay 15, 24, 38, 299, 304, 307, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 319, 321, 323, 324, 341, 350, 354, 355, 398, 417, 420
 Çagatayca 38, 312
 Çagataylar, Safevi 383
 Çagataylı 302, 313, 316, 317, 326, 349, 354, 355
 Çağrak/Çoğrak 289
 Çağrı 230, 231, 238, 288
 Çakarar 257
 Çaldıran 384

- Çalkandû-kiji: bkz. Lebed
 Calmat 267
 Camalal 52
 Cangşi 313
 Çanişklı 412
 Çapraştı 412
 Çarlık, bkz. Rusya
 Çaruk 218, 241
 Çarukluğ 219, 241
 Ç'at' Kasar 244
 Çavdur / Çodur: bkz. Çavuldur
 Çavuldur (Çuvuldur) 219, 409, 410
 Çaxar 43
 Ç'dar Bulkar 116
 Çeçen 52, 401
 Çeçen-İnguş Ö.B 52, 401
 Çekçe 46
 Çekoslovakya 50
 Çemişgezekî 378
 Çepək 404
 Çepni 23, 219, 241, 378
 Çeremis 50
 Çeriya 420
 Çerkez 51, 310, 359, 386, 392, 401, 411
 Çerkezce 359
 Çırtan/Çotran 289
 Çiçek 248
 Çigani 378
 Çiğil 154, 178, 206, 208, 209, 210, 211, 418, 419
 Çik 150, 155, 170, 191, 425
 Çila'un 298
 Çimgi-Tura 338, 339, 341
 Çimkent 205
 Çimpe 370
 Çin 79, 81-87, 89, 91-98, 105-108, 111, 127, 129, 130, 131, 133, 135, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 148-161, 163, 165, 167, 168, 170-179, 181, 182, 183, 186, 187, 189-194, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 206, 208, 211-214, 217, 224, 243, 250, 269, 281, 283, 284, 289, 293, 295, 296, 301, 305, 322, 327, 345, 347, 419, 420, 423, 424, 425
 Çin Seddi 75
 Çin-Tibet (dil) topluluğu 45, 46
 Çince 13, 17, 33, 39, 45, 46, 72, 73, 83, 86, 89, 94, 106, 116, 129, 130, 133, 149, 167, 170, 186, 189, 190, 195, 198, 214, 275, 318, 419, 420
 Çinli -ler 55, 72, 87, 88, 178, 179, 180, 185, 197, 198, 305
 Çinggis Qan: bkz. Cengiz
 Çinghay 420
 Çitey 289
 Çobanoğulları/Çobanlı
 Çodur/Çavur 401
 Çoiren yazıtı 165
 Çolpan 40, 50, 264
 Çomul: bkz. Çömül
 Ç'op'ay 120
 Çor 24, 38, 150, 171, 192
 Çöl 178, 213
 Çömül 197, 241, 242
 Çu 154, 206, 208, 209, 210, 309
 Çukçi 45
 Çulım 41, 42, 424
 Çûnçân 210
 Ç'ungars 119
 Çupan irkin 149
 Çuvaş, -lar 24, 40, 42, 102, 109, 133, 271, 331, 402, 403, 404, 405
 Çuvaşça 37, 38, 42, 108, 406
 Çuvaşistan 42
 Çuvuldar: bkz. Çavuldur
 Dacia Ripensis 104
 Dagarca 35
 Dağ Han 219
 Dağıstan 52, 399
 Dahâ 62
 Dalmaçya 123
 Danapros: bkz. Dnyeper
 Danastros: bkz. Dnyester
 Danca 46
 Dandânqân 230
 Danişmendliler 236, 237, 360
 Dargin 399
 Dargwa 52, 398
 Darî 49
 Dari-ganga 43
 Darius 1:, 63
 Darius 3:, 63
 David Ağmaşenebeli 291
 Dede Korkut 220, 229
 Delhi 307, 357
 Delhi Sultanlığı 307, 357
 Demirkapı 150
 Demotika 370
 Dengizix 104
 Deniz/Tengiz Han 220
 Denizicis: bkz. Dengizix
 Derbend-i Xazarân: bkz. Derbent
 Derbent 153
 Deşt-i Kıpçak 309, 320, 321, 340
 Devlet Berdi 328
 Devlet Şeyh 341
 Deylem 204

- Dido 52
Dih-i Nau 221
Dimitrij Donskoj 311
Dintzic: bkz. Dengizix
Ditzeug, 261
Divan-i Hikmet 241
Divriği 361
Diyarbakır 361, 379
Dnyeper 276, 289, 310
Dnyester 276
Dobruca 104, 123, 394, 398
Doğu Barbarları: bkz. Tung-hu
Doğu Gotlar: bkz. Ostrogot
Doğu Türkistan 13, 35, 47, 48, 60, 62, 63, 67, 68, 69, 70, 77, 88, 91, 96, 97, 137, 138, 139, 157, 169, 174, 175, 176, 180, 181, 183, 184, 186, 194, 200, 206, 209, 227, 234, 313, 325, 326, 327, 346, 347, 348, 354, 355, 382, 412, 416, 419
Dokuz Oğuz 24, 108, 149, 391
Dokuz Soyadı 168, 217
Dokuz Tatar 170
Dolan/Dolon 419
Dolgan 41
Don 64, 101, 111, 249, 273, 289, 290, 311
Donec 273, 289
Doneck 31, 395
Dongxian: bkz. Santaca
Doquz Hatun 308
Dorylaion 369
Doros 114
Döger (Töger) 219
Dravidçe 51
Duar 257
Duč'i Bulgar 116
Dudurğa 219
Du(ğ)lat 314
Duharlu 377
Dukum 261
Dulkadır/Dulğadır 315, 383
Dulo, 115, 247, 257, 258
Durut/Dört/Dörüt 289
Duxs-As 68
Dündar Bey 364
Dünya Savaşı 1:, 385, 392
Dünya Savaşı 2:, 338, 400
Dxsâs: bkz. Duxs-As
Ebû Bekir, (Hz) 326
Ebu Muzâkim 152
Ebû Said 317
Ebü'l-Gazi 219, 283, 335, 340, 347, 348
Ebü'l-Hayr 321, 335, 336, 338, 341, 342, 349, 350
Ebü'l-Hayr (geç Kazak) 352
Ebü'l-Kasım Saltuk 360
Ebze 400
Edigü 312, 321, 330, 334, 335, 337, 338
Edirne 102, 370
Ediz 155, 173
Edgiş/Egdiş 241
Edzin 129
Eftal: bkz. Eftalit
Eftalit 72, 82, 90, 92, 93, 95, 96, 110, 119, 122, 125, 127, 164, 201, 246
Eğridir 364
Ekber 343
Ekinçi (Äkinji b. Qoçqar) 238
Eksük, 361
El-Digüz (El-Deñiz) 237, 239
El-Temür 305
Elam 51
Elazığ 392
Elbistan 365
Eletmiş Bilge Kağan 281
Elke Bulak 241
Ellak 100, 104
Eltut 290
Emba 142, 214, 337
Emevî 248
Emin 91, 202
En-ch'ü 107, 275
Ençoğlı 289
Endülüs 253
Enec 50, 423
Enravota 261
Erbil 237
Erdebil 375
Erdeni/Irdana Han 347
Erekün 242
Eretna 363
Ermak 340
Ermanaric/ Ermenrich 101
Ermenek 361
Ermeni -ler 31, 49, 53, 95, 102, 114, 116, 117, 119, 120, 140, 203, 233, 259, 264, 267, 284, 360, 361, 365, 374, 376, 377, 391, 394, 397
Ermenice 46, 49, 117
Ermenistan 109, 365
Ermi/Ermiyar 257
Ermiş 122
Ersarı 409
Ertuğrul 367
Erzincan 360
Erzurum 360, 367, 392
Erzya 50, 405
Esen Buğa 326

- Esen Han 325
 Eskimo 45
 Eskişehir 369
 Eşrefoğulları 364
 Etelköz 273
 Etrek 220, 266, 290
 Even 44
 Evenkice 34, 35, 36, 41, 44
 Eymür 213, 214, 219, 241, 242, 383, 410
 Eyyubiler 237
 Fârâb 205, 206, 210, 221, 223
 Farâsiyâb (Afrasiyab) 210
 Fars (bölgesi) 396
 Fars 52, 61, 72, 90, 94, 95, 118, 127, 128, 145, 161, 171, 185, 198, 202, 207, 208, 210, 211, 212, 214, 218, 221, 223, 224, 243, 244, 250, 272, 273, 275, 277, 280, 281, 283, 319, 321, 331, 335, 340, 347, 348, 394, 396, 407
 Farslar 23
 Farsça/Farisî 46, 48, 49, 109, 140, 202, 240, 245, 246, 307, 312, 343, 388, 417
 Fatımiler 204, 233
 Felemenkçe 46
 Fergana 67, 204, 206, 234, 347, 355, 413, 418
 Fin -ler, 34, 49, 50, 61, 125, 221, 250, 264, 267, 269, 271, 272, 274, 300, 329, 331, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407
 Fin-Ugor 50, 125, 250, 264, 267, 269, 271, 272, 274, 300, 331, 401, 402, 403, 404, 406, 407
 Fin-Ugorca, 269, 272
 Fince 50
 Frank -lar, 124, 259, 262, 263, 316
 Frankça 318
 Fransa 249
 Fransızca 15, 46
 Frizce 46
 Fu-li-chü 146
 Fu-lin 90, 107, 129
 Fu-lo 168
 Fu-t'ou 92
 Fu-wu 107
 Fûrî 194
 Gagauz 31, 39, 42
 Galce 46
 Galeş 48
 Galgal: bkz. İnguş
 Galiç 42
 Galya 103
 Gaşun-nor 129
 Gayna-Tarxan 271
 Gazan Han 300, 317
 Gazi Arslan Tegin 225
 Gazi Biy 335, 341
 Gazi-Kumuk 52
 Gaziantep 384, 392
 Gazneliler 95, 228, 230, 387
 Gaznin 312
 Gelibolu (Gallipolis) 370
 Gepid 103, 122
 German dilleri 46, 101
 German (halkları) 101, 104, 122
 Germiyan 364, 373
 Georg Terter 307
 Gıyaseddin Keyhüsrev 363
 Γαζι 277
 Gilaki/Gilğki 48
 Gilan 48, 382, 383
 Gilyak 45
 Ginuğ 52
 Giray/Kiray, Özbek 349
 Giraylı 384
 Glazov 404
 Gobi 325
 Godoberi 52
 Golconda 378
 Gordas (Grod) 111
 Gorno-Altay 422
 Gorodec/Meščerskij Gorodok 329
 Gostun 255
 Got -lar, 99, 102, 103, 104, 110, 398
 Gothia 114
 Gotlar 398
 Gök Han 219
 Gök-Tanrı inancı: bkz. Tengri inancı
 Göklen 409, 410
 Göktürk -ler, 20, 32, 36, 68, 69, 71, 76, 80, 82, 86, 87, 89, 92, 96, 103, 107, 112, 113, 115, 118, 121, 123, 126, 130, 133, 134, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 184, 185, 190, 191, 192, 193, 196, 201, 202, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 217, 226, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 253, 254, 255, 260, 264, 270, 281, 284, 293, 294, 295, 303, 354, 390, 391, 415, 416, 417, 425
 Göktürk yazıtları: bkz. Orhon yazıtları
 Greutung: bkz. Ostrogot
 Grumbates, 93
 Guma 420
 Gupta 94
 Gurlar 239
 Ğuzz: bkz. Oğuz
 Gürcistan 109, 233, 234, 248, 395

- Gürcü 59, 127, 233, 234, 249, 283, 291, 359, 361, 374, 382, 386, 392, 394
Gürcüce 51, 52, 394
Güyüg 300
Habeşçe 255
Hacı Beg 316
Hacı Bektaş 362, 368
Hacı Giray 331, 332
Hacı Muhammed 335, 338, 341, 342, 347
Hacı Tarhan 332
Hacılar 383
Hacılu 377
Haçlı Seferleri 236, 358
Haçlılar 360, 372
Hak Nazar, 351, 355
Hakas 41, 42, 106, 189, 190, 194, 421, 423, 424
Hakka 45
Halaç -lar 42, 96, 218, 242, 396
Halaçça 37, 39
Halep 384
Halifelik/Hilafet 182, 201, 202, 204, 228, 234, 249, 358
Hami (dilleri) 33, 388
Hamidoğulları 364, 371
Han (sülalesi) 66, 75, 76, 78, 83, 85, 93, 178
Han-Kerman 329
Hanlar (Çinli) 180
Haraiwa: bkz. Herat
Harezmi 38, 42, 62, 63, 73, 200, 201, 202, 206, 217, 218, 228, 238, 239, 240, 249, 250, 251, 266, 288, 290, 308, 311, 313, 327, 343, 346, 348, 360, 364, 389, 418
Harezmiye 48
Harezmi -ler 48, 147, 157, 181, 187, 200, 201, 221, 234, 239, 241, 417
Harezmiiler (Harezmsahlar) 181, 254
Harezmsah 200, 230, 235, 237, 238, 239, 240, 284, 288, 298, 364
Harput 361
Harun b. Altuntaş 230
Harun Buğra Han 227
Harun Reşid 202, 252
Harunoğulları 234
Hasan Ali 378
Hasan-i Kûçak (Küçük Hasan) 375
Hasankeyf (Hisn Keyfâ) 361
Hasanoğulları, 234
Hasava 423
Hasdai b. Şaprut 253
Hataî: bkz. İsmail, Şah
Haydar, Safevî 381, 382, 384
Haydarlu 378
Hazar (deniz) 35, 36, 40, 46, 57, 59, 60, 68, 96, 97, 98, 100, 104, 105, 109, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 123, 127, 129, 137, 147, 153, 165, 170, 181, 203, 206, 217, 221, 222, 229, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 259, 264, 265, 266, 267, 271, 272, 274, 276, 277, 279, 284, 298, 300, 309, 316, 332, 333, 335, 337, 338, 395, 397, 399, 401, 403, 409, 410
Hazar -lar 68, 99, 127, 161, 222, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 257, 264, 268, 284, 397, 400
Hazara 409
Hazarc, 245
Hazret-i Mahdum-i A'zam 326
Heftalit: bkz. Eftalit
Heilung-chiang 87
Hemedan 376
Hemşin/Hemşil 394
Herakleios 124, 255
Herat 63, 323
Hernach: bkz. İrneç
Hersek 374
Hıdır Han 309, 310
Hızır/Hıdır Hoca 320, 324
Hıristiyan 102, 119, 163, 185, 197, 233, 255, 261, 263, 279, 281, 283, 284, 285, 290, 291, 298, 308, 326, 363, 368, 369, 371, 372, 385, 387, 393, 395, 398
Hıristiyanlık 111, 223, 236, 258, 261, 279, 292, 306, 308, 309, 317, 372, 397
Hırvat 123
Hitay: bkz. Kitan
Hindistan 63, 70, 96, 228, 344, 345, 346
Hindu (dil): bkz. Hintçe
Hinduluk 71
Hint 19, 33, 34, 35, 36, 37, 45, 46, 47, 48, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 94, 97, 101, 127, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 152, 163, 184, 185, 223, 228, 230, 269, 270, 344, 345, 394
Hint-Ari 46, 60, 132
Hint-Avrupa (dilleri) 33, 34, 35, 36, 45, 46, 47, 53, 59, 60, 68, 69, 101, 136, 137
Hint-Avrupa (halkları) 35, 47, 58, 59, 60, 69, 74, 132, 134, 136, 137, 138, 184, 269, 394
Hint-İran: bkz. Hint-Ari
Hintçe 33, 47, 318
Hixây 86
Hitit 46, 47
Hive 334, 348, 349, 413, 418
Ho-chou 180
Ho-ku-(ssü): bkz. Kırgız

- Ho-lien, 131
 Ho-lu, 149
 Ho-sa: bkz. Qasar
 Ho-sa-na, 147
 Ho-ssü-chieh/Ssü-chieh, 168
 Hoca Buzurg Han, 327
 Hodmezö 306
 Hokand: bkz. Kokan
 Honagur 113
 Honastan 95
 Hopei 198
 Hor: bkz. Oğuz
 Horasan 39, 201, 202, 206, 218, 231, 298, 317, 323, 396, 410
 Hormizd 95
 Hotan 48, 61, 62, 73, 84, 128, 132, 148, 168, 179, 420
 Hotan-Sakaca, 48
 Hoy-in irgen (Orman Halkı) 294
 Hsi (Kay) 196
 Hsi-chou: bkz. Kuça
 Hsi-hai 129
 Hsi-Hsia: bkz. Tangut
 Hsi-ye-wu: bkz. Ayabir.
 Hsia 78, 131, 179, 189, 190, 191, 297, 423
 Hsia-chia-ssü: bkz. Kırgız
 Hsiang 45
 Hsiao 88, 178, 179, 197
 Hsiao-shih 179
 Hsieh-li 146, 148
 Hsieh-sa 146
 Hsieh-tieh 173
 Hsieh-Yen-t'ö 156
 Hsien-pi (Hsien-pei) 43, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 116, 129, 138, 139, 159, 196, 213, 293
 Hsien-ta: bkz. Eftalit
 Hsien-t'ung 193
 Hsin-li 75, 76, 107
 Hsiung-nu: bkz. Hun
 Hsü-pu 80
 Hsüan-tsung 192
 Hu: bkz. Soğdlu
 Hu Ch'iao 55
 Huai-chien 176
 Hu-han-yeh 77
 Hu-hsieh 168
 Hu-lu-wu 149
 Hu-shih-lê 149
 Hu-tu-ku: bkz. (H)uturqar
 Hu-wa-su 169
 Hu-yen 80
 Hua / Huo 90, 94
 Huai-chien 176
 Huai-en 172
 Huçu Salar 420
 Hudâyâdâd 324
 Hui-ho: bkz. Uygur
 Hun 29, 37, 41, 55, 65, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 90, 93, 94, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 113, 115, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 127, 134, 143, 146, 168, 169, 206, 244, 251, 263, 270, 285, 399, 400, 417
 Hunlar 32, 64, 67, 71, 81, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 104, 110, 114, 120, 125, 273, 395, 402
 Hunca 120
 Hun-yü 75, 107
 Hunagur 101
 Hung Hao, 180
 Hunugur: bkz. Onoğur
 Hurzumlu, 364
 (H)uturqar 168
 Hülegü, 300, 301, 308, 358
 Hüsameddin Çoban, 361
 Hüseyin Baykara, 323, 343
 Hüsrev: bkz. Xosrav
 I-chih-ni-shih-tu 130
 I-hsi-hi 133
 I-la 197
 I-lu 90
 I-p'i-shê-kuei 247
 İhşidiler 204
 İjor/İngri 50
 İkonion: bkz. Konya
 İoannes Kantakuzenos 370
 Irak 39, 235, 237, 239, 383, 394, 410
 İrene 259
 İrgız-Sawuk 309
 İrk (boy) 411
 İrtışlı 40
 İsık Göl 142, 206, 208, 210, 211
 İsti 412
 İstván 316
 İşımlı 40
 İtimari 99
 İustinianos 1.; 111, 112, 118, 121, 124
 İustinianos 2.; 257
 İustinos 2.; 124
 İva/İve: bkz. Yıva
 İ-jan 151
 İbak (Aybak) 333, 334, 337, 339, 342, 350
 İbir 310
 İbrahim Tamgaç Han 234
 İbranice 115, 245
 İçkilik 416

- İdil 13, 22, 35, 38, 40, 41, 42, 49, 50, 53, 68, 97, 108, 113, 114, 117, 118, 120, 121, 142, 206, 218, 221, 222, 224, 245, 246, 248, 249, 251, 253, 254, 257, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 276, 278, 284, 289, 290, 293, 298, 299, 300, 308, 311, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 337, 338, 339, 345, 351, 352, 389, 390, 398, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408
- İğdir (Yigdir) 219, 241, 401, 410
- İgor' 278
- İl Arslan 238, 239
- İl B^ırsxân 242
- İlalmış 239
- İlançuklu 289
- İlbars 1., 348
- İlek 225, 309
- İlek Hanlı 225
- İlhanlı 301, 302, 358, 360, 363, 365, 367, 369, 375, 379, 407
- İli 44, 66, 67, 98, 105, 107, 117, 148, 152, 206, 208, 210, 211, 299, 327, 419, 420
- İlyas Hoca 324
- İlteriş 149
- İmam Kalân 326
- İmam Rıza, Buharalı 326
- İmânlu 383
- İmek: bkz. Kimek
- İmreli / Emreli 409
- İmür: bkz. Eymür
- İnaloğulları (İnallu) 365
- İngilizce 46
- İngilizler 343
- İnguş 52, 401
- Ἰπσόν 276
- İpek Yolu 71, 76, 88, 141, 165, 201
- İr-Tigin 245
- İran 19, 39, 46, 47, 48, 49, 50, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 74, 81, 93, 94, 95, 97, 118, 119, 124, 128, 140, 148, 149, 152, 161, 164, 165, 200, 202, 207, 211, 218, 231, 240, 241, 287, 300, 312, 315, 317, 320, 322, 323, 343, 344, 346, 348, 356, 358, 365, 368, 375, 380, 381, 386, 388, 391, 394, 395, 396, 410, 415, 417, 418
- İranî (diller)/İranca 24, 38, 48, 49, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 237, 250, 388, 389, 398, 417, 418
- İranî (halklar) 24, 30, 56, 59, 63, 64, 68, 69, 73, 74, 76, 81, 84, 85, 86, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 107, 113, 122, 125, 128, 130, 132, 133, 135, 138, 147, 151, 152, 154, 157, 159, 161, 162, 163, 169, 172, 175, 176, 177, 180, 189, 200, 202, 204, 206, 209, 210, 223, 227, 228, 231, 238, 240, 241, 242, 243, 245, 250, 256, 263, 270, 272, 276, 288, 300, 348, 354, 366, 388, 389, 391, 395, 400, 401, 403, 411, 413, 417, 418, 421
- İranlılar: bkz. Farslar
- İrce 46
- İrgit 423
- İrnek 104
- İrtiş 107, 206, 210, 214, 309, 325, 338, 339, 354, 404, 415
- İrzan 310
- İsan Buğa 349
- İsbil 267
- İsfiçâp 204
- İshak Velî 326
- İskender 157, 382, 383, 394
- İskil: bkz. Askil
- İskit (Saka) 48, 56, 58, 59, 62, 63, 85
- İskitçe 164
- İskoçça 46
- İsmail, Samanî 204, 205
- İsmail, Şah 383, 384, 385
- İsmail Muntasır 227
- İsmail Murza 337
- İsmailîler 234, 300
- İspanya 248
- İspanyolca 46
- İsperlü 383
- İsrail, 229
- İsrayel 120
- İssedon 62, 66
- İstanbul 39, 112, 118, 123, 124, 141, 218, 248, 255, 259, 278, 280, 374
- İstek/İştektek: bkz. Ostyak
- İster: bkz. Tuna
- İsveççe 46
- İşbara 144, 145, 146, 159, 246
- İşim 309, 404
- İşim (Esim) Han 352
- İşkaşim 49
- İştemi 96, 121, 133, 140, 143, 147, 160, 164, 191
- İt-oba/İtoğlı 289, 290
- İtalik diller 46
- İtalya 103, 124, 256
- İtalyanca 46
- İtax 203
- İtil: bkz. İdil
- İvan 3:, 333
- İvan 4:, 293, 330, 333, 337, 339
- İzgil 150, 155, 265
- İzlanda dili 46
- İzmir 372

- İzmit 369
 İznik 369
 Jagiellon 373
 Jamûg: bkz. Chae-wu
 János Hunyadi 373
 Japonca 34, 35, 44
 Jaroslav 278
 Jász: bkz. As
 Jaunğır 413
 Jaxartes: bkz. Seyhun
 Jehol 288
 Jek 52
 Jenő 271
 Jeti Jarğı 352
 Jiteshen 352
 Jolpak-tübe 211
 Jou-Jan (Avar) 82, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 99, 105, 107, 114, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 131, 133, 134, 139, 140, 159, 161, 169, 196, 286, 294
 Ju-chou 198
 Ju-ten 160
 Juan-Juan 89
 Jüke-tau 267
 Kabar 253
 Kabarca 245
 Kabarda/Kabardin 52
 Kabukşın-Yula 275
 Kaça 41, 424
 Kaçar/Kacar 24
 Kadı Burhaneddin Ahmed 363
 Kafkas (dilleri) 33, 40, 51, 237
 Kafkaslar/Kafkasya 40, 51, 53, 60, 67, 97, 101, 102, 103, 109, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 148, 153, 231, 233, 234, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 275, 279, 292, 298, 301, 309, 320, 338, 360, 391, 394, 398, 399, 400, 410
 Kafkaslılar 359, 391
 Kahire 358
 Καϊδοῦμ 276
 Kalka 290, 298, 311
 Kalmuk/Kalmık/Kalmak 325, 338, 244, 352, 410, 422
 Kalmukça 43
 Kalmukistan 43
 Kama 50, 264, 267, 268, 269, 338
 Kamasın 423
 Kamçadal 45
 Kamerüddin 324
 Kan 39, 45, 177, 178, 179, 180, 184, 188, 232
 Kandeher 148
 Kandık 122
 K'ang-chü, 67, 77, 98, 107, 275, 283
 Kanga 422
 Kangar: bkz. Kenger
 Kangarâyê (Xangarâyê): bkz. Kenger
 Kanglı 40, 237, 283, 288, 310, 314, 335, 348, 401, 412, 415, 417, 418
 Kanişka 70
 Kanjına: (Kumîđi/Kumîji) 96
 Kansu (Gansu) 39, 43, 65, 129, 131, 132, 134, 139, 170, 177, 179, 287, 297, 419
 Kao-chan 129, 132
 Kao-chang: bkz. Kuça
 Kao-ch'ê: bkz. Kao-chü
 Kao-chü 91, 106, 130, 167, 169
 Kao-tsu 75, 88
 Kapadokya 102
 Kapağan 150
 Kapgana 422
 Kara Bağatur 255
 Kara Balğasun 170, 183, 186, 193
 Kara-Bay 276
 Kara Boğaz 410
 Kara Bölük: bkz. Kara Evli
 Kara Börklü 289, 413
 Kara Evli 219
 Kara Hoca: bkz. Kuça
 Kara Papak 413
 Kara Pelerin 413
 Kara Türgeş 153
 Kara Yusuf 377
 Kara Yünlük Osman 379
 Karabalgasun yazıtı 186
 Karabalaşun: bkz. Kara Balğasun
 Karacadağ 383
 Karaçay 40, 42, 51, 400
 Karaçay-Çerkez Ö.B., 51, 52, 401
 Karaçuk: bkz. Fârâb
 Karaçı 331, 332
 Karadağ (Balkan) 374
 Karadağlı (Qaratağlıq) 326
 Karadaşlı 409
 Karadeniz 35, 40, 41, 51, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 68, 96, 97, 98, 100, 104, 105, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 121, 123, 124, 147, 206, 219, 224, 243, 247, 249, 250, 254, 255, 257, 261, 263, 264, 266, 271, 272, 273, 274, 276, 278, 279, 280, 327, 333, 339, 407, 408
 Karacadağ 383
 Karağas 41
 Karahanlı 20, 86, 106, 122, 160, 180, 188, 210, 213, 218, 222, 225, 226, 227, 230, 234, 237, 238, 239, 240, 242, 285, 312, 314, 341, 415, 416, 417, 419

- Karahanlılar 144, 180, 188, 225, 228, 241, 303
Karahisar 384, 392
Karahitay -lar, 156, 180, 181, 198, 234, 237, 238, 239, 240, 294, 297, 304, 305, 312, 411
Karaim 31, 40, 292, 397
Karaimce 42
Karait (Karaim) 252
Karakalpak 40, 42, 283, 302, 387, 409, 412, 414
Karakalpakistan 40
Karakoyunlu 317, 323, 356, 375, 376, 377, 379, 395
Karakum 309
Karakurum 299
Karaman Bey 361
Karamanlılar 362, 371, 374, 377
Karamanlı Rumları 31
Karamanlu 377, 378
Karamanoğlu Mehmed Bey 362
Karapapak 395
Karasi/Karasi 364
Karasuk 56, 58
Karaşahr 91, 142
Karata 52
Karatau / Qarataw 151
Karaton 102
Kara'unas 314
Kardam 259
Kardost 120
Karelyan 50
Karen 45
Karia 363
Karino 404
Karkın/Karkır 219
Karluk 24, 148, 150, 151, 153, 154, 156, 170, 182, 191, 192, 195, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 224, 226, 237, 241, 276, 304, 310, 314, 317, 335, 341, 354, 357, 415, 416, 417, 418, 419
Karlukça 357
Karmır Xiyön: bkz. Kızıl Hun
Karnâk 221
Karolenj 388
Karpas 59
Karşi 313
Kartli: bkz. Gürcü
Kartvel (halkları) 59, 60
K'art'velce 51, 392
Kasa 423
Kasar/Kasir 110, 335
Kasım 360
Kasım/Kasimov Hanlığı 329
Kasım, Astrahanlı 347
Kasım, Kazak 350, 351
Kasımlu 23
Kasım Tatar 40
Kastamonu 361, 367, 392
Kaşan, 267
Kaşgar 180, 211, 213, 224, 226, 234, 285, 326, 327, 419, 420
Kaşgay 39
Kaşgayca 39
Kaşlık: bkz. Sibir İsker
Kağ 221
Katağan: bkz. Çanışklı.
Katalanca 46
Katta-Kurgan 418
Katvan 234, 238
Kavad 95, 118
Kavurd 232
Kay 83, 196, 197, 199, 230, 241, 242, 284, 285, 287, 288, 294
Kay-oba/opa 288
Kayalık 304, 310
Kaydu, 301, 305, 313
Kayı/ Kayığ 219, 220, 361, 367, 368, 374
Kayseri, 360, 363
Kazağan 316
Kazak 24, 34, 40, 42, 98, 105, 107, 115, 137, 190, 274, 283, 301, 302, 336, 337, 338, 343, 344, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 376, 387, 401, 407, 409, 410, 411, 412, 413, 415
Kazaklar 325, 327, 336, 340, 342, 350, 352, 353, 355, 410, 411
Kazakça 351
Kazakistan / Kazak bozkırları 39, 40, 56, 62, 105, 115, 139, 205, 214, 234, 275, 289, 309, 310, 313, 351, 353, 411, 421
Kazan 40, 41, 328, 329, 330, 331, 332, 336, 337, 339, 403, 404, 405, 406, 408
Kazimir (Kazimierz) 331
Kebek 313
Kecik 424
Kefe 311
Kegen 279
Kelt 46, 99
Keltçe 46
Kem (Yenisey) 199
Kemah 360
Kemence 306
Kemerovo 424
Kemickağ 195
Kencdeh: bkz. Kencide
Kencide 206
Kençek 176, 209, 241, 242, 289
Kençek Sengir 289
Keneges 401, 413

- Kenger 275
 Kengeres 275, 283, 335
 Kengerlü 383
 Kengü Tarban 275
 Kér 271
 Kereyid 295, 296, 314
 Keriya 420
 Kerket 52
 Kermeñçük 267
 Kerson 110
 Kerulen 294, 295
 Kesdiyim 422
 Kese 271
 Kesek 24
 Kesmes 304
 Készi 271
 Keşmirce 318
 Kett-çe 45, 60, 61, 73, 74, 85, 154, 189, 190,
 389, 421, 422, 423, 424, 425
 Keykâüs 394
 Keykubat 1., Alaaddin 236, 361
 Kharostî 70
 Kıl Barak 219
 Kılıçarslan 1., 236
 Kılıçarslan 2., 236
 Kırık 24, 219, 220, 229, 241, 360, 364
 Kırçak 20, 38, 40, 41, 42, 46, 194, 206, 214,
 216, 218, 221, 222, 228, 237, 238, 239, 241,
 242, 254, 264, 268, 273, 276, 281, 282, 283,
 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 298, 299,
 300, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 310, 317,
 320, 327, 328, 329, 331, 332, 334, 335, 336,
 337, 338, 341, 342, 346, 348, 350, 354, 358,
 359, 360, 387, 392, 395, 397, 399, 401, 402,
 403, 406, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416,
 417, 418, 422
 Kırçaklar 24, 199, 216, 237, 274, 280, 281, 283,
 284, 286, 288, 289, 290, 291, 299, 302, 303,
 305, 306, 307, 316, 321, 387, 397, 399, 408,
 411, 414, 417
 Kırçak bozkırı: bkz. Deşt-i Kırçak
 Kırçakça 37, 40, 275, 292, 307, 330, 331, 341,
 346, 360, 395, 400, 407, 415, 416, 418, 424
 Kıptî 59
 Kırgız 38, 40, 42, 45, 77, 106, 107, 130, 140,
 149, 156, 165, 174, 187, 188, 189, 190, 191,
 192, 193, 194, 195, 199, 207, 241, 274, 283,
 302, 305, 314, 324, 326, 347, 350, 354, 355,
 387, 409, 411, 414, 415, 421, 423, 425
 Kırgızlar 17, 76, 130, 133, 155, 175, 176, 188,
 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 214,
 274, 284, 297, 306, 326, 351, 354, 355, 410,
 414, 415, 423
 Kırgızca 415
 Kırgızistan 40, 313
 Kırım 39, 40, 42, 110, 114, 248, 276, 283, 302,
 310, 327, 330, 331, 332, 334, 336, 337, 338,
 361, 374, 394, 396, 397, 398, 400, 401
 Kırımçak 397
 Kitay: bkz. Kitan
 Kıy 423
 Kıyan Selçük 229
 Kıyat 343, 348
 Kızık 219
 Kızıl 41, 94, 338, 424
 Kızıl Hun 94
 Kızıl Tura 338
 Kızılbaş -lar, 23, 357, 368, 369, 383, 384, 413
 Kızılyar 338
 Kibek 328
 Kidâra 91, 93, 94
 Kiev 97, 245, 249, 254, 277, 280, 290, 291, 346,
 412
 Kiev mektubu 245
 Kilikia 365
 Kimcî 242
 Kimek 174, 194, 195, 199, 206, 207, 210, 213,
 214, 215, 216, 221, 222, 228, 230, 239, 274,
 284, 287, 338, 354, 404, 415
 Kimek Yuğur 214
 Kimmer 58, 61
 Kinialon 112
 Kirgisud: bkz. Kırgız
 Kirman 237
 Kirminkağ 208
 Kiskunság 306
 Kiştim 195
 Kitan (Kitañ) 43, 82, 140, 149, 156, 174, 175,
 178, 196, 197, 198, 199, 230, 237, 285, 286,
 288, 289, 293, 294, 295, 297, 354
 Kitan-opa 289
 Kitay: bkz. Kitan
 Kıyan-Borcigin 296
 Kıyat 296, 401
 Ko-lo-wu 169
 Koço: bkz. Kuça
 Koçkar 238
 Koguryö 37, 72
 Kolyma 45
 Ko-k'un: bkz. Kırgız.
 Ko-lo 140, 169
 Ko-sa: bkz. Qasar.
 Ko-shu (Qoşu) 149
 Kokan (Kokand/Hokand) 327, 343, 347, 348,
 355
 Kol-oba/Kul-oba 289

- Kolx 114
Kolxis 114
Komi-Zyryan 50
Komi-Permyak 50
Komnenler 379
Kondom 42
Konfüçyüsçülük 88
Kongkirad/Kongurat/Kongrat 310, 335, 343, 348, 401, 412, 413
Kongur 289
Konguroğlu 289
Koniçi 310
Konstantinopolis: bkz. İstanbul
Konstantinos: Kopronymos
Konstantinos 109, 114, 117, 123, 221, 258, 262, 263, 271, 272, 275, 276, 277
Konstantinos (Kyrill) 262, 263
Konstantinos Monomaxos 279
Konya 236, 371
Kor/Qor 289
Kore 35
Korece 34, 35, 44
Koreli 153
Kormisoş 258
Kotrag 255
Kosova 370, 371, 373
Kott 45, 61
Kotzagir 112, 124
Κούελ 276
Κουρκοῦται 276
Koybal 41, 423
Koyıçak 341
Köçet/Küçet 241
Kögmen 192
Kök Orda 309, 310, 320
Kökerkin/Külerkin 208
Könçek 290, 291
Köpet dağı 410
Kösedag 300
Kösenci 123
Köten 306
Krasnoyarsk 423
Kreka 100
Kreşen 404
Krum 259
Kryz 52
Kû-kiji: bkz. Lebed.
Ku-li-kan: bkz. Kurıkan
Ku-li P'ei-lo: bkz. Kutluğ Bilge Kül Kağan
Ku-lun-wu-ku 168, 169
K'u-mo-hsi: bkz. Hsi
Kua-chou, 179
K'uar 120
Kubaçi 52
Kuban, 116, 147, 254, 270, 337, 338
Kuber 256
Kubiar 257
Kubilay 300, 304, 305, 313
Kubrat 114, 255
Kuça 47, 69, 175, 179, 420
Kuçar 420
Kuçi: bkz. Kuça
Kuei-shuang: bkz. Kuşan
Kuei-tsu: bkz. Kuça
Kujbyšev 267
Kujula Kadphises 70
Kûlân, 208
Kulikovo Pole, 311
Kullar 386
Kulpa 309
13, 40, 49, 268, 273, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 292, 306, 307, 397, 398, 399
Kumanca 31, 316
Kumaneli 306
Kumanlu 289
Kumandû/Kumandi 40
Kumîdî / Kumîjî 96
Kumuk 40, 42, 51, 52, 338, 398, 399, 401
Kumukça 400
Kumul 420
Kun 15, 17, 111, 141, 214, 216, 230, 238, 245, 284, 285, 286, 287, 306
Kundur 403
Kunduz 67
Kup'i Bulğar 116
Kurama 418
Kurdak 40
Kurıkan 149, 156, 168, 191, 425
Kuridak 100
Kursik 102
Kuşan 63, 68, 69, 70, 71, 93, 119, 417
Kuşçı 343
Kutadgu Bilig 241, 282
Kutbeddin Muhammed Aybek 238
Kutbşâhî 378
Kuteybe (b. Müslim) 151, 152, 202
Kutlı Kıyalı 335
Kutlu, Akkoyunlu 379
Kutluk 149
Kutluğ Bilge Kağan 172, 173
Kutluğ Bilge Kül Kağan 170
Kutlumuş 232, 236
Kutrigur 110, 111, 112, 115, 123, 124
Kutuz (Kuduz) 335
Kuyas/Kayaş 211

- Kuz Ordu: bkz. Balasağun
 Kuz Uluş: bkz. Balasağun
 Kuzey Afrika 248, 356, 387, 388
 Kuzistan 396
 Küçeba/Küçoba 289
 Küçet 289
 Küçlüğ/Güçülüg 297
 Küçük 279
 Küçük Asya: bkz. Anadolu
 Küçük (Kişi) Cüz 352, 353, 412
 Küçük İskitya: bkz. Dobruca
 Küçük Kaynarca 332
 Küçük Muhammed 329
 Küçüm Han 339, 404
 Küerçi-Çur 275
 Küerik 40, 424
 Kül Tegin 28, 38, 68, 69, 90, 128, 133, 148, 149,
 150, 159, 160, 192, 275
 Küli Çor 38
 Külüg (Chü-lu) Bağa 175
 Külüg Bilge Kağan 172, 173, 175
 Külük 123
 Külün 295
 Kün Han 219
 Kürebir 169, 175
 Küriger/Küriyer 257
 Kürt 48, 271, 356, 358, 361, 364, 377, 378, 381,
 384, 395
 Kürtler 298, 360, 392
 Kürt-Gyarmat 271
 Kürtçe 46
 Kütahya 360, 364
 Lahican 382
 Lak 52, 398
 Lamut 44
 Lan 80
 Lao-shang 65, 79
 Lapp 50
 László (Kun) 271, 306
 Lâşgar 312
 Latince 407
 Latinler 369
 Laz/Çan 51
 Lazar 371
 Lazika 113
 Lebed 40, 422
 Leh 49, 282, 311, 331
 Lehçe 46
 Lehistan 373
 Leo 110
 Leon 3., 248
 Leon 4., 259
 Leon 5., 259
 Leon, Abhazyalı 249
 Letonca 46
 Levedia 272, 274
 Levunion 280
 Lezgin 52
 Lian-chou 179
 Liang 78, 86, 94, 129, 131, 132
 Liao (Kitan) 44
 Liao-hsi 196
 Liao-tung 82
 Lid 46
 Liegnitz 300
 Lik, 46
 Lin, 129
 Litvanca 46
 Litvanya 328, 329, 405
 Liu Shih-ch'ing 164
 Liv 50
 Lnîqâz 214
 Lob 420
 Lobnor 420
 Lombardlar 124
 Lou-lan 75
 Lu-chi Qasar 175
 Luan-ti 73
 Lung-ch'eng 80
 Lur 384
 Lurî 49
 Luwi 46
 Lübnan 383
 Macar -lar 15, 17, 68, 97, 100, 103, 111, 115,
 117, 125, 127, 217, 263, 269, 270, 271, 272,
 273, 274, 276, 292, 306, 373, 407, 408
 Macar ovası: bkz. Macaristan
 Macarca 111, 114, 115, 270, 272, 283, 316, 408
 Macaristan 102, 270, 273, 300
 Magna Hungaria: bkz. Büyük Macaristan
 Magyar (Macar) 106, 109, 111, 115, 116, 117,
 133, 142, 147, 149, 211, 271, 276, 404, 407
 Mahmud, Gazneli 228, 230
 Mahmud Bey, Çobanlı 361
 Mahmud Han 332
 Mahmud Hoca 339
 Mahmutek 329
 Makedon 63
 Makedonca 46
 Malamir 261
 Malatya 364
 Malazgirt 233, 280, 360, 361, 392
 Malkarlı: bkz. Balkar
 Malyj Çeremşan 267
 Mamaş/Mumaş 351
 Mamay 311, 336, 337

- Mamuk 339
 Mamurak 304
 Mançu 28, 34, 35, 44, 46, 72, 136, 137, 163, 196, 293, 327, 348, 425
 Mançu-Tunguzca 137
 Mançuca 288, 294
 Mançurya 28, 43, 56, 83, 98, 136, 137, 198, 288
 Mandarin 45
 Mangışlak 401
 Mangid: bkz. Mangut
 Mangut/Mangut/ Mangıt 294, 312, 327, 330, 334, 335, 347, 348, 350
 Maniax 141, 164
 Manihey -lik 21, 126, 157, 164, 171, 172, 174, 185, 186, 187, 188, 201, 211, 223, 269, 279, 387
 Manisa 364
 Mañsi (Vogul) 50, 271
 Mansur 335
 Manuel 1., 236
 Manuş/Manuşçihir 272
 Mao-tun/Mo-tun 65, 74, 75, 76, 79, 82, 107, 281
 Mar 339
 Maralveşi 420
 Mardin 361, 377
 Mari 40, 50, 331, 405, 406
 Maria Komnena 379
 Markianos 103
 Mâşin 86
 Mas'kut' 119
 Massaget 62, 64, 119
 Mathurâ 70
 Matur 42
 Maurikios 246
 Maveraünnehr 202, 203, 204, 209, 217, 221, 234, 235, 241, 299, 312, 313, 323, 346, 350, 351, 352
 Mâzendarân 48 49
 Mec Kueank' 120
 Mecusi 279
 Med 62
 Medçe 48
 Megrel 400
 Megyer: bkz. Magyar
 Mehdi halife 211, 218
 Mehmed 1. 373
 Mehmed 2. Fatih 332, 363, 373, 374
 Mekrüti/Bekrüti/Bekürte 289
 Melikşah 229, 234
 Memluk 127, 214, 244, 289, 292, 300, 301, 302, 307, 308, 356, 357, 358, 359, 360, 364, 376, 377, 380, 385, 387, 409
 Me'mun 202, 203, 261
 Meng-ch'en 168
 Meng-ku-li 294
 Mêng-wu 293
 Mengli Giray 332, 334
 Menglig Tegin 175, 176
 Mengüçükler 237
 Menteşe 363, 371, 373
 Menteşeli 368
 Mercidabık 385
 Meriç 370
 Merkid 295, 297, 310
 Meroving 316
 Merv 230, 367
 Mesket Türkleri 394
 Mes'ud 1., Gazneli 230
 Meşçer 329, 404
 Methodios 262, 263
 Metigay 279
 Mevlânâ Şemseddin Lâhici 383
 Meyyâfârikîn 361
 Mezdekçilik 162
 Mezopotamya 248
 Mezya 257
 Mısır 203, 233, 307, 308, 357, 358, 385
 Mi/Minya 179
 Mihirakula 94, 119
 Mikail 229
 Mikhail 1. Rangabe, 259
 Mikhail 3., 262
 Mikhail Şişman 307
 Miloš Obilić (Kobilić) 371
 Min 45
 Ming sülalesi 72
 Ming (Özbek) 347
 Mingrel 51
 Mingüzoğlı 289
 Minkışlak 233
 Minusa 55, 56, 106, 189, 190, 191, 194, 206, 423
 Minyag 179
 Mir Ma'sum Şah Murad 347
 Mirkî 208
 Mişer/Mişâr 403
 Mo-ho-tu hou 148
 Mo-ko-hsi-chi 169
 Moçaki 384
 Moğol 20 24, 28, 34, 35, 37, 41, 43, 44, 56, 64, 70, 71, 79, 81, 82, 86, 89, 97, 125, 130, 136, 137, 139, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 177, 181, 182, 187, 188, 194-197, 199, 213, 231, 236, 240, 242, 244, 268, 272, 274, 281, 283, 284-288, 290, 292-297, 299-306, 310, 314-

- 317, 319, 324, 325, 334, 344, 350, 354, 356-358, 360, 362, 363, 366, 367, 375, 376, 378, 387, 389, 395, 397, 401, 402, 403, 406-409, 411, 413, 414, 415, 417, 419, 420, 421, 422, 425
- Moğollar 56, 82, 136, 188, 244, 268, 289, 294, 295, 297, 298, 300, 301, 302, 306, 308, 318, 378, 387, 392, 395, 397, 404, 406, 407, 411, 412, 425
- Moğol bozkır 35, 97, 303
- Moğolca 37, 38, 43, 82, 90, 94, 101, 123, 128, 137, 139, 156, 179, 196, 244, 293, 295, 302, 307, 314, 317, 387, 392
- Moğolistan 43, 44, 55, 56, 76, 78, 85, 87, 88, 98, 136, 137, 138, 174, 175, 181, 188, 194, 196, 198, 199, 201, 218, 288, 387, 424
- Moğol 43
- Moğul/Moğullar 323, 324
- Moğul Han 416
- Moğulistan 304, 320, 325, 326
- Moğuliyya 326
- Mokşa 50, 405
- Moldova 39, 370
- Mongolca 35
- Mongurca 35
- Mora 374
- Moravya 262
- Mordva/Mordvin 50, 264, 268
- Mo-yen-ch'uo: bkz. Bayan Çor
- Moś (Mânt', Mâs) 271
- Moskof: bkz. Rus
- Moskova 311, 329, 330, 333, 334, 337, 339
- Motor (Hakas) 423
- Mou-lo/ Mou-la 208
- Mou-yü: bkz. Bögü Kağan
- Mowsillu 378
- Moyun Çur yazıtı 153, 208, 211
- Možarovka 271
- Možary 271
- Möngke 300, 305, 308, 334
- Möngke Temür 308, 334
- Mross 42
- Mrvât 284
- Mu-jung (Mu-yü-kên) 116
- Mu-ku-lü, 90
- Muaviye 201
- Muğan 395
- Muger (Mugel) 111
- Muhammed, Hz. Peygamber 362
- Muhammed, Sibirli 339
- Muhammed b. Tuğj 203
- Muhammed Giray 336
- Muhammed Han 325, 342
- Muhammed, Kırgız 355
- Muhammed Şeybânî Han 338, 339, 342, 344, 346, 348, 350, 351, 355, 383, 416
- Muhammed Tarağay: bkz. Uluğ Beg.
- Muinuddin Süleyman Pervane 363
- Mukanna' 218
- Mukri 121
- Muktedi 234
- Mundus 422
- Mundzukus 103
- Muqan (Muğan) 133, 140, 144, 147
- Murat 1., 370, 372
- Murat 2., 373
- Murgab 62
- Murtaza, Ordalı 334
- Musa 333, 336, 337, 342
- Musa, Oğuz 229
- Musevilik 21, 223, 252, 253, 397
- Musul 378
- Mu'tasım 203
- Mu'temid 204
- Muzafferüddin Yavlak Arslan 367
- Mübârekşâh 313
- Mügel 123
- Mütevekkil 385
- Myriokephalon 236
- Na-kai 91
- Nadir Şah 347, 349, 386
- Nagaybak 404
- Nagykunság 306
- NaHCivan 378
- Nakşibendî 326
- Namakiyya (Yamakiyya) 215
- Nan-tou-mi 66
- Nanayca 35
- Nándor Fejérvár 114
- Nani: bkz. Ulçi
- Nasârat 285
- Nasır İlig 227
- Nasr b. Ahmed Samanî 204
- Navikaṭ 205
- Navrûz 309
- Nayman 181, 240, 295, 296, 297, 304, 310, 328, 343, 348, 350, 401, 411, 412, 416, 422
- Nax: bkz. Çeçen
- Nedao 104
- Negidal 44
- Negmen 271
- Nelkâs/Nelkâz 383
- Nenec 50, 423
- Nerse 249
- Nesturi -lik 21, 186, 188, 229
- Nganasan 41

- Nie-pi 133
Niğbolu (Nikopolis) 372
Nikaia: bkz. İznik
Nikephoros 113, 114, 255, 256, 259
Nikomedia: bkz. İzmit
Niküz/Nüküz 348
Nil 358
Nirvâna-Sûtra 164
Niver/Nivar/Nâbâr 160
Nivx 45
Nizamülmülk 235
Nizuk/Nêşug irkin 149
Nižnij Novgorod 268
No-tu-lu-shih/Na-tu-liu-shih 130
Nogay 24, 40, 42, 51, 302, 308, 312, 315, 328, 329, 330, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 347, 350, 351, 387, 398, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 408, 410, 411, 413, 415
Nogay Han 308, 315, 334, 341
Nogayca 338, 398
Norman 45, 216
Norveççe 46
Nostratik Kuram 34
Noxço: bkz. Çeçen
Nu-shih-pi 148, 149
Nuh b. Esed 204
Nukrat 404
Nur Ali 353
Nur Devlet 332
Nûre Sofi/Sûfi 362
Nureddin Murza 335
Nü-chen: bkz. Cürçen
Nyék 271
Ob 49, 50, 199, 274, 331, 340, 422
Oçırlıq 152
Oğrak 241
Oğur -lar 34, 37, 76, 86, 91, 100, 104, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 116, 124, 125, 137, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 170, 206, 217, 242, 244, 245, 250, 254, 256, 264, 267, 270, 271, 331, 388, 400, 403, 405, 406, 408, 411
Oğurca 34, 38, 108, 109, 123, 243, 244, 245, 260, 264, 330, 331, 401, 402, 406
Oğuz -lar 20, 23, 24, 42, 46, 64, 76, 99, 100, 108, 149, 156, 158, 168-170, 173, 176, 177, 181, 187, 203, 205-207, 209-218, 220-224, 226-230, 232, 233, 235-242, 244, 249, 252, 253, 264, 267, 273, 274, 275, 278, 280, 281, 283-288, 293, 302, 303, 315, 317, 318, 346, 356, 357, 360, 362, 364-367, 373, 375, 376-381, 384, 385, 391, 392, 394-397, 399, 409, 410, 412, 413, 417, 418, 420
Oğuz Destanı 229, 275, 283
Oğuz Han 220, 282, 377, 498
Oğuzca 37, 392, 395
Oka, 268, 329, 404
Okas (Vakkas) 335
Oklu 410
Oktar 103
Okunevo 55, 59
Oğontor Bıkar 114
Omurtağ/Omurtaq 261
On Ok -lar 115, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 247, 284
Ongin 295
Onoğundur: bkz. Onoğur
Onoğur 105, 109, 111, 112, 114, 115, 147, 270, 272, 275
Onon 294
Or 83, 309
Orda (İçen)/Ordalı 340, 349, 358, 359, 400, 402, 403, 406
Ordos 43, 80
Ordu Bazar 341
Ordubalık: bkz. Kara Balğasun
Ordukent: bkz. Suyab
Organa 255
Orhan 369, 370
Orhon 38, 39, 68, 80, 82, 86, 90, 106, 108, 128, 132, 133, 144, 149, 150, 154, 155, 158, 159, 160, 162, 164, 169, 170, 174, 178, 179, 181, 182, 183, 187, 192, 193, 194, 202, 213, 217, 226, 242, 275, 281, 295
Orhon yazıtları 39, 68, 80, 82, 86, 106, 108, 128, 132, 154, 155, 158, 162, 164, 192, 213, 275, 281
Ôrmurî/Barakî 49
Oroçi 44
Orok 35, 44
Oromuski 142
Ors/Urs 250
Orta Cüz 352, 353, 412
Osetçe 49, 52, 120
Osman 46
Ortodoksluk 262, 263, 279, 365, 374, 393, 395, 397
Orungqu(t) 289
Oset 68
Osetler 400
Osetçe 49, 52, 120
Osman 46
Osman (Gazi) 23, 318, 328, 361, 366, 367, 368, 369, 379
Osman, Karahanlı 239

- Osmanlı -lar 22, 23, 24, 29, 49, 51, 220, 226, 232, 236, 307, 315, 318, 320, 322, 323, 328, 332, 333, 337, 338, 341, 344, 346, 354, 356, 358-375, 377, 379, 380, 384, 385, 388, 390-394, 397, 398, 401
- Osmanlıca 39, 214, 397
- Ostrogot 102, 124
- Ostyak: bkz. Xanty
- Oş 205
- Oşaktı 412
- Oşel 268
- Otuz Tatar 82, 149, 156, 158
- Otuz uul 416
- Oyrad/Oyrat/Dörben Oyrad 295, 303, 325, 326, 336, 338, 349, 352, 353, 355, 422, 425
- Oyratça 43
- Oyrot 38, 40, 422
- Ozar 305
- Ozmış 151
- Ozur Çotran 289
- Ögedey -li 296, 299, 300, 313, 319, 415
- Öğrünç (Ögünç) 304
- Ölberlig 242
- Öljeytü 301, 317
- Ömer (Hz.) 26
- Önggüt 295
- Ördeklü 383
- Öre Beg Digin 303
- Ötüken 144, 162, 181
- Özbek 30, 38, 39, 40, 42, 283, 302, 307, 308, 315, 321, 323, 326, 327, 328, 334, 335, 336, 338-344, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 387, 390, 409, 410, 412, 416, 417, 418, 419
- Özbek/Uzbek Han 310, 341
- Özbekçe 38, 418
- Özbekistan 31, 49, 417
- Özkend 227
- Pa-hsi-mi: bkz. Basmıl
- Pa-sai-kan (Barskan) 149
- Pa-ye-ku: bkz. Bayırku
- Padar 395
- Pagan, Bulgar 119, 258, 259, 263, 388
- Pakistan 48, 49, 413
- Palâ 46
- Palaiologlar 360
- Paleo-Kafkas 394
- Paleo-Sibir 33, 45, 50, 73, 85, 136, 169, 190, 194
- Pamir dilleri 49
- Pamirler 49
- Pan Ch'ao, 77, 78
- Pan Yung, 78
- P'ang T'e-le: bkz. Menglig Tegin
- Panjikaç: bkz. Beşbalık
- Panonya 256, 257, 259
- Pao'an 43
- Pao-i: bkz. Alp Bilge Kağan
- Papalık 262
- Parâçi 49
- Partça 48
- Partlar 63, 70, 71, 210
- Pasianlar 67
- Patria Onogoria 114
- Pazırık 56, 62
- Pâzûki 378
- Peçenek 109, 165, 216, 218, 221, 224, 241, 242, 253, 264, 271, 273, 275-280, 282, 285, 289, 290, 389, 412, 413
- Peçenekler 206, 219, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 284, 393
- Peçenekçe 275
- Pehlevan Beg 378
- Pehlevi 246, 386
- Pei-hai: bkz. Baykal
- Pei-jou 107
- Pei-ju 275
- Pei-ting 80, 173
- Pekin 39, 198, 297
- Pelagca 36
- Perejaslavl 288
- Perm 50, 61, 331, 404, 405
- Permyak: bkz. Komi
- Pers 61, 62, 63, 94, 95
- Pervane Oğulları 363
- Peşâver 70
- Peroz 95
- Peşte 306
- Peştü 49
- Petersburg 345
- Petro, Büyük 401
- Photius 262
- Phyrgia 364
- Ping ch'uan 183
- P'ing-liang 131
- Pisidia 363
- Pjatigor'e: bkz. Beş Taw
- Pliska 258, 259
- Plošnik 371
- P'o-fu 151, 208
- Polonya 254, 300
- Polovec, çoğ. Polovcy (Kuman) 268
- Pomak 393
- Pontos Euxeinos 256
- Pontus 392
- Portekizce 46
- Portekizliler 345, 359

- Prakrit 46
 Preslav 280
 Presyam/Persyan 261
 Provansa 46
 Prusça 46
 Pugačëv isyanı 353
 Puguraye 113
 Pu-ku 146
 Pu-li 160
 Purum 90
 Pürnäk 378, 383
 Qabq dağı 51
 Qabul 295, 296
 Qaitaq 52
 Qal 298
 Qangar: bkz. Kenger
 Qara Çurin 145
 Qarâğûr 242
 Qasar 169, 175, 244
 Qasar Tegin 173
 Qay: bkz. Kay
 Qazar: bkz. Hazar
 Qitâ-han 284
 Qori / Quri 156
 Qorum: bkz. Krum
 Ωσταν 277
 Qudu 298
 Qullıǵ Boyla: bkz. Kutluǵ Bilge Kül Kaǵan
 Qumâniyya 289
 Qun: bkz. Kun
 Qutula Han 296
 Rabbi 252
 Ramazanoğulları 365
 Ravenna 114, 256
 Rhaeto-Romansh 46
 Rize 392
 Roma -lılar 19, 32, 71, 81, 93, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 110, 142, 263, 374
 Romanos 4. Diogenes 233
 Romanos Lekapenos 253
 Romanya 307, 338, 393, 394
 Romence 46
 Rosomoni 101
 Roxolanlar 64
 Ruas 103
 Rubruck, Wililam 272, 283, 310
 Ruga (Ruas) 102
 Rum-lar 53, 100, 291, 365, 372, 374
 Rumeli 39, 373, 393
 Rûm-lu 356, 383, 384
 Rumca 392
 Rus': bkz. Rusya
 Rus 13, 51, 53, 68, 98, 190, 198, 216, 250, 254, 264, 265, 267, 268, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 286, 288, 289, 290, 291, 298, 300, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 322, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 337, 339, 340, 341, 343, 345, 347, 349, 352, 353, 355, 390, 392, 399, 402, 403, 404, 408, 409, 410, 411, 413, 421
 Ruslar 97, 195, 253, 267, 268, 278, 280, 291, 307, 345, 347, 348, 353, 355, 402
 Rusça 15, 46, 53, 57, 101, 113, 190, 207, 282, 307, 334, 389, 425
 Rusya 60, 290, 311, 316, 321, 333, 337, 353
 Rutul 52
 Rjazan, 329
 Ryukyu, 35
 Sa-chih 175
 Sabir 110, 111, 117, 118, 123, 141, 246, 266
 Sabirler 105, 107, 116, 118, 122, 244, 270
 Sabirce 245
 Sabrân 205, 216, 221
 Sacaraucae 67
 Sa'dlu 377
 Safeviler 343, 356, 381, 384, 386
 Sağay 41, 277, 281, 423
 Saǵnak, 221
 Saha (Yakut) 41, 133
 Sahip Ata Fahreddin Ali 363
 Sahip Ata Oğulları 363
 Saha (Yakut) 37, 41, 133, 156
 Sahaca (Yakutça) 35
 Sai: bkz. Saka
 Said b. Osman 201
 Sa'id Han 326, 355
 Sain-hânî 383
 Saka (İskit) 42, 48, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 74, 84, 85, 132, 202, 354, 417
 Sakarauli 67
 Sakastan 62, 67
 Sakhalin 44
 Salar 38, 42, 409
 Salarca 420
 Salğur/Salur 219, 360, 362, 364, 409
 Salğurlular 237
 Salındı 304
 Sâlih Eyyûb 358
 Saltovo 272
 Saltuklu 360
 Salur: bkz. Salğur
 Samanî 171, 204, 205, 206, 210, 221, 226, 227, 228, 230, 357
 Samaniler 204
 Sami (dilleri) 33, 52, 59, 60, 185, 388, 392

- Sami (halklar) 33, 52, 61, 97, 388, 391
 Samo 124
 Samoyed/Samodyan 49, 50, 136, 189, 190, 269, 338, 415
 Samsun 392
 Samur 52, 122, 265
 San-mi 148
 San-so 107
 Sancar 234, 235, 238
 Sandilk 112
 Sânjû 286
 Sanskritçe 48, 69
 Santaca 35
 Saqal (So-ko) 152, 178
 Saqlâb / Saqâlîba, 191
 Saraucae 67
 Saray 358
 Sarayçık 335
 Sardince 46
 Sarı Nehir 295
 Sarı Tırgeş 153
 Sarı Uygur/Yugur (Şera Yöğür) 38, 39, 133, 170, 179, 286, 419
 Sarı Üysün 411
 Sarıgöl 49
 Sarıg (Hakas) 179, 419
 Sarıgşin 251
 Sarık 409
 Sarıkamış gölü 410
 Sarısu 309
 Sarışınlar 282, 285
 Sarkel 245, 249, 251, 253
 Sarmat 64, 134
 Sarmatlar 64
 Sarmatia 256
 Sarodius 143
 Sart 188, 348, 417, 418, 422
 Sartak 308
 Saruhan 364, 371
 Sâsânî 70, 71, 97, 101, 102, 118, 124, 140, 142, 143, 145, 163, 165, 201, 202, 246, 247, 255
 Sâsî Buka 310
 Satuk Buğra Han 226
 Sauromat: bkz. Sarmat
 Sava 239
 Savar: bkz. Sabir
 Savard 116
 Saviar 400
 Savin 258
 Savir: bkz. Sabir
 Saxsin/Saqsin 267
 Sayan 130, 154, 155, 282
 Sayın (Sain) Han: bkz. Batu
 Sayram 205
 Seythia Minor: bkz. Dobruca
 Sebük Tegin 228
 Sefarad 397
 Seistân: bkz. Sakastan
 Selanik 256
 Selçuk 24, 219, 224, 228, 288, 394
 Selçuklu 29, 39, 160, 220, 222, 226, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 315, 318, 356, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 369, 417
 Selenga 169, 281
 Selevkiler 63
 Selkup 50
 Selm 201
 Selük (Sâlûk) 242
 Semender 119, 247, 251
 Semerkant 67, 157, 200, 204, 210, 234, 239, 346, 413, 418, 420
 Senasân 119
 Ser 272
 Serîr 284
 Sevenç 290, 291
 Seyfeddin Baharzi 301
 Seyhun 150, 206, 211, 216, 217, 218, 224, 229, 275, 309, 310, 321, 336, 342, 350, 351, 412
 Seyyid Ahmed, 329, 332
 Sevâr, 258
 Seyyid Ata 309
 Seyyidek Sultan 342
 Sha-chou: bkz. Tun-huang
 Sha-po-lo Tieh-li-shih, 148
 Sha-t'o, 173, 174, 175, 178, 211
 Shan-mie Ku-ma-li 289
 Shan-si 87
 Shan - tung 150
 Shan-yü 55, 76, 79, 80, 81, 167, 198
 Shan-yüan 198
 Shansi 198
 Shê-mo-shê-li 131
 Shê-shê-t'i tun 149
 Shê-tu 133, 160
 Shen Yüan (Lieh-wei) 90
 Shih kuei 147
 Shih-min (Wei Jan Min) 72
 Shih-lun 91
 Shih-pi 146
 Shih-tsü: bkz. Arslan Han
 Shih-tsu T'ai-wu-ti 88, 89
 Shih-wei 43, 82, 156, 158, 175, 196, 199, 293, 294
 Shu-ni-shih 149
 Sıgnak 289, 309

- Sıgnak Tegin 305
Sıqar 168
Sırçan 290
Sırım Batır 353
Sırın: bkz. Şirin
Sırbistan 370
Sırp-Hırvatça 46
Sırp- lar 46, 369, 370, 371, 374
Sibe/Xibo 44
Sibir 33, 40, 41, 45, 50, 58, 72, 73, 85, 136, 169, 190, 194, 274, 310, 334, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 351, 389, 403, 408, 421, 424
Sibirya 31, 35, 36, 40, 44, 49, 53, 55, 57, 62, 63, 74, 76, 85, 105, 106, 116, 134, 136, 137, 138, 206, 213, 216, 269, 281, 287, 288, 293, 299, 305, 311, 331, 332, 333, 335, 337, 338, 340, 341, 344, 350, 351, 355, 389, 401, 402, 404, 407, 410, 415, 416, 420, 421, 422, 424, 425
Sibir hanlığı 334, 336, 338, 339
Sibirler 422
Sibir İsker 339
Sicilya 216
Sigibert 124
Sigismund, Litvanyalı 328
Sikari: bkz. Ssü-chieh
Sincan: bkz. Sinkiang
Sind 312
Sinjibu: bkz. İstem
Sinkiang 39, 40, 49, 176, 327
Sinop 363
Sir 140, 156, 168, 246, 281
Sirgeli 412
Sistân 62
Sivas 360, 363, 364, 384
Skolot 61
Slav dilleri/Slavca 46, 254, 261, 314, 392
Slav 46, 97, 101, 124, 191, 197, 243, 249, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 282, 285, 330, 371, 388, 392, 398
Slavlar 124, 262
Slovakça 46
Slovenca 46
Smyrna: bkz. İzmir
So 129, 152, 178, 208, 247
So-ko 152, 178
Sogo-nor 129
Soğd 47, 61, 62, 72, 84, 90, 98, 128, 133, 140, 147, 154, 157, 160, 163, 164, 171, 172, 176, 185, 186, 188, 200, 201, 202, 204, 205, 212, 224, 241, 270, 415, 417
Soğdak: bkz. Soğdlu
Soğdça 48, 72, 86, 116, 128, 186
Soğdiyana 62, 63
Soğdlu 134, 141, 157, 164, 172, 176, 187, 210, 354
Soğdlular 48, 71, 134, 141, 147, 157, 172, 184, 185, 186, 188, 201, 241
Solak 122
Solon 44
Sorbca 46
Sovyetler Birliği / SSCB 30, 53, 349, 390, 393
Soyınayı 401
Soyon: bkz. Tuva
Soyurğatmış 319
Sögüt 367
Sökmenliler 237
Ssü-chieh 146, 155, 168, 169, 244
Stalin 397
Stravropol 401
Su-chou 179
Su-lu 107, 152, 153, 202
Su-lu-chieh 107
Su-t'e: bkz. Soğdiyana
Sûft sülalesi 311
Suftân-i Rûm 381
Suas 402
Sui 107, 129, 131, 132, 144, 145, 146, 147, 148, 159, 160, 162, 163, 167, 168, 192, 275, 425
Sui-shu 107, 129, 131, 132, 144, 146, 147, 148, 159, 160, 162, 163, 168, 192, 275, 425
Suldus 314, 317
Sulmi 180
Sultan Kulu 378
Sung 178, 180, 182, 198, 235, 300
Sungur 39
Suriye 39, 102, 234, 237, 308, 320, 356, 357, 358, 359, 364, 376, 377, 394
Suru Kül Bey 276
Suvan 411
Suvar/Suwar: bkz. Sabir
Suwîq 242
Suyab 152
Suzdal 268
Sübedey 298
Süleyman 236, 277, 363
Süleyman, Kanunî 385
Süleyman Paşa 370
Süleyman Şah 367
Sümerce 59
Sünni 223, 227, 231, 317, 322, 343, 344, 346, 365, 381, 394
Süryani 43, 52, 113, 117, 120, 163, 185, 229, 245, 246
Süryanice 52, 109, 141, 202
Sütken 205, 206, 222, 223

- Svan 51, 400
 Švêta Hûna: bkz. Akhun
 Svidrigello 328
 Svjatopolk 278
 Svjatoslav 278
 Symeon 263
 Székely 265
 Şâba 210
 Şah Abbas 346, 383, 386
 Şah Dağ halkları 52, 394
 Şah Kulu Baba 384
 Şah Niyaz Işık Ağa 349
 Şahbaht: bkz. Muhammed Şeybânî Han
 Şahilu 396
 Şahmelik 230
 Şahrüh 322, 323, 377, 379
 Şahrüh Biy 347
 Şahsevenler 386, 395
 Şam 356
 Şamanlık 19, 21, 160, 162, 186, 381
 Şamhallık 399
 Şâmlu 23, 383
 Şâpûr 93
 Şara Muren 196
 Şaraflu 383
 Şarağur 105, 110
 Şârî 285, 286
 Şarlman 388
 Şarukan 290, 291
 Şaş: bkz. Taşkent
 Şehname 241
 Şehr-i Sebz 319
 Şemseddin Candar 361
 Şemsül-mülk Nasır 234
 Şeybân/Şeybânî: bkz. Şiban
 Şeybânî Han: bkz. Muhammed Şeybânî Han
 Şeyh Ahmed 334
 Şeyh Bedreddin Simavî 373
 Şeyh Cüneyd 379
 Şeyh Ede Bali 362, 368
 Şeyh Hasan-i Buzurg (Büyük Hasan) 375
 Şeyh Haydar Han 342
 Şeyh Safiyüddin 381
 Şeyh Üveys 375
 Şeyhavend 383
 Şiban 310, 338
 Şibanlı 333, 336, 349
 Şih Mamay Biy 337
 Şihabeddin 239
 Şii 204, 231, 317, 344, 362, 369, 375, 378, 381, 383, 418
 Şiilik 378
 Şine Usu yazıtı 170, 217
 Şir-i Kişvar 145
 Şirinler 332
 Şirvan/Şarvan 382, 383
 Şirvanşah 382
 Smëndr: bkz. Semender
 Şor 41, 424
 Şuğnan-Ruşan 49
 Şuuluk 413
 Ta-Hsia: bkz. Baktriya
 Ta-lo-pien 144, 147
 Ta-shih 178, 188
 T'a-shih-li 208
 Ta-ta: bkz. Tatar
 Ta-t'an 91
 Ta-t'ung 87
 Ta Yüan: bkz. Fergana
 Ta Yüeh-chih 65, 93, 94
 Tabasaran 52
 Tabğaç 78, 82, 86, 87, 88, 121, 130, 196
 Tabın 411
 Tacik 49, 202, 346, 417, 418
 Tacikçe 417
 Tacikistan 49
 Tafğaç/Tabğaç/Tamğaç Han 86
 Tagar 56, 106
 Tağma Tarxan 142
 Tahir, Kazak 351
 Tahir b. Hüseyin 203
 Tahirfler 203, 204
 Tahmasp I., 385
 Tahtacılar 362
 Tai-ling 80
 T'ai-wu-ti 88, 89, 131, 132
 Talas 142, 153, 171, 205, 208, 209, 210
 T'ald 119
 Tâlîş (Tâluş/Taliş) 48
 Talişça 46
 Tamatarkha 114
 Tamir 162
 T'an-han 145
 T'an-shih-huai 84
 T'ang 130, 133, 135, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 182, 185, 190, 191, 192, 193, 195, 197, 202, 293
 Tang-hsiang 179, 196
 T'angri Xan: bkz. Tengri Han
 Tangut (Hsi-Hsia) 45, 177, 179, 196, 242, 297, 299
 Tannu-Ola 192
 Tannu-Tuva 424
 Tanrı dağları 35, 65, 169, 208, 210, 355, 414, 415, 416

- Tao (Shih-tsu T'ai-wu-ti) 88
 Taoculuk 150, 163
 Tara 341, 404
 Tarañç 327, 419
 Tarâḫ: bkz. Talas
 Tarbagatay 207, 299, 309
 Tardu 145, 148
 Tarduş 128, 144, 148, 149, 157, 168
 Tarğıl 289
 Targit 122
 Targitay 127
 Tara 341, 404
 Tarım 175, 178, 191, 420
 Tarjân 271
 Tárkány 271
 Tarmaşirin 313
 Tarniak 112, 124
 Tas 34, 37, 38, 41, 42, 46, 47, 48, 108, 128, 170, 182, 244, 264, 269, 272, 406
 Taspar 133, 144, 160, 162, 163
 Taşkent 98, 153, 200, 206, 223, 275, 418, 419
 Taştık 107, 190
 Tat 49, 86, 180, 394, 398
 Tatabı 83, 149, 156, 158, 213, 286, 294
 Tatar 40, 42, 149, 158, 193, 197, 213, 214, 225, 242, 283, 296, 304, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 337, 339, 345, 353, 395, 397, 398, 402, 404, 405, 406, 408, 412
 Tatarlar 158, 177, 197, 242, 274, 295, 353, 402, 403, 404, 408, 410
 Tatar Tonga (T'a-t'a T'ung-a) 304
 Tatarca 31, 331, 403, 405, 407
 Tataristan 50, 267, 331
 Tatarskij Gorodok 267
 Tatça 46
 Taugast 121
 Tauke 351, 352
 Tavgaç 242
 Tavğı 41
 Tay Buğa 338, 339
 Xayy^c, 202
 T'ê-chü-meng 224
 T'e-le 106, 175
 Tê-i 107
 Tebriz 377, 380, 383, 384
 Teke 373, 384, 409, 410
 Tekelü 383
 Tekiş, Alaaddin 238
 Telengit 422
 Telerig 259
 Telets' 258
 Teleut: bkz. Telengit
 Temir Hoca 310
 Temücin (Cengiz) 296
 Temür: bkz. Timur
 Temür Kutluğ 329
 Temür Öljejtü 301
 Temürtaş 360
 Teng-li 151
 Tengri Han 120
 Tengri inancı 21, 195, 216, 252, 279
 Tenleg 422
 Teptär 40, 403
 Tergen Hatun 239
 Terterli 307
 Teriter-oba, 289
 Tervel, 258
 Terving: bkz. Vizigot
 Terxin yazıtı 264
 Tes yazıtı 243
 Tétény 306
 Tetraksitae 111
 Tevekkül: bkz. Tauke
 Tevrat 229
 Theodosios 2.: 103
 Tıba: bkz. Tuva
 Tınıbeg 309
 Tırak 280
 Ti-ch'in ch'a 145
 Ti-li, 106, 167
 T'iao-chih: bkz. Babil
 Tiberios 118, 143
 Tibet 45, 46, 78, 87, 90, 128, 140, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 171, 173, 174, 175, 179, 185, 202, 206, 244, 275, 284, 419, 420
 Tibetçe 33, 45, 179, 275, 318
 Tibetliler 45, 79, 152, 158, 173, 174, 179, 193, 209, 269
 T'ieh-lê 90, 91, 92, 105, 106, 107, 108, 134, 140, 146, 147, 148, 155- 158, 167-170, 176, 191, 212, 217, 243, 246, 254, 275, 285, 425
 T'ien-shan: bkz. Tanrı dağları
 Til: bkz. İdil
 Timur (Aksak) 311, 317, 319, 324, 340, 375
 Timurlu 321, 322, 323, 328, 340-345, 348, 373, 375, 377, 379, 416

- Timurlular 32, 319, 343, 347
Tindi 52
Ting-Ling 56
Tipter: bkz. Teptär.
Tisa 259
To-lang-ko 168
To-lo-ssü: bkz. Külüg Bilge Kağan
T'o-pa: bkz. Tabğaç
Tobol 309, 339, 404
Tobollı 40
Tobol'sk 339
Tofa 133
Togarma 127
Toğto'a Beki 298
Toğrul 230, 231
Toğrul 3., 235, 239
Tohar 47, 48, 68, 69, 70, 72, 97, 98, 132, 133, 138, 139, 163, 169, 176, 177, 181, 188, 200, 419
Toharlar 60, 67, 69, 185
Toharca 46, 47, 48, 68, 132, 161, 275, 389
Toharistan 208
Tohsı/ Tuhsı 68
Tokak Temir Yalığ 229
Tokat 363, 384
Tokmak 154
Toksoba 289, 290
Toktamış 311, 320, 321, 328, 334
Tokto 258, 308
Tola 144, 155, 168, 294, 295
Tolun / Tulun 203
Tolunoğlu 203
Toluy/Toluyly 299, 300, 313, 317, 319
Tom 17, 42
Tomsk 404
Tongra 167, 168
Toñukuk 38, 131, 149, 150, 151, 163
To'oril (Toğril) 296
Toplica 371
Toquz Ersin 69
Toquz Oğuz: bkz. Dokuz Oğuz
Toquz Tatar 158, 170
Toramâna, 74, 94, 119
Tork (Oğuz) 217
Toroşlar 362
Tou-lun 91
T'ou-man 74, 75
Tövirem' 258
Töde Möngke 308
Tö'ele 422
Töger: bkz. Döger
Töle Buğa 308
Töles (Tölis) 106
Töregene Hatun 300
Törtel 306
Trabzon 374, 379
Trakay 42
Trakya 370
Ts'ing-shan 130
Ts'u-lung-ho 107
Tsu-pu 196
Tsü-ch'ü 131
T'u-ch'i-shih ho-lo-shih: bkz. Türgiş
Tu-chih 151
Tu-chin: bkz. Ötügen
T'u-chüeh (Türk) 95, 133
T'u-hun 196
Tu-ju / Tu-ju-ho 168
Tu-ku (Tuğqu, Tuğlağ) 73
T'u-li 146
Tu-lu 115, 148, 149, 247
Tu-lo: bkz. Tola
Tu-lo-wu: bkz. Kürebir
T'u-man: bkz. Bumın
Tu-mo-tu 153
Tu-po 168, 425
T'u-şet'i 52
T'u-r'u-ha 306
T'u-wu 126, 130
T'u-yü-hun 84, 86
Tuba: bkz. Tuva.
Tubbat: bkz. Tibet
Tuga 123
Tuğara: bkz. Tohar
Tugarin Zmeeviç 286
Tugorkan 286
Tuğluk Temür 316 324, 325
T'ügr'q 242
Tuhsi: bkz. Tohsi
T'ui-tzü 151
Tuka 422
Tukay Timur 347
Tulâs 195
Tun / Tong Yabğu 148
Tun Bağa Tarkan 172
Tun-Huang 65
Tuna 46, 99, 101, 108, 109, 116, 121, 206, 222, 257, 260, 261, 271, 273, 276, 278, 279, 285, 287, 288, 406
Tuncarsi 99
Tundra 45
Tung-hu 43, 56, 71, 75, 78, 82, 89, 90, 169, 196, 293
Tung-huang 169
Tung-hsian: bkz. Santaca

- T'ung-lo 167, 168
 Tung-yi 72
 Tunguz 28, 35, 72, 136, 194, 293, 296
 Tunguzca 44, 137, 425
 Tûr Ali Bey 379
 Tura b. Yâfeṭ 416
 Turalı 40
 Turan 225, 229, 232, 234, 358- 361, 423
 Turan (Hakas) 424
 Turfan 116, 129, 176, 177, 180, 182, 183, 188, 420
 Τύρκαι/Ίόρκαι 127
 Turksant / Turksanthos 143
 Tursun 352, 375
 Turukha/Turuška 127
 Turukku 127
 Tutuğ 214
 Tutırğa: bkz. Dudurğa
 Tutuş 234
 Tuva 41, 42, 55, 57, 194, 199, 422, 424
 Xuxâristân: bkz. Toharistan
 Tuxs(i): bkz. Tohsı
 Tuz Köl 208
 Tûzân ʿÂrj: bkz. Tuz Köl
 Tükeli 384
 Tümen 333, 337, 338
 Tüpüt: bkz. Tibet
 Türgiş/Türgeş 128, 149, 152, 153, 154
 Türkistan 35, 77, 88, 138, 157, 169, 174, 180, 183, 186, 234, 313, 325, 326, 327, 340, 347, 348, 349, 420
 Türkiye 39, 40, 42, 49, 232, 233, 236, 357, 359, 360, 361, 363, 366, 391, 393
 Türkmen 39, 42, 99, 160, 224, 232, 233, 236, 242, 285, 302, 317, 318, 320, 323, 346, 348, 349, 357- 360, 362, 363, 364, 367, 372, 373, 375-381, 383, 392, 394, 395, 396, 401, 409, 410, 418, 420
 Türkmençe 39, 418
 Türkmenistan 39, 48, 317
 Türkpen: bkz. Türkmen
 Türküt 39, 127
 Tver 311
 Tvrtko 371
 Tzympe: bkz. Çimpe
 Ŧävaş: bkz. Çuvaşça
 Ubeydullah, Özbek 346
 Ubeydullah b. Ziyad 201
 Ubyx 51
 Udi 52, 394
 Udihe 44
 Udmurt/Votyak 50
 Udmurtça 331
 Ugain 257
 Ugor -lar 50, 73, 108, 115, 116, 125, 189, 206, 244, 250, 264, 267, 269- 272, 274, 300, 331, 338, 339, 340, 401, 403, 404, 406, 407, 408
 Ugorca 272, 274, 389
 Ugra 333
 Ujumçin 43
 Ukil-Ükil 257
 Ukrayince 46
 Ukrayna 49, 254
 Ulah 374
 Ulaşoğlı 289, 290
 Ulçi (Nani) 44
 Ulça 44
 Uldin / Huldin 102
 Ulta 44
 Ultzinzur 104
 Ulu Cüz 352, 353, 412
 Ulu Kem: bkz. Yenisey
 Ulu (Borlu) 364
 Uluyörükler 384
 Uluğ Beg 323, 328, 341
 Uluğ Muhammed 328, 329, 330, 332, 341
 Umar 258
 Umay 162
 Umbrian 46
 Umur Paşa/Bey 370
 Ural (dilleri) 33, 34, 35, 36, 44, 45, 49, 50, 60, 71, 136, 137, 138
 Ural (halkları) 206, 214, 269, 274, 299, 389, 401- 403, 405, 408, 421, 422
 Ural-Altay Kuramı 34
 Ural nehri 214
 Urallar 35, 214
 Ūrân/Ören 242
 Urat 43

- Urdu 46
 Urdus/Ordos 43
 Ursud 422
 Urum 31
 Urumlar 395
 Ūrûs 242
 Urus Han 311, 329, 341
 Urusoba 289
 Uryanhay: bkz. Tuva
 Ūsâllu 383
 Ustaclu 383
 Ustruşâna 157
 Uti 52
 Ut(r)igür, 111, 112, 115
 Uturgur: bkz. Ut(r)igür
 Uvak 412
 Uwarazmiy: bkz. Harezmi
 Uygur 24, 38, 42, 43, 109, 126, 133, 151, 154, 155, 158, 162, 163, 167-188, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 207, 209, 211, 213-217, 226, 229, 241, 242, 243, 275, 281, 286, 289, 295, 304, 307, 312, 317, 326, 335, 348, 360, 363, 395, 401, 409, 415, 416, 419, 420, 425
 Uygurlar 39, 48, 130, 145, 153, 161, 167-175, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 187, 192, 193, 195, 206, 209, 244, 252, 286, 287, 297, 302, 304, 305, 416, 419, 420
 Uygurca 37, 38, 69, 187, 307, 405
 Uyguristan 304
 Uz: bkz. Oğuz
 Uzun Hasan 374, 378, 379, 380, 382
 Üçok 220, 364
 Ūrdün 39
 Ūregir: bkz. Yüregir
 Ūrgenç 348
 Ūstyurt 410
 Ūysin/Uysun 401
 Ūveys/Veys Han 323, 325
 Vajrapâni: bkz. Oçırılıq.
 Valens 102
 Valentinus 143
 Van gölü, 361, 377, 384
 Varač'an, 119
 Varaz-Trdat 120
 Vareng 279
 Varna 373
 Varsak 383
 Vasilij 2. 'Tëmnyj' 329
 Velî Han Türe 327
 Venedik 380
 Venedikliler 373, 374
 Vep 50
 Vepsi 264
 Vetluga 264
 Veynax: bkz. Çeçen
 Vinex 258
 Vizigot 102
 Vladimir 268, 278
 Vladimir Monomax 290
 Vîendur (Buġkar) 114
 Vod 50
 Vogul: bkz. Mañsi
 Voin: bkz. Enravota
 Vokil/Vükil: bkz. Ukil
 Vorskla 311
 Votyak: bkz. Umdurt
 Vsevolod 268, 288
 Vununtur: bkz. Onoğur
 Vyatka 264
 Vytautas (Witold, Vitovt) 311, 405
 Wahi 49
 Wang Yen-tê 182
 War-Hun 90, 95, 96, 119, 123, 124, 125
 Wei 72, 78, 84, 87, 88, 90, 91, 92, 106, 107, 130, 131, 132, 140, 167, 168, 169, 179
 Wei-ho (Yüan-ho) 108, 168, 169
 Wendce: bkz. Sorbca
 Wîsû: bkz. Vepsi
 Władisław (Ulászló) 373
 Wu 17, 43, 45, 66, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 91, 105, 107, 108, 130, 148, 151, 152, 167, 175, 178, 179, 184, 411
 Wu-chieh: bkz. Hu-ch'ieh
 Wu-chih-le: bkz. Oçırılıq
 Wu-ho 108
 Wu-huan 43, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 89
 Wu-hun: bkz. Fu-wu
 Wu-su-miu-shih: bkz. Ozmiş

- Wu-sun 66, 75, 76, 77, 81, 84, 88, 91, 130, 148, 178, 411
 Wu-ti 76
 Wu-tsung 175
 Xaidaq (Qaitaq) 120
 Xailandur 120
 Xakas: bkz. Hakas
 Xalxa 43
 Xamlıx 251
 Xangai 144, 208, 325
 Xanty (Ostyak) 50
 Xaratum 102
 Xarçin-Tumut 43
 Xarıstân 152
 Xatun Sîni 177
 Xat'irlit'bêr 245
 Xaydân (Xaydâq) 250
 Xaym 208
 Xazarıg 245
 Xerxir: bkz. Kırgız
 Xinaluğ 52
 Xingan 35, 72
 Xiyôn: bkz. Hun
 Xô Örlöx 352
 Xorçin 43
 Xubraat: bkz. Kubrat
 Xubsugul 72
 Xunzal/Gunzib 52
 Xusraw Anôşirvân 96
 Xutoğlan (Kut Oğlan) 210
 Xuzistân 51
 Xwâlis 110
 Xwarşi 52
 Yabaqu 177, 197, 225, 242
 Yabutqar 169
 Yadigar 339
 Yagnobî 49
 Yâğî 242
 Yağlaqar 168, 169, 177, 179
 Yağma 24, 84, 180, 206, 210, 212, 213, 225, 242, 354, 373, 417, 419
 Yahudi 31, 252, 253, 254, 290, 374, 397
 Yaka 404
 Yakup, Akkoyunlu 380, 382
 Yakup, Ordalı 329
 Yakup Beg 327
 Yakup Bey, Germiyanlı 364
 Yakub b. Leys al-Saffâr 204
 Yakub b. Numan el-Bulgarî 269
 Yakup Han, Akkoyunlu 376
 Yakut: bkz. Saha.
 Yalvaç 364
 Yamğurçı 336, 337, 342
 Yang Kuei-fei 192
 Yang Su 145
 Yangı Kent 221
 Yangibalık 180
 Yao-lo-ko: bkz. Yağlaqar
 Yao-wu-ko: bkz. Yabutqar
 Yaparlı/Yapurlı 219
 Yara 45
 Yarkent 420
 Yas/Yasz: bkz. As
 Yasa'uri 314
 Yasgulâm 49
 Yaβdı-ertim 275
 Yavuz Selim 384
 Yayık 109, 113, 142, 214, 215, 218, 264, 276, 284, 289, 290, 309, 335, 337, 351
 Yazı-Kapan 276
 Yazır (Yazğır) 219, 242
 Ye-tie/A-tie 155
 Yedi İnal 303
 Yedisu 67, 224, 349, 351, 411
 Yeh-lü Ta-shih 178, 188
 Yekaterina 345
 Yelabuga 404
 Yen 68, 74, 86, 88, 91, 107, 156, 182, 212, 214
 Yen-ch'i: bkz. Karaşahr
 Yen-mie 107, 212
 Yen-mien 212
 Yen-ts'ai 68
 Yeney 271
 Yeni Hisar 420
 Yeniçeri 372, 392
 Yenisey 38, 55, 130, 136, 137, 138, 155, 156, 189, 191, 192, 194, 199, 206, 299, 303, 325, 354, 355, 414, 415, 416, 423

- Yenisey dilleri 138
 Yenisey yazıtları 38
 Yeniseyli 195
 Yersub 80
 Yesevî 241, 309, 368
 Yazdigird 201
 Yılanlar halkı 285
 Yıldız Han 219
 Yiş kişi/kiji 24
 Yıva 219, 220, 376
 Yigen/Yegen Yaqlar İdi 191
 Yimek/Yemek: bkz. Kimek
 Yo-lo-ku: bkz. Yağlaqar
 Yo-wu-ko: bkz. Yabutqar.
 Yörük 24, 25, 362
 Yue 45
 Yugoslavya 50, 393
 Yugra 264, 268
 Yuğur 179, 214, 286, 289, 419
 Yukagir 45
 Yula 24, 275, 276
 Yulaman 271
 Yulduz vadisi 142
 Yunan 62, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 86, 128, 185, 255, 257, 263, 275, 394, 395
 Yunanca 259
 Yunanistan 393
 Yunanlılar 67
 Yûnus, Çağatay 326
 Yunus, Oğuz 229
 Yûra: bkz. Yuğra
 Yurak 50
 Yurgi 290
 Yurmatı 271
 Yusuf (Hazar hakamı) 115, 253, 256
 Yusuf, Harezmi 234
 Yusuf Has Hacib 241
 Yusuf, Nogay 337
 Yü-chiu-lü 90
 Yü Huan 107
 Yü-li-pai-li/Yü-li-pei-li: bkz. Ölberlig
 Yü-tien: bkz. Hotan
 Yüan 65, 67, 88, 90, 108, 149, 168, 169, 281, 301, 305
 Yüan-chen: bkz. Toñukuk
 Yüan-ho 108, 168, 169
 Yüan Hung-yen (Kao-tsu Hsiao-wen-ti) 88
 Yüeh-chih 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 78, 93, 94, 155
 Yüeh-pan 91
 Yüksek Arabalar: bkz. Kao- chü
 Yüregir 219, 242
 Yüz (boy) 411
 Zabender 112, 124
 Zabergan 112
 Zemarxos 142
 Zenc 204
 Zengi Ata 309
 Zengiler 237
 Zeno 116
 Zerdüştlük 71, 201
 Zerefşan 157, 205
 Zilgibi 118, 119
 Zranka 61
 Zurvancılık 162
 Zyryan: bkz. Komi
 Zvinitsa 261
 Ždanov 31